

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Arhiivinduse õppetool

KARL KASK

Sõjainvaliidide elu ja hoolekanne Eesti Vabariigis 1920. ja 1930. aastatel

Magistritöö

Juhendaja: kaasprofessor Aigi Rahi-Tamm

Tartu 2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. SÕJAINVALIIDIDE HOOLEKANNE EESTIS	10
1.1 Eestis 1920. ja 1930. aastatel vastuvõetud sõjainvaliidide pensioniseadused	11
1.1.1 Ajutine veneaegiste pensionäride toetamise seadus 1920	11
1.1.2 Rahvaväelaste ja nende perekondade pensioniseadus 1920	14
1.1.3 Kaitseväelaste pensioniseadus 1936.....	16
1.2 Muud riiklikud toetused invaliididele	19
1.3 Sõjainvaliidide organisatsioonid Eestis	22
2. INVALIIDISTUNUD EESTI SÕDURID	27
2.1 Koondkuju sõjainvaliidist.....	28
2.2 Rahva suhtumine sõjainvaliididesse.....	45
3. RIIKLIK HOOLEKANNE MUJAL EUROOPAS	51
3.1 Suurbritannia	51
3.2 Saksamaa	55
3.3 Poola.....	59
KOKKUVÕTE.....	65
LISAD	68
KASUTATUD KIRJANDUS	73
SUMMARY	81

SISSEJUHATUS

Inimkonna ajalugu kätkeb lugematul hulgal sõdu, mis on kujundanud meie maailmapilti. Kuulsad väepealikud ja kangelased on köitnud tähelepanu ja pälvinud austuse ennastsalgava ja surmapõlgava tegutsemise eest. Sõjalise konflikti uurimine on tihti keskendunud sõjategevuse kirjeldamisele ja saavutuste demonstreerimisele ning on jätnud märkamata sõja tagajärjed neis osalenutele. Igas sõjas on leidunud neid, kellel on sõjaväljale tulnud maha jätta oma tervis.

Sõjainvaliidide osas on üles näidatud erinevat suhtumist. Ateenas olid vigastatud mehed sõjateenistusest vabastatud ning neile keelati, vähemalt osaliselt, religioosetel üritustel osalemine. Spartas eeldati, et vajadusel lähevad sõtta ka vigastatud mehed, ja neid, kes kaotatud lahingust naasesid, võidi kohelda argpüksidena. Hirm lahingust häbiga naasmise ees oli Sparta sõdurite seas surmahirmust suurem. Üks tuntumatest näidetest on Aristodemus, kes silmavigastuse tõttu kuningas Leonidase poolt Termopüülide lahingust koju saadeti, kus teda ara mehena nähti, mille tulemusel ta põlu alla sattus ning oma au taastamiseks Plateae lahingus osales ja seal surma sai.¹ Üldiselt nägi Rooma ühiskond invaliidistunud ja puuetega inimestes halva õnne toojaid, keda välditi. Sõjainvaliididesse, kes olid lahingus vigastada saanud, suhtuti Roomas siiski austusega. Sellegipoolest võisid nad vigastustest tulenevalt naerualusteks saada. Kui aga publik kuulda sai, et tegu oli sõjavigastusega, muutus naer austuseks. Selline arusaam laienes kunsti toel, kus sõjasangareid perfektsete kehadega kujutati kuigi reaalsuses olid nende kehad täis arme ja mõnel puudusid jäsemed.²

Veteranide sotsiaalhoolekandele pandi laiemalt alus 19. sajandi alguses seoses Napoleoni sõdadega. Vene keisririigis, mille koosseisu kuulus ka Eesti ala, pandi sõjainvaliidide hoolekandele alus keiser Aleksander I poolt 18. augustil 1814 moodustatud komiteega (*Комитет, высочайше утвержденный 18 августа 1814 года*). Selle eesmärgiks oli koostöös finantsministeeriumiga tagada pension Prantsuse-Vene sõjas vigastatud sõjaväelastele. 13. aprillil 1816 saatis komitee Liivimaa kubernerile juhise, millega garanteeriti pension kõigile Prantsuse-Vene sõja veteranidele sõltumata auastmest. Sajandi kestel toimusid süsteemis mõningad muudatused, näiteks suurendati sõjas langenud meeste laste koolitoetusi, neile määrati stipendiume. Sajandi lõpus tekitati õppefond, mis võimaldas vaeslasteks jäänutel

¹ Penrose, Walter D. Jr. The Discourse of Disability in Ancient Greece. – The Classical World Vol. 108, No. 4, 2015, lk 502-503, 509-516.

² Korneel, Lommel van. Heroes and Outcasts: Ambiguous Attitudes Towards Impaired and Disfigured Roman Veterans. – The Classical World, Vol. 109, No. 1, 2015, lk 93, 96-98, 101-107.

õppida mereväe kadettide koolis ja keisrinna Maria nimelises tütarlaste instituudis. Pärast Vene-Jaapani sõda täiendati langenud sõjaväelaste laste hoolekandeseadust, mille kohaselt oli vaeslastele aastas ette nähtud 24–42 rubla suurune toitjakaotustoetus ning riik tagas neile tasuta alghariduse.³

Varasema veteranide hoolekandesüsteemi lõi pahupidi Esimene maailmasõda, invaliidistunud abivajavate sõdurite hulk ületas kõigi osalejariikide senise abistamisvõimekuse. Üle nelja aasta väldanud sõda nõudis iga päev ligi 5600 sõduri elu, tõi kaasa ühiskondlikud murrangud ning enneolematu majandusliku kahju. Konflikti pikaajalisus ja brutaalsus muutis kõiki – sõdureid, nende lähedasi, riikide poliitilist maastikku ning ühiskondlikku korraldust jpm. Ilmasõjale järgnenud jätkusõjad Ida-Euroopas suurendasid veelgi kahjusid. Sellisest olukorrast leidis end 1918. aastal iseseisvunud Eesti Vabariik, mis seisis silmitsi sõjainvaliidide hoolekandesüsteemi ülesehitamisega.

Sõjainvaliididega seotud teemad on jätkuvalt päevakajalised. Kuigi Eesti Vabariik pole pärast taasiseseisvumist otseselt sõjas olnud, on Eesti sõdurid osalenud mitmetel rahuvalvemissioonidel ja välisoperatsioonidel alates 1995. aastast.⁴ Neis viga saanud sõdurite toetamiseks on Eestis loodud mitmetahuline hoolekandesüsteem, mis pakub sõjainvaliididele erinevaid ravivõimalusi nii Eestis kui välismaal, varustab jäseme kaotuse korral kuni kolme proteesiga, tagab täiendus- ja ümberõppe tsiviilkarjääris, maksab töövõimetuspensioni ning pakub veteranile ja tema perele psühholoogilist abi.⁵

Historiograafia

Sõjainvaliidide hoolekande temaatika on käsitletud osana paljudest üldistest sotsiaalhoolekande uurimustest, kuid spetsiifiliselt veteranide oma on Euroopas uuritud vähe. Sõjainvaliidide hoolekande temaatika uurimine hoogustus Lääne-Euroopas 1980. aastatel, kui Michael Geyer avaldas artikli, milles oli võrreldud Saksamaa, Suurbritannia ja Prantsusmaa Esimese

³ Šoštov, Andrei. Vigastatud sõjameeste sotsiaalhoolekandest aastatel 1918–1940. – Eesti ajaloost 19.–20. sajandil. Uurimusi historiograafiast, allikaõpetusest ja institutsioonidest. Koostanud Tõnu Tannberg. Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 19 (26). Tartu, 2012, lk 315–328.

⁴ Eesti sõdurid on osalenud Horvaatias, Liibanonis, Kosovos, Afganistanis, Iraagis ja Kesk-aafrika Vabariigis. Hetkel on sõdurid missioonil Malis. Eesti Kaitseväge. Operatsioonid. <https://mil.ee/operatsioonid/> [17.05.2021]

⁵ Eesti Kaitseväge. Vigastatud veteranid. <https://mil.ee/veteran/vigastatud-veteranid/> [17.05.2021]

maailmasõja järgset sõjainvaliidide hoolekannet. Veteranide hoolekandesüsteemi loomisega sai Geyeri hinnangul alguse moderne heaoluriik.⁶

Lääne-Euroopa uurimuste fookuseks on peamiselt sõjainvaliidide sõjajärgne heaolu ja ühiskonda integreerimine.⁷ Üldjuhul keskenduvad uurimused kindlale riigile, proovides lahti seletada seal valitsenud süsteemi. Chris Millington on uurinud Prantsusmaa sotsiaalset ja hoolekande olusid kahe maailmasõja vahelisel ajal.⁸ Itaalias kujunenud süsteemi on uurinud Pierluigi Pironti ja Martina Salvane on analüüsinud suhtumist sõjainvaliididesse.⁹ Analüüsitud on ka sõjainvaliidide hoolekannet riikide võrdluses. Deborah Cohen võrdleb oma töös Saksamaa ja Suurbritannia sõjainvaliidide hoolekannet ja mõttemaailma.¹⁰

Lisaks esineb töid, mis keskenduvad ainult ühele kindlale aspektile sõjainvaliidide hoolekandest. Suurbritannia sõjainvaliide on uuritud põhjalikumalt kui teisi. Peter Leese on oma teoses uurinud posttraumaatilist stressihäiret, mida Suurbritannias kutsuti kui *shellshock*, ja selle mõju sõdurite sõjajärgse elu kujunemises.¹¹ Suzannah Biernhoff on uurinud näovigastustega sõdurite kohanemist oma vigastustega.¹² Alison S. Fell on uurinud Esimeses maailmasõjas osalenud naiste püüdlusi saada võrdseid õigusi saatusekaaslastest meestega.¹³

Ida-Euroopas on sõjainvaliidide teemat käsitletud üsna vähe. Oma mõju on olnud nõukogudeaegsel suhtumisel – nõukogude inimest kujutati tervena ja tugevana, invaliidide probleemide uurimine ei olnud aktuaalne. Vaimse või füüsilise puudega inimesed olid kõigis

⁶ **Geyer, Michael.** Ein Vorbote des Wohlfahrtsstaates. Die Kriegsopferversorgung in Frankreich, Deutschland und Großbritannien nach dem Ersten Weltkrieg. – Geschichte und Gesellschaft. Die Organisation des Friedens: Demobilmachung 1918–1920. 9. Jahrg., H. 2. Vandenhoeck & Ruprecht, 1983, lk 230-277.

⁷ Disabled Veterans in History. Ed. by David A. Gerber. University of Michigan Press, 2012; **Thomas, Gregory M.** Treating the Trauma of Great War. Soldiers, Civilians and Psychiatry in France 1914-1940. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2009; **Bourke, Joanna.** Dismembering the Male: Men's Bodies, Britain and the Great War. London: Reaktion Books, 1999; **Whalen, Robert W.** Bitter Wounds. German Victims of the Great War, 1914-1939. Ithaca/New York: Cornell University Press, 1984; **Healy, Maureen.** Civilizing the Soldier in Postwar Austria. – Gender and War in Twentieth-Century Eastern Europe. Ed. by Nancy M. Wingfield and Maria Bucur. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press, 2006, lk 47-69.

⁸ **Millington, Chris.** From Victory to Vichy. Veterans in inter-war France. Manchester, New York 2012.

⁹ **Pironti, Pierluigi.** Warfare to Welfare: World War I and the Development of Social Legislation in Italy. – Historical Social Research, Vol. 45, No. 2, 2020, lk 187-216; **Salvante, Martina.** Italian Disabled Veterans between Representation and Experience. – Men After War. Ed. by Nicola Cooper and Stephen McVeigh. New York: Routledge, 2013, lk 111-129.

¹⁰ **Cohen, Deborah.** The War Come Home. Disabled. Veterans in Britain and Germany, 1914-1939. University of California Press, 2001.

¹¹ **Leese, Peter.** Shell shock: Traumatic Neurosis and the British Soldiers of the First World War. New York: Palgrave Macmillan, 2002.

¹² **Biernhoff, Suzannah.** The Rhetoric of Disfigurement in First World War Britain. – Social History of Medicine Vol. 24, No. 3, 2011, lk 666–685.

¹³ **Fell, Alison S.** Women as Veterans in Britain and France after the First World War. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

idabloki riikides stigmatiseeritud ja avalikkuse eest varjul.¹⁴ Sellal kui läännerindel relvad vaikusid, käis idarindel võitlus edasi ning selle järgselt oli ühiskonna ja uurijate tähelepanu suunatud peamiselt jätkusõdades osalenud veteranidele ja sõdadest välja kasvanud paramilitaarsetele organisatsioonidele.¹⁵ Seega on Ida-Euroopas sõjainvaliide uuritud vähem kui Lääne-Euroopas.

John Paul Newman on uurinud Jugoslaavia sõjainvaliidide hoolekannet¹⁶ ning Julia Eichenbergi on analüüsinud Poola sõjainvaliidide olukorda.¹⁷ Eesti, Läti ja Leedu võrdluses saab nimetada Aija Fleija artiklit Läti Esimese maailmasõjaagse hoolekande kohta.¹⁸ Leedus ilmunud artiklid kajastavad rohkem sõjainvaliidide organisatsioone.¹⁹ Nende fookus on seatud sõjainvaliidide ja riigivõimu vahelisel konfliktile ning sõjainvaliidide positsioonile sisepoliitilisel maastikul.²⁰ Kaasmaalaste meelsust ja sõjainvaliidide ühiskonda integreerimist on Läänega võrreldes käsitletud üsna napilt.

Ka Eestis napib sõjainvaliidide sotsiaalhoolekande alaseid uurimusi. Teemat on käsitlenud Andrei Šoštov, kelle artikkel annab ülevaate sõjainvaliidide hoolekandearengust Eestis kahe maailmasõja vahelisel ajal.²¹ Hoolekande sotsiaalpoliitilisest õigusloomest on kirjutanud Viljar Peep oma doktoritöös.²² Liisi Esse sulest on ilmunud artikkel Esimese maailmasõja invaliididest ja nende hoolekandest sellel perioodil.²³ Sõjainvaliidide organisatsioonidest on

¹⁴ **Sarah D. Phillips.** „There Are No Invalids In The USSR!” A Missing Soviet Chapter In The New Disability History. – *Disability Studies Quarterly*, the first journal in the field of disability studies. Vol. 29, No. 3, 2009. <http://dsq-sds.org/article/view/936/1111> [17.05.2021]

¹⁵ *Legacies of Violence. Eastern Europe's First World War.* Ed. by Jochen Böhrer *et al.* Munich 2014; *Aftershocks: Violence in Dissolving Empires after the First World War.* Ed. by Julia Eichenberg, John Paul Newman. *Contemporary European History*, Vol 19, Special Issue 3, 2010.

¹⁶ **Newman, John Paul.** *Yugoslavia in the shadow of war: veterans and the limits of state building. 1903–1945.* Cambridge University Press, 2015.

¹⁷ **Eichenberg, Julia.** *Kämpfen für Frieden und Fürsorge. Polnische Veteranen des Ersten Weltkriegs und ihre internationalen Kontakte, 1918–1939.* Oldenbourg Verlag: München, 2011.

¹⁸ **Fleija, Aija.** Pirmā pasaules kara invalīdi Latvijā (1914–1918). – *Latvijas Kara muzeja. Gadagrāmata*, 16. Sastādītājs Juris Ciganovs. Rīga 2015, lk 10–23.

¹⁹ **Jokubauskas, Vytautas.** „The Tsar would not have taken away our pensions”: compensation for Russian Army First World War invalids in interwar Lithuania. – *Lithuanian Historical Studies*, 21, 2017, lk 79–106; **Jurevičiūtė, Aušra.** Karo invalidų organizacijos Lietuvoje 1923–1940 m. – *Kauno istorijos metraštis*. 8, Kaunas 2007, lk 7–54.

²⁰ *Veterans and War Victims in Eastern Europe during the 20th Century. A Comparison.* Ed. by K. Boeckh, N. Stegmann. *Comparativ*, Heft 5, 2010; *The Great War and Veterans' Internationalism.* Ed. by Julia Eichenberg and John Paul Newman. Palgrave Macmillan, 2013.

²¹ **Šoštov, Andrei.** Vigastatud sõjameeste sotsiaalhoolekandest aastatel 1918–1940, lk 315–328.

²² **Peep, Viljar.** Eesti sotsiaalpoliitilise õigusloome arengujooned 1. omariiklusajal. Tallinn: Argo, 2005.

²³ **Esse, Liisi.** „Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...” Esimese maailmasõja invaliidide toetused ja ühiskondlik positsioon 1920.–1930. aastate Eestis. – *Eesti Ajalooarhiivi toimetised = Acta et commentationes Archivi Historici Estoniae* 24 (31). Koostanud Tõnu Tannberg. Eesti Ajalooarhiiv: Tartu, 2016, lk 507–533.

Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühingu kohta ilmunud raamat ja kaitstud bakalaureusetöö²⁴ ning mitmetes töödes on käsitletud vigastatud vene sõjameeste ühingute tegevust.²⁵

Allikad ja meetodid

Kirjeldamaks sõjainvaliidide juriidilist olukorda, olen analüüsinud Riigi Teatajas 1920. ja 1930. aastatel avaldatud seadusi ja määruseid. Uuritaval perioodil võeti vastu arvukalt seaduseid ja määruseid, mis puudutasid sõjainvaliidide pensione, toetuseid ja muid lisahüvesid. Siinkohal oli suureks abiks 1929. aastal Kaitseväge ja 1935. aastal Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühingu (EVSÜ) poolt koostatud ülevaadetest vastavate seaduste kohta.²⁶ Seadusesätete kõrvutamine EVSÜ häälekandjas Invaliid avaldatud artiklitega aitas välja selgitada sõjainvaliidide poolseid hinnanguid Eesti hoolekandesüsteemile.

Hoolekande taseme ja tõhususe analüüsimiseks on läbi töötatud Rahvusarhiivis EVSÜ fondi 1652 allarhiivis leiduvad sõjainvaliidide Tallinna osakonna liikmete teatelehed.²⁷ Teatelehtede andmed võimaldasid kirjeldada veteranide olukorda detailsemalt. Säilinud on Võru, Viljandi, Valga, Tahkuranna, Suure-Jaani, Rakvere, Pärnu, Põltsamaa, Paistu, Paide, Nissi, Kuressaare, Haapsalu, Aidu, Narva, Tartu ja Tallinna osakondade liikmete teatelehed.²⁸ Säilinud teatelehtede arv võib ulatuda üle 2000, sest aastatel 1927–1940 kõikus EVSÜ liikmete arv 2000 ja 2400 vahel.²⁹ Tallinna osakond sobis uurimise valimiks esiteks suuruse tõttu, Tallinna osakond oli liikmete arvukuselt üks suurimaid; ning teiseks, riigi pealinna tööpakkumised meelitasid sõjainvaliide teistest Eesti piirkondadest sinna ümber asuma ning sellest tulenevalt oli Tallinna osakond oma koosseisult üks varieeruvamaid.

²⁴ **Pärn, Mari.** Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing 1917-1940. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, 2012; EVSÜ 90. Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing: 1917–2007. Kirjutanud, koostanud ja toimetanud J. Teras. Tallinn: Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing, 2007.

²⁵ **Шор, Татьяна.** Общественная жизнь. Русское национальное меньшинство в Эстонской Республик 1918-1940. Под редакцией С. Исакова. Тарту: Крипта, 2001; **Исаков, Сергей.** Очерки истории русской культуры в Эстонии. Таллинн: Александра, 2005; **Абисогомян, Роман.** Роль русских военных деятелей в общественной и культурной жизни Эстонской Республики 1920-1930 гг. и их литературное наследие. Magistritöö. Juhendaja Sergei Issakov. Tartu Ülikool, 2007; **Исаков, Сергей.** Культура русской эмиграции в Эстонии 1918-1940. Статьи. Очерки. Архивные публикации. Редактор Т. К. Шор. Таллинн: Александра, 2011.

²⁶ Seadusi, määrusi ja korraldusi abiandmise kohta sõjainvaliididele ja nende perekondadele Eestis. Tartu: Vigastatud Sõjameeste Ühingu Tartu osakonna kirjastus, 1936; Käsiraamat Kaitseväge komplekteerimise alal. Tallinn: Kaitseväge Staabi V osakonna väljaanne, 1929.

²⁷ Rahvusarhiiv (edaspidi RA), ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

²⁸ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131, 215-224, 333, 372, 376, 388-379, 407, 411, 414, 420-421, 431-433, 451-452, 474, 477, 490, 502-503, 513-514. Invaliidide teatelehed.

²⁹ **Pärn, Mari.** Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing 1917-1940, lk 20.

EVSÜ arhiivis on säilinud 372 Tallinna osakonna veterani teatelehed aastatest 1919–1940. Teatelehe näol on tegu ankeediga, mille veteran pidi täitma ühingu liikmeks astumisel (vt Lisa. 1). Ankeedis esitati küsimusi ligi 30 erineval teemal, kajastades isikuandmeid (nimi, sünniaeg, päritolu, elukoht), perekonnaseisu (kas abielus, palju lapsi, vanemad), töökohta (amet, kus töötab), sõjaväelist karjääri (aust, kus sõjas osalenud, millises üksuses), vigastust (kust saanud vigastada, kus ja millal juhtus, töövõimekaotuse protsent, tõendavad dokumendid), pensioni (summa, pensionikaardi number), varandust (kas omab kinnisvara, kui palju ja kas muud vara on) ning EVSÜ pakutavaid õppetöökodasid (kas on õppinud seal). Vaadeldaval perioodil oli erinevatel aegadel kasutusel neli teatelehe versiooni, põhiküsimused (nimi, vanus, päritolu, haridus, perekond, sõjaväeline teenistus, kus ja millal vigastada saadi, töövõimekaotuse protsent, pension, varandus) olid kõigil ühesugused.

Läbitöötamist leidis ka Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjoni poolt kogutud materjal³⁰ lootusega leida sealt infot sõjainvaliidide arvamustest hoolekande kohta, kuid paraku sellist teavet sealt leida ei õnnestunud.

Oluliseks infoallikaks osutus EVSÜ häälekandja Invaliid, kus kajastati sõjainvaliidide sotsiaalmajanduslikku olukorda ning suhteid riigi ja kaasmaalastega. Invaliidis avaldati pidevalt artikleid, mis peegeldasid veteranide arvamusi kehtivate seaduste ja määruste kohta. Lisaks avaldati seal isikulugusid.

Mõistmaks Eesti sõjainvaliidide hoolekande taset ja võimekust, on töös võrreldud Eesti juhtumit Suurbritannia, Saksamaa ja Poola näitega. Suurbritannia ja Saksamaa, sõja võitnud ja kaotanud riigina, näitavad erinevaid olukorra lahenduskäike Esimese maailmasõja järgse hoolekande ümberkujundamisel. Poola näide on Eesti omale sarnasem, mõlemal riigil tuli läbi teha jätkusõda ja üles ehitada oma veteranide hoolekande süsteem.

Töös on kasutatud terminit „sõjainvaliid“, mida võib kasutada sõjas invaliidistunud isiku, nii sõduri kui tsiviilisiku puhul. Käesoleva töös on sõjainvaliidina mõeldud sõjas invaliidistunud sõdurit.

Kõige rohkem on töös kasutatud EVSÜ Tallinna osakonna liikmete teatelehti ja artikleid ajakirjast Invaliid. Teatelehtedes leiduva info põhjal on koostatud andmebaas. Andmebaasi analüüsi tulemusi on võrreldud seaduste ja ajakirjas Invaliid avaldatud artiklitega. Teatelehtede nõrgaks küljeks on nendes sisalduva informatsiooni lünklikkus. Küsimustele on vahel vastatud

³⁰ Eesti Rahvusarhiivi fond 2124.

napisõnaliselt või jäetud üldse vastamata. See raskendab kõigi teatelehtedes käsitlevate valdkondade analüüsimist. Ajalehes Invaliid avaldatud artiklite puhul on tegemist ainukeste allikatega, mis kirjeldavad sõjainvaliidide olukorda nende endi vaatenurgast. Veteranid on arvamusi kirjutatud nii seaduste, riigi, kaaskodanike kui enda olukorra kohta. Arvestama peab mõlema materjali puhul adressaatidega (ühingu liikmed, kaaskodanikud) ning autori ettekujutusega sobivast sisust ja stiilist.

Töö struktuur

Uurimus koosneb sissejuhatusest, kolmest alapeatükkideks jagunevast peatükist, kokkuvõttest ja lisadest. Esimene peatükk keskendub sõjainvaliidide sotsiaalhoolekandele, täpsemalt riigi poolt väljastatud pensioni- ja toetamisseadustele ja määrustele ning Eestis tegutsenud sõjainvaliidide organisatsioonidele. Teise peatüki keskmeks on sõjainvaliidide olukorra analüüs, milline oli nende sotsiaalmajanduslik olukord ning milliseks kujunesid sõjainvaliidide suhted kaasmaalastega. Viimases peatükis on Eesti juhtumit võrreldud Suurbritannia, Saksamaa ja Poola näidetega, et hinnata riikliku hoolekande tõhusust ja sõjainvaliidide eluga toimetulekut.

Magistritöö eesmärk on vastata järgmistele küsimustele:

- 1) Kuidas mõjutasid seadused, millel EV sõjainvaliidide hoolekandesüsteem põhines, invaliidide sõjajärgset elukorraldust?
- 2) Missuguste vigastuste all kannatasid sõjainvaliidid kõige rohkem?
- 3) Kui palju mõjutasid lisatoetused ja soodustused sõjainvaliidide sotsiaalmajandusliku olukorda?
- 4) Milline oli rahva suhtumine sõjainvaliididesse?
- 5) Kuidas kohanesid sõjainvaliidid enda sõjajärgse seisuga?
- 6) Kui palju sarnanes Eesti sõjainvaliidide olukord teiste riikide omadele? Võrdluseks valitud kolme riigi näitel (Suurbritannia, Saksamaa ja Poola)

1. SÕJAINVALIIDIDE HOOLEKANNE EESTIS

Eestlased osalesid 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses mitmetes sõdades. Sellesse ajavahemikku mahtus neli tõsisemat konflikti: Vene-Türgi sõda (1875–1878), Vene-Jaapani sõda (1904–1905), Esimene maailmasõda (1914–1918) ja Eesti Vabadussõda (1918–1920). Aastatel 1875–1913 kutsuti Eesti aladelt tsaariarmee teenistusse nii üldise sõjaväekohustuse kui mobilisatsiooni korras, kokku üle 173 000 mehe. Ilmasõja jooksul värvati tsaariarmee teenistusse veel 100 000 meest.³¹ Eesti riigi iseseisvumisele järgnenud Vabadussõjas osales tippphetkel Rahvaväe koosseisus 74 506 sõdurit.³²

Osa neist teenistusse võetutest sai lahingutes pöördumatuid vigastusi. 1920. aastal oli Töö- ja Hoolekandeministeeriumi andmetel Eestis 895 Esimese maailmasõja invaliidi. Vabadussõja veteranide seas oli 395 invaliidsuspensiooni saajat. Varasematest tsaari-Venemaa armee koosseisus peetud sõdadest oli Vene-Türgi sõja invaliide 416 ja Vene-Jaapani sõjast 428 invaliidistunud sõdurit. Neile lisandus 1019 veterani, kelle puhul oli sõjast osavõtt täpsustamata.³³ Sõjainvaliide oli suure tõenäosusega rohkem, kuid nende koguarv on teadmata.

Iseseisvuse väljakuulutamisega tuli Eestis luua hoolekandesüsteem, vigastatud veteranide hoolekanne jäi riigi kanda. Omariikluse algaastail tekitati pensionite ja toetuste süsteem sõjaveteranidele ja langenute peredele, sh kooliraha õppursõduritele ja langenud rahvaväelaste lastele, matusekulud, sõjainvaliidide kursused, töökojad ning ravikulud. Need väljamaksed tehti peamiselt Töö- ja Hoolekandeministeeriumi eelarvest. 1922. aastal ulatusid planeeritud kulutused sõjainvaliididele 54 miljoni margani, mis moodustas 62% Töö- ja Hoolekandeministeeriumi planeeritud eelarvest.³⁴ See moodustas natuke alla 1% kogu planeeritud riigi eelarve kuludest.³⁵

³¹ **Tannberg, Tõnu.** Eesti mees Vene kroonus. Uurimusi Baltikumi ja Venemaa sõjaajaloost impeeriumi perioodil 1721-1917. Tartu: Ilmamaa, 2011, lk 27.

³² Eesti Vabadussõja ajalugu I. Vabadussõja eellugu. Punaväe sissetung ja Eesti vabastamine. Koostanud ja toimetanud Lauri Vahtre. Tallinn: Varrak, 2020, lk 389.

³³ RA, ERA.15.2.402, l. 33.

³⁴ RA, ERA.74.1.347, l. 25.

³⁵ RA, ERA.31.5.1475, l. 126p-127.

1.1 Eestis 1920. ja 1930. aastatel vastuvõetud sõjainvaliidide pensioniseadused

Eesti Vabariigis võeti aastatel 1918–1940 vastu kuus sõjainvaliide puudutavat seadust, mille eesmärgiks oli sõjainvaliididele riikliku pensioni või toetuse tagamine. Vabariigi esimestel kuudel jagati esimesi toetusi kaootiliselt kas valitsuse või ministrite korralduste alusel.³⁶ Esimene Eesti Vabariigi sõjainvaliide puudutav seadus oli Asutava Kogu poolt 6. veebruaril 1920 vastu võetud rahvaväelaste ja nende perekondade pensioniseadus,³⁷ millele järgnes 18. mail 1920 vastu võetud ajutine veneaegsete pensionäride toetamise seadus.³⁸ Nende kahe seadusega pandi paika edasine sõjainvaliididega suhtlemise mudel. Selge joon tõmmati Vene keisririigi ning Vabadussõja invaliidide ja Eesti Vabariigi ajal invaliidistunud kaitseväelaste vahele. Sellega tekitati noores liberaalses Eesti Vabariigis olukord, kus toetuste ja väljamakstava pensioni suurus sõltus sõjast, kus sõdur oli vigastused saanud, mitte niivõrd vigastuse raskusastmest.

1.1.1 Ajutine veneaegiste pensionäride toetamise seadus 1920

1918. aastal kuulutas Eesti Vabariik end iseseisvaks, kuid Vene keisririigist jäi maha pärand, mille üheks komponendiks olid sõjainvaliidid. Küsimus, mida nendega täpselt teha, kerkis üles juba 1919. aasta alguses. 21. jaanuaril pöördus Töö- ja Hoolekandeministeerium Ajutise Valitsuse poole palvega saada täpsemaid juhiseid, kuidas tuleks lahendada Vene valitsuse ja Saksa okupatsiooni aegsete pensioni saajate palved. Ajutise Valitsuse korraldusel moodustati komisjon, mille liikmeteks olid kõigi ministeeriumite esindajad, komisjoni juhtis Töö- ja Hoolekande minister. Esimesel koosolekul pandi paika, et selle küsimusega saab tegeleda alles siis, kui Eesti iseseisvus on kindlustatud ja rahvusvaheline olukord on rahulikum. Seda otsust kinnitati teisel koosolekul. Kuigi mure lükati tulevikku, jõuti arusaamani, et Eesti riigil pole põhjust Vene ja Saksa okupatsiooni valitsuste määratud pensione välja maksta ning need plaaniti esimesel võimalusel välja nõuda vastavalt riikidelt.³⁹

³⁶ Üheks selliseks oli Ajutise Valitsuse poolt 05.12.1918 välja antud korraldus, mis pani paika Vabariigi kaitsmisel surmasaanute perekondade eest hoolitsemise korra. Vt Riigi Teataja, nr 6, 11.12.1918, lk 2.

³⁷ Riigi Teataja, nr 26/27, 21.02.1920, lk 202-204.

³⁸ Riigi Teataja, nr 77/78, 29.05.1920, lk 613-614.

³⁹ RA, ERA.15.2.402, l. 32.

Veneaegsete pensionäride küsimus kerkis uuesti esile 1920. aasta kevadel ning seekord oli Asutaval Kogul selge, et tuleb jõuda mingile otsusele. 1919. aasta keskpaigas oli teada, et riigis on vähemalt 6500 inimest, kellel oli õigus saada veneaegse korra järgi pensioni ning kes olid selle hetkeni elanud vähemalt poolteist aastat ilma sissetulekuta. Nende isikute pensionimakseteks oleks Töö- ja Hoolekandeministeeriumi andmeil kulunud 13 miljonit marka aastas.⁴⁰ Lahenduseni jõuti 18. mail 1920 Asutava Kogu poolt vastu võetud ajutise veneaegsete pensionäride toetamise seadusega.⁴¹ Tegemist oli ajutise hoolekandetoetusega, mitte pensioniseaduse ning plaani Venemaaga maksete osas kokkuleppele jõuda ei olnud veel maha maetud.⁴² Ajutise seaduse alusel võisid Eesti kodanikud, kellel oli õigus saada Vene riigilt pensioni, taotleda riigilt toetust juhul, kui nad olid töövõimetud ning neil ei olnud enese ülalpidamiseks varandust ega sissetulekut.

Vastuvõetud seaduse alusel kuulusid Esimeses maailmasõjas ja teistes Vene keisririigi sõdades invaliidistunud sõdurid selle kaitse alla. Toetuse täismääraks oli 250 marka, mis oli äärmiselt väike summa võrreldes Vabadussõjas osalenutele määratud 2900 margaga.⁴³ Kui toetusesaaja ülalpidamisel oli ka teisi töövõimetuid pereliikmeid, siis maksti talle lisatoetust vastavalt pereliikmete hulgale.⁴⁴ Üks suuremaid muudatusi seisnes toidetavate ehk ülalpeetavate tähenduse laiendamises. Vene keisririigiaegne 1912. aasta pajukiseadus (*Положение о призраний нижних воинских тицинов*) nägi pajukimaksmise ette üksnes langenud sõdurite leskedele ja orbudele, hukkunute vanematele see ei laienenud, sest kuni ilmasõjani pere ainsat poega kui perekonna toitjat sõjaväkke ei võetud. Maailmasõja ajal sellest reeglist enam kinni ei peetud ja sellega tekkis olukord, kus sõduri vanemal polnud veneaegsete seaduste järgi pensioniõigust. Veneaegsete pensionäride toetusseaduses lisati sõduri vanemad toetusesaajate hulka.⁴⁵

Seaduse üheks suuremaks vajakajäämiseks oli väljamakstavate toetuste suurus. 1922. aastal oli invaliidi toetuse täismääraks jätkuvalt 250 marka, kuid elukalliduse tõttu oli see summa

⁴⁰ Samas, l. 33-34.

⁴¹ Riigi Teataja 1920, 77/78. Lk 613-614; RA, ERA.15.2.402, l. 32-33.

⁴² **Peep, Viljar.** Eesti sotsiaalpoliitilise õigusloome arengujooned 1. omariikluseajal, lk 78-79.

⁴³ **Andrei Sõtšov.** Vigastatud sõjameeste sotsiaalhoolekandest aastatel 1918–1940, lk 320.

⁴⁴ Toetuse saajal oli võimalik juurde taotleda 150 marka lisatoetust kui tema toita oli üks isik, kahe puhul 250 marka ja kolme või enama puhul 300 marka kuus. Toetusesaaja surma puhul oli tema pereliikmetel õigus nõuda toetuse edasi maksmist toetusesaaja pereliikmetele. Ühe liikme puhul võis eeldada 250 margalist toetust, kahe liikme puhul 400, kolme puhul 500 ja nelja või enama isiku puhul 550 margalist toetust. Vt Riigi Teataja, nr 77/78, 29.05.1920, lk 613-614; RA, ERA.15.2.402, l. 32-33.

⁴⁵ **Peep, Viljar.** Eesti sotsiaalpoliitilise õigusloome arengujooned 1. omariikluseajal, lk 79.

peaaegu olematuks muutunud.⁴⁶ Vajadust pensionimäära tõstmiseks küll märgati, kuid erinevate vastuseisude tõttu jäi see tegemata. 1920. aasta sügisel esitles Töö- ja Hoolekandeministeerium pensionäride toetuse tõstmise kava, mille täismääraks pakuti 1650 marka. Asutavas Kogus valitsenud vastuseisude tõttu see ei realiseerunud. Rahaminister Georg Vestel leidis, et Eesti Vabariigil ei ole mingisugust põhjust ega kohustust maksta Riigikassast vene riigi pensioni.⁴⁷ Toetuste suurendamiseni jõuti 8. veebruaril 1923, kui Riigikogu poolt vastu võetud otsusega tõsteti toetuste määrasid neli korda.⁴⁸ Otsus oli teretulnud, kuid osade invaliidide arvates oldi sellega hiljaks jäänud. Paljud veneaegsed veteranid elasid koos oma peredega väga viletsates oludes, mistõttu ei jäänud pensioni täismäära tõusuga rahule ja leiti, et 1923. aasta elukalliduse juures pakkus see invaliididele ja nende peredele vähe abi.⁴⁹

Ajutisena mõeldud veneaegsete pensionäride toetuse seadus jäi kehtima kogu iseseisvusperioodi vältel valdavalt muutumatu kujul.⁵⁰ Pole põhjust arvata nagu tähendaks suuremate redaktsioonide puudumine seadusega rahulolu. Veteranid kaebasid seaduse üle igal aastal, muutuste puudumises võib näha valitsuse soovimatust seadust uuendada. Kestavaks probleemiks jäid madalad toetusraha määrad, mis ei olnud kooskõlas pidevalt tõusva elukallidusega. 1923. aastal paika pandud toetusmäärad jäid kestma iseseisvusaja lõpuni.⁵¹

Töö- ja Hoolekandeministeerium oli valitseva olukorraga kursis, Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing (EVSÜ) esitas pea igal aastal palve tõsta sõjainvaliidide pensione ja toetusi. Veteranidel jagus lootust, et valitsus suudab olukorra lahendada ning ebaõiglus likvideeritakse. 1930. aastatel andsid valitsuse esindajad vihjeid, et veneaegsete pensionäride ja teiste toetuse saajate seadused ning hoolekande küsimused võetakse peagi arutlusele, kuid konkreetseid lubadusi sõjainvaliididele ei antud. Selline olukord kestis iseseisvusperioodi lõpuni. 1940. aasta märtsis tegi EVSÜ Keskjuhatuse järjekordse pöördumise peaministri poole palvega tõsta veneaegsete sõjaväeinvaliidide toetus Vabadussõja invaliidide pensioniga samale tasemele. Sellele

⁴⁶ Riikline hoolekanne. Veneaegiste pensionäride toetamise muutmise seadus. – Invaliid, nr 2, 7.07.1922, lk 12-13.

⁴⁷ RA, ERA.31.3.3654, l. 2.

⁴⁸ Riigi Teataja, nr 26, 20.02.1923, lk 184.

⁴⁹ Vigastatud sõjameeste ühingu VI. Kongress. – Invaliid, nr 26, 21.12.1923, lk 10.

⁵⁰ 1924. aasta 26. novembril Riigikogu poolt vastuvõetud Ajutise veneaegsete pensionäride toetamise seaduse täiendamise seadus, millega tekkis ilmasõjas surma saanud või teadmata kaduma läinud sõdurite vanematele õigus taotleda toetusraha, kui neil ei ole teist toitjat. Selle muudatusega sai Töö- ja Hoolekandeminister õiguse määrata pensioni ka neile vanematele, kellel peale langenud või kadumaläinud sõduri teisi toitjaid oli, kuid kes ainelise kehvuse või viletsa tõttu ülespidamise kohustusi täita ei suutnud, või kui neil ülespidamise andmine iseäralikkude raskustega seotud. Viimasel juhtumisel maksti pensioni kuni raskused olid olemas. Vt Riigi Teataja, nr 143, 2.12.1924, lk 765.

⁵¹ Mineviku inimesed. – Invaliid, 20.12.1939, lk 11-12.

pöördumisele vastas sõjaminister Nikolai Reek järgmiselt: „kulude kasv on säärase, et praegu pole võimalik muudatusi ette võtta“.⁵²

1.1.2 Rahvaväelaste ja nende perekondade pensioniseadus 1920

1920. aasta esimesel kuul oli selge, et Vabadussõda hakkab lõppema ja tuleb hakata tegelema sõjas osalenutega. Invaliidistunud sõdurid vajasisid toimetulekuks riigipoolset abi. 6. veebruaril 1920 vastuvõetud rahvaväelaste ja nende perekondade pensioni seaduse alusel oli neil õigus saada riigilt pensioni, mille täismääraks oli tegevteenistuses saadud palk ja rahvaväelase toitmiseks kulunud summa.⁵³ Seadus laienes veterani pereliikmetele, kelleks seaduse alusel olid naine ja lapsed ning kõik isikud, keda veteran oli üleval pidanud enne väeteenistusse võtmist või astumist ning keda ta oleks seaduse järgi kohustatud teise toitja puudumisel üleval pidama.⁵⁴

Vastuvõetud seadusest oli mitmeid paragrahve, mis tekitasid sõjainvaliidides nõutust. Üheks selliseks oli § 30 punkt 1, mis pani paika, et kui sõjainvaliidi sissetulek võimaldas talle ülalpidamist ja ületas pensioni sissetuleku alammäära, siis lõpetati pensioni maksmine. See punkt laienes ka eelmises alapeatükis käsitletud veneaegsetele sõjainvaliididele.⁵⁵ Seaduse vastuvõtmise ajal oli reamehe palk 500 marka kuus, mis oli nii pensioni täismääraks kui ka sissetuleku alammääraks.⁵⁶ Veteranid leidsid, et see on ebaõiglase, sest invaliidi elatuskulud olid suuremad kui tervel inimesel. Invaliidil oli tervise eest hoolitsemiseks vaja minna raviasutustesse, tasuta transpordikulud, muretseda kunstjase või ravimeid jms. Pensioni nähti

⁵² Väljavaateid ja saavutusi hoolekande alal. – Invaliidi Jõulud, 15.12.1936, lk 4-7; Üldisest hoolekandest. – Invaliidi Jõulud, 16.12.1935, lk 24-26; RA, ERA.495.3.621, l. 158.

⁵³ Pensioni maksti vastavalt rahvaväelase auastmele. 1922. aastal sai reamees 2910 marka kuus, jaoülem 3090, nooremohvitser 6300 ja vanemohvitser 6840 marka kuus. Vt RA, ERA.74.1.347, l. 25-26.

⁵⁴ Pereliikmed said pensioni taotleda juhul kui rahvaväelane oli kas 1) sõjas langenud või jäljeta kadunud; 2) surnud väeteenistuses saadud haavade, sisemiste ja väliste vigastuste või haiguste kätte; 3) surnud rahuajal sõjaväeteenistuses ehk 6 kuu jooksul pärast lahkumist sellest, kui on selgeks tehtud, et surm oli tingitud teenistusest sõjaväes; 4) surnud pensioni saamise ajal; 5) või oli paigutatud riiklikku hoolekande asutusse. Esimesel kolmel juhul said pereliikmed pensioni vastavalt perekonna suurusele, üheliikmeline perekond pool, kaheliikmeline kaks kolmandikku ja kolme- ja rohkema liikmeline perekond kolmveerand pensioni täismäärast. Kui rahvaväelane oli surnud pensioni saamise ajal või paigutatud riiklikku hoolekande asutusse, oli perekonnal seaduse alusel õigus nõuda rahvaväelasele tööjõuvõime kaotusele vastavalt makstavat pensioni. Vt Riigi teataja, nr 26/27, 21.02.1920, lk 202.

⁵⁵ Vigastatud Sõjameeste Ühingu kaheksas kongress. – Invaliid, nr 28, 12.1925, lk 22-25; Üldisest hoolekandest. – Invaliid, nr 32, 1927, lk 39.

⁵⁶ A.S.J. Rahvaväe invaliid ja pensionid. – Invaliid, 20.12.1939, lk 5.

kui kahjutasu oma kaotatud tervise eest. Invaliidid ei mõistnud, miks riik lõpetab selle maksmise, kui veteran saab sissetulekut mujalt.⁵⁷

Suure tõenäosusega on seaduse koostajad võtnud eeskuju Vene keisririigi aegsetest seadustest. Vene hoolekandesüsteemis mõisteti pensionina pajukit, mida maksti kroonuteenistuses invaliidistunud või raugastunud sõdurile ning tema surma korral ta naisele või orvule. Tegemist ei olnud tänapäevases mõistes pensioniga, vaid pigem hoolekandelise toetusega, sest pensioni maksmine lõpetati juhul, kui pensionisaaja töövõime taastus või kui isiklik sissetulek ületas teatud alampiiri.⁵⁸

Murettekitavaks oli ka rahvaväelaste pensioniseaduse § 7, mis puudutas väljamakstava pensioni summat. Seaduse loojad ei olnud arvestanud pidevalt tõusva elukallidusega. Nimelt oli seaduse esmase variandi esitamisest Asutavale Kogule 6. oktoobril 1919, kuni selle väljaandmiseni 6. veebruaril 1920 elukallidus Eesti riigis tõusnud vähemalt kaks korda ning ei näidanud stabiliseerumise märke.⁵⁹

1920. ja 1930. aastatel läbis rahvaväelaste ja nende perekondade pensioniseadus mitmeid redaktsioone. Pikendati ajavahemikku, mille kestel sõjaväest vabastatud rahvaväelased endid maakonna rahvaväekomisjonis läbi vaadata lasid, et töövõime kaotuste põhjused selgeks teha.⁶⁰ Selleks muudeti pensioni maksmise lõpetamise tingimusi⁶¹ ning Töö- ja Hoolekandeministrile anti õigus määrata pension isikutele, kellel oli lisaks langenud rahvaväelasele veel teisi toitjaid, juhul kui teised toitjad ainelise või tervisliku seisukorra tõttu ülalpidamise kohustust täita ei suutnud.⁶²

Sarnaselt veneaegsetele veteranidele ootasid ka Vabadussõja invaliidid kõige rohkem pensionimäärade muutmist. EVSÜ keskjuhatuse käis Töö- ja Hoolekandeministeeriumis mitmeid kordi palvega suurendada sõjainvaliidide pensioni alammäära.⁶³ Paljud invaliidid elatusid ainult pensionist. Palgatööle minnes ja seal pensioniga sama palju või rohkem palka saades riskiti sellega, et võidi kaotada õigus pensionile. Seetõttu leidis EVSÜ IX kongress 1926.

⁵⁷ A. J. Lahtised küsimused. – Invaliid, nr 2, 31.07.1920, lk 23.

⁵⁸ Peep, Viljar. Eesti sotsiaalpoliitilise õigusloome arengujooned 1. omariikluseajal, lk 78.

⁵⁹ A. J. Lahtised küsimused – Invaliid, nr 2, 31.07.1920, lk 23; A. J. Kes saavad pensioni? – Invaliid, nr 3, 15.08.1920, lk 37-39; RA, ERA.15.2.432, l. 1.

⁶⁰ Riigi Teataja, nr 1/2, 2.01.1923, lk 1; Riigi Teataja, nr 87, 29.11.1926, lk 953.

⁶¹ Riigi Teataja, nr 98, 4.12.1928, lk 1985.

⁶² Riigi Teataja, nr 106, 17.08.1923, lk 776.

⁶³ Vigastatud Sõjameeste Ühingu V. üleriigiline kongress. – Invaliid, nr 2, 7.07.1922, lk 9; Vigastatud Sõjameeste Ühingu VI. Kongress. – Invaliid, nr 26, 21.12.1923, lk 10; Vigastatud Sõjameeste Ühingu kaheksas kongress. – Invaliid Jõulualbum, nr 28, 12.1925, lk 22-25; Soove invaliidide pensioniolude parandamise kohta. – Invaliid, nr 30, 12.1926, lk 30-31.

aastal, et riik peaks invaliididele andma võimaluse pensionile lisa teenida ning suurendama alammäära, millest alates pensioni maksmine lõpetataks. Alammäärana pakuti välja tollane riigiteenijate palgaseaduse 4. palgaaste ehk 13 500 marka kuus.⁶⁴

1928. aastal toimus suurem muudatus rahvaväelaste ja nende perekondade pensioni seaduses. Riigikogu poolt vastu võetud seaduse muudatusega fikseeriti uued pensionite täismäärad.⁶⁵ Selle muudatuse põhjal oli reamehe ja kaprali pensioni täismääraks 50 krooni, nooremallohvitseril 53 krooni, vanemallohvitseril 56 krooni ja veltveebliil 60 krooni. Ohvitseri, sõjaväeametniku ja üleajateenijast sõduri pensioni täismääraks loeti neile pensioniõigust andva ametikoha palk rahas ja natuuras. Mõistmaks seda, mida sellise pensioni eest osta sai, võiks tuua näite 1928. aasta esimesest poolest: Tallinna turul maksis paar kanamune 18–22 senti ja värske piim 16–20 senti toop.⁶⁶ Pensionite täismääraga muutus pensionite alammäär, kuid see ei lahendanud sõjainvaliidide peamist soovi, millega kohaselt oleks pensioni alammäär tõstetud tasemeni, mis lubanuks invaliidil käia tööl kartmata sealjuures palgatõusust tingitud pensionimakse lõpetamist.

1.1.3 Kaitseväelaste pensioniseadus 1936

Kuigi Vabadussõja ja veneaegsed sõjainvaliidid moodustasid suurema osa invaliidistunud veteranidest, lisandus neile iseseisvusperioodil uus sõjainvaliidide grupp. Viimaste puhul oli tegemist sõduritega, kes olid rahuaegses Eesti sõjaväes, kas ajateenistuse või tegevteenistuse käigus (manöövritel, õnnetustes) pöördumatult vigastada saanud, mille tõttu neil ei olnud võimalik tegevteenistust jätkata. 1920. ja 1930. aastatel oli Eesti sõjaväe suuruseks u 15 000 sõdurit ja ohvitseri.⁶⁷ Suurim rahuaegses Eesti Vabariigis toimunud sõjaline õnnetus juhtus 1936. aastal Suur-Männiku laskemoonalaos, kus plahvatuse tagajärjel hukkus 60 sõdurit.⁶⁸ Püsivaid kahjustusi saadi ka teenistuse argipäevastes tegevustes nagu vahipostil külmetades või õppustel.⁶⁹ Juhtumite kasvades tekkis vajadus uue pensioniseaduse järele, kuivõrd neid ei

⁶⁴ Vigastatud Sõjameeste Ühingu kaheksas kongress. – Invaliid Jõulualbum, nr 28, 12.1925, lk 22-25.

⁶⁵ Riigi Teataja, nr 98, 4.12.1928, lk 1085.

⁶⁶ Toiduainete hinnad. Lihahinnad siseturul tunduvalt tõusnud, välisturul aga langenud. – Esmaspäew. Piltidega nädalaleht, nr 9, 27.02.1928, lk 8.

⁶⁷ **Salu, Urmas.** Eesti Kaitseväge valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2005, lk 31.

⁶⁸ RA, ERA.498.8.353, l. 14.

⁶⁹ RA, ERA.1652.1.127 Teateleht nr 145 (lehed nummerdamata), RA, ERA.1652.1.127 Teateleht nr 20 (lehed nummerdamata), RA, ERA.1652.1.128 Teateleht nr 24 (lehed nummerdamata), RA, ERA.1652.1.129 Teateleht nr 675 (lehed nummerdamata), RA, ERA.1652.1.130 Teateleht nr 222 (lehed nummerdamata), RA,

saanud liigitada rahvaväelaste ja veneaegsete pensionäride seaduse alla. Tühimiku täitmiseks võeti vastu kolm rahuaegseid sõjainvaliide hõlmavat pensioniseadust, mis 1936. aastal viidi ühe nimetuse alla.

Esimeseks rahuaegsete sõjainvaliidide hoolekannet käsitlevaks seaduseks oli 1924. aasta 19. detsembril Riigikogu poolt vastu võetud kaitseväelaste ja nende perekondade pensioniseadus.⁷⁰ Selle alusel oli kaitseväeteenistusest lahkunud ohvitseridel ja sõjaväeametnikel õigus saada pensioni ja ühekordset toetust ning kaitsevälase surma korral laienes see õigus nende perekonnale. Pensioni määramise aluseks oli Kaitseväe teenistuses saadud aastane palk nii rahas kui natuuras (riided, varustus, korter, küte, söök, elekter jne) ühes selle juurde arvatud kõigi alaliste lisatasudega (elukalliduslisa jne). Seaduse § 33 alusel andis 25-aastane teenistus kaitseväes pensioniks 55% palgamäärast, mis iga rohkema teenistusaastaga suurenes 3% võrra aastastest palgamäärast. Isikutele, kes vabastati teenistusest teenistuskohuste täitmisel või selle tagajärjel saadud haavade, vigastuste või haiguste tõttu, mis tegi teenistuse jätkamise võimatuks, määrati pension teenistusajast sõltumatult.⁷¹

Kaitsevälase perekonnal oli samuti pensionisaamise õigus. Erinevalt rahvaväelaste pensioniseadusest ja veneaegsete pensionäride toetusseadusest, ei liigitanud antud seadus pereliikmete hulka kaitsevälase vanemaid. Perekonnaks loeti lesknaine ning lapsed, nii abielus kui väljaspool abielu sündinud lapsed ja seaduslikud kasulapsed.⁷²

1924. aastal vastu võetud kaitseväelaste ja nende perekondade pensioniseaduse alusel oli pensioni- ja ühekordse toetusraha saamise õigus pärast kaitseväeteenistusest lahkumist ainult ohvitseridel ja sõjaväeametnikkudel ning nende perekondadel, kõik teised, kes selle seaduse alla ei kuulunud, said pensioni rahvaväelaste ja nende perekonna seaduse alusel. Olukorra muutmiseks võttis Riigikogu 28. märtsil 1934. aastal vastu üleajateenijate ja nende perekondade

ERA.1652.1.130 Teateleht nr 64 (lehed nummerdamata), RA, ERA.1652.1.126 Teateleht nr 80 (lehed nummerdamata).

⁷⁰ Riigi teataja, nr 149, 23.12.1924, lk 875-882.

⁷¹ Täieliku töövõime kaotuse juures maksti 100 protsenti aastastest palgamäärast kui tervislik seisukord nõudis kõrvalist abi. Kui kõrvalist abi ei olnud vaja, siis 85 protsenti. Osalise töövõime kaotusel oli makstava pensioni määr võrdne töövõime kaotuse protsendile. Vt Riigi teataja, nr 149, 23.12.1924, lk 877.

⁷² § 51 alusel määrati perekondadele pärast isa või mehe surma, kes suri teenistuses olles või pärast teenistusest lahkumist, järgnevad pensionid: a) lesele - pool mehe pensionist; b) lastele, kui neid üle kolme ei olnud, lese eluajal igauhele kuuendik isa pensionist; c) perekonnas, kus oli üle kolme lapse, igale lapsele lese eluajal ühesuurune osa poolest isa pensionist; d) lastele, kui neid ei olnud üle nelja, peale isa surma, kellel leske järgi ei jäänud, igauhele neljandik isa pensionist; e) perekonnas, kus oli rohkem kui neli last, peale isa surma, kellel leske ei jäänud, igale lapsele ühesuurune osa tervest isa pensionist; f) lastele, kui neid ei olnud üle nelja, lese ema surma korral, lisapensionit igauhele neljandik sellest pensionist, mis lesk sai; kui neid oli viis, siis viiendik jne; g) kogu perekonnale mehe või isa teenistuse eest määratud pensionisumma vähenes ainult siis, kui selle perekonna pensionisaajate arv kolmeni vähenes. Vt Riigi teataja, nr 149, 23.12.1924, lk 878.

pensioniseaduse.⁷³ Tehniliselt oli tegu kaitseväelaste ja nende perekondade seaduse täiendusega, sest 1934. aastal vastu võetud seadus toetus paljuski eelnevalt mainitul. Uue seaduse alusel oli kaitseväes ja piirivalves teenivatel üleajateenijatel ja nende perekondadel õigus saada pensioni ja ühekordset toetusraha kaitseväelaste ja nende perekondade pensioniseaduse poolt määratud ettekirjutuste alusel. Üleajateenijatel ja nende pereliikmetel, kes olid siiani saanud pensioni rahvaväelaste ja nende perekondade seaduse järgi, oli nüüd võimalus saada suuremat pensioni, kuid seda juhul, kui nad avaldasid soovi lasta end üle kanda ühe seaduse alt teise alla.

Kolmas Eesti Vabariigi rahuaegseid sõjainvaliide puudutav seadus oli 1930. aasta 10. juulil Riigikogu poolt vastu võetud Kaitseliidu pensioniseadus.⁷⁴ Nagu nimi juba viitab, kuulusid selle seaduse alla kõik Kaitseliidu liikmed ja Kaitseliidu koosseisus palgalistel ametikohtadel teeninud ohvitserid ja riigiteenijad ning nimetatud isikute perekonnad. Sarnaselt üleajateenijate ja nende perekondade pensioniseadusega, toetus Kaitseliidu pensioniseadus osaliselt kaitseväelaste ja nende perekondade pensioniseadusele. Kaitseliidu pensioniseaduse alusel oli Kaitseliidu koosseisus teenivale ohvitserile ette nähtud sama suur pension, kui Eesti sõjaväes teenivale ohvitserile. Sellest tulenevalt oli Kaitseliidus teenival ohvitseril ja tema perekonnal õigus saada pensioni ja ühekordset toetusraha kaitseväelaste ja nende perekondade pensioniseaduse ettekirjutuste alusel. Kaitseliidus tegutsenud ametnike teenistus oli seaduse järgi võrdsustatud teenistusega riigiasutustes ning neil ja nende peredel oli õigus saada pensioni ja ühekordset toetusraha Riigi- ja omavalitsuste teenijate pensioniseaduse alusel.⁷⁵ Seaduses välja toomata jäänud kaitseliitlased, kes olid teenistuskohustuste täitmisel töövõime kaotanud, oli õigus saada pensioni ja ühekordset toetusraha riigi- ja omavalitsuste teenijate pensioniseaduse alusel. Sama seaduse alusel oli õigus pensioni ja toetusraha saada nendel kaitseliitlaste perekondadel, kelle toitja oli teenistuskohustuste täitmisel või selle jooksul saadud vigastusse surnud.

Kuivõrd sõjainvaliidide hoolekanne tugines mitmetele pensioni- ja toetusseadustele, kerkis üles küsimus nende koondamisest ühte seadusse. 1926. aastal leidis EVSÜ kongress, et ilma- ja Vabadussõja invaliidid võiks viia ühise pensioniseaduse alla. Inspiratsiooni selleks saadi Lätist, Leedust ja Poolast.⁷⁶ Idee koondada kõik sõjainvaliidid ühtse seaduse alla oli taas päevakorral 1935. aastal mil EVSÜ esimees tõi ühingu häälekandjas välja, et EVSÜ hoolekandeline töö

⁷³ Riigi Teataja, nr 27, 28.03.1934, lk 513-514.

⁷⁴ Riigi Teataja, nr 57, 22.07.1930, lk 661-662.

⁷⁵ Riigi Teataja, nr 123/124, 14.10.1924, lk 661.

⁷⁶ Soove invaliidide pensioniolude parandamise kohta. – Invaliid Jõulualbum, nr 30, 12.1926, lk 30-31.

sõjainvaliidide ja nende langenute perekondade abistamisel on hädavajalik, sest riiklik hoolekanne jätab soovida oma ebavõrdses kohtlemises. Probleemina toodi välja, et Vabadussõja invaliididel oli eraldi pensioniseadus, üleajateenijatel oma pensioniseadus, ohvitseridel ja sõjaväe ametnikel oma pensioniseadus ning veneaegsete sõjainvaliidide ja langenute perekondade osas kehtis üldine ajutine veneaegsete pensionäride toetuse seadus.⁷⁷

1936. aastal välja antud Kaitseväelaste pensioniseaduse puhul oli tegemist sõjainvaliidide poolt pikalt oodatud ühtse sõjainvaliidide hoolekande seaduse soovi osalise täitumisega. Uude seadusesse oli kokku liidetud kaitseväelaste ja nende perekondade pensioni seadus, rahvaväelaste ja nende perekondade pensioni seadus, üleajateenijate ja nende perekondade pensioniseadus ning kaitseliidu pensioni seadus. Kõige rohkem võitsid uuest seadusest seoses suureneva pensioniga Vabadussõja veteranid. Vabadussõjast võidelnutel ja Vabaduse Risti kavaleridel oli õigus nõuda pensioni suurendamist vastavalt sellele, kui pikalt nad olid Vabadussõjas osalenud. Eraldi oli võimalik juurde nõuda üheprotsendilist pensioni suurendamist nendel, kes olid Vabadussõja lahingutes haavata saanud või kes olid teenistuskohustuste täitmisel haigestunud taudidesse. Lisaks suurenes Vabadussõjas osalenute perekondade toetus, millega kõik veteranid, kelle pension oli alla 50 krooni kuus, võisid nõuda lisapensioni iga alla 18-aastase lapse pealt ehk kuus krooni lapse kohta. Seega võitsid uuest seadusest enam Vabadussõja ja Vabaduse Risti sõjainvaliidid, teiste jaoks suuremaid muutusi sissetulekus ei toimunud.⁷⁸

1.2 Muud riiklikud toetused invaliididele

Riigipoolsed pensionid ja toetused olid peamised, kuid mitte ainsad invaliidide abistamise meetmed. Riigi poolt pakuti soodustusi näiteks meditsiini valdkonnas. Sõjainvaliididele oli ette nähtud tasuta arstiabi. 2. mail 1922 kehtestatud Töö- ja hoolekandeministeeriumi määrusega tagati riigipoolne toetus Vabadussõja invaliididele nende järelraviks haiglates ja sanatooriumites, 1924. aastal laiendati seda Esimese maailmasõja veteranidele. Tasub täheldada, et riik tasus ainult sõjateenistusest tingitud haiguste ja vigastuste ravikulude eest. Samuti toetati kunstjäsentide muretsemist ja nende parandamist. Kui protees purunes

⁷⁷ Vaiksete unistuste saar. – Invaliid, nr 33, 12. 1927, lk 13-14; **Seeberg, A.** Üldisest hoolekandest. – Invaliid, Jõulud, 16.12.1935, lk 24-26.

⁷⁸ Riigi teataja, nr 97, 1.12.1936, lk 2045-2075; Mida võimaldab uus sõjaväelaste pensioniseadus sõjainvaliididele. – Invaliid, 25.09.1937, lk 15-21.

omavastutusel, siis riigi kulul seda ümber ei vahetatud. Mõnel juhul jättis riik abivahendi omandiõiguse endale, näiteks ratastoolide puhul.⁷⁹

Soodustused hõlmasid ka raudteetransporti. 1921. aastal kinnitas Eesti Vabariigi valitsus määruse, millega sõjainvaliidid said raudteel Tallinnasse või Tartusse tasuta sõita. See oli tasuta ainult juhul, kui invaliid sõitis kas Tallinnasse või Tartusse proteeside töökotta.⁸⁰ Priisõiduks tuli omada Punase Risti peavalitsuse tunnistust, mille alusel tasuta pilet väljastati. Samal aastal laiendati tasuta sõitu raudteel invaliididele, kes sõitsid haiglasse või sanatooriumisse ravile.⁸¹ 1935. aastast anti rongipileti ostul soodustust kõigile Vabadussõja invaliididele, kes olid töövõimest kaotanud 50% või rohkem.⁸²

Soodustusi transpordis anti ka kohalike omavalitsuste poolt. Näiteks võimaldas Tallinna linnavalitsus 50% hinnaalandust trammi- ja bussipiletite ostul kõigile Tallinnas elavatele Vabadussõja ja Esimese maailmasõja invaliididele, kes olid kaotanud vähemalt 40% töövõimest. Sõjainvaliididele, kes olid kaotanud 75% või rohkem oma töövõimest, kellel oli jala käimine raskendatud haiguste ja vigastuste tõttu ja kelle sissetulek pensionist, teenistusest ja muust ei ületanud 100 krooni kuus, võimaldati tasuta sõidu õigus.⁸³

Veteranidele oli kohaldatud kas täielik või osaline soodustus riiklike maksude tasumisel. 1935. aasta 6. juuni määrusega vabastati ringhäälingu kasutamismaksust maksevõimetud ja varanduseta pimedad, parandamatud haiged ja üle 60% töövõimest kaotanud Vabadussõja invaliidid.⁸⁴ Invaliidistunud veteranide toetused, pensionid ja abirahad olid tulumaksuseadusest tulenevalt maksudest vabastatud.⁸⁵ Veteranid ei pidanud maksma ka linna kogukonna- ning alevi ja valla isikumaksu.⁸⁶

Paraku ei olnud need toetused ja soodustused piisavad, et veteranid oleks suutnud end iseseisvalt ära majandada. Kõige täbaramasse olukorda sattunutele loodi varjupaigad, kus elada ja taastada võimalused iseseisvamaks eluks. Esimeseks sellelaadseks oli 1920. aasta kevadel Tallinnas Magdaleena tänav nr 4 avatud sõjainvaliidide varjupaik, mis pakkus öömaja 30 invaliidile ning mida haldas Töö- ja Hoolekandeministeerium. Majas olid vabaajaveetmise

⁷⁹ Riigi Teataja, nr 55, 2.05.1922, lk 258; Riigi Teataja, nr 144, 5.12.1924, lk 770; Proteesid riigi kulul. – Invaliid, nr 3, 15.08.1920, lk 46.

⁸⁰ Riigi Teataja, nr 69, 17.08.1921, lk 422.

⁸¹ Riigi Teataja, nr 98, 9.11.1921, lk 579.

⁸² Riigi Teataja nr 79, 20.09.1935, lk 1904.

⁸³ Sõidusoodustusi invaliididele. – Invaliid, 19.12.1938, lk 33-34.

⁸⁴ Riigi Teataja, nr 54, 22.06.1935, lk 1532.

⁸⁵ Riigi Teataja, nr 63/64, 30.04.1920, lk 498; Riigi teataja, nr 15, 21.02.1936, lk 289-290.

⁸⁶ Riigi Teataja, nr 50, 1936, lk 1113-1117.

ruumid ja õppetöökojad, kus mehed said endale elatist teenida. Punane Rist varustas mehi kingsepa tööriistade ja tubakaga. Asutusse võeti elama ainult need sõjainvaliidid, kes olid kaotanud vähemalt 70% oma töövõimest ning esimeses järjekorras võeti vastu Vabadussõja invaliidid. Varjupaik varustas elanikke tasuta söögi, joogi, riiete ja arstiabiga. Kui invaliid töötas, läks 50% töötasust varjupaigale.⁸⁷ Hiljem kolis asutus Tallinnast ümber Imastusse, kus Punase Risti toetusel loodi üks Eesti suurimaid invaliididekodusid, mis majutas 50 veterani. Imastus oli mitmeid õppetöökodasid, puutöö-, rätsepa-, päevapiltnike-, raamatuköitmise ja papitöökojad. Invakodu omas 30 ha põllumaad, lisaks renditi juurde lähedal asuvate talude maid.⁸⁸ 1920. aastal rajati Narvas Vene invaliidide kodu, kus elasid ja õppisid uusi ameteid peamiselt endise Loodearmee sõdurid.⁸⁹ 1935. aastal lisandus Udrikule Vabaduse Risti kavaleride kodu, kus said elada ja uut ametit õppida Vabaduse Risti kavalerid koos oma perekondadega.⁹⁰

Lisaks varjupaikadele ja invaliidide kodudele rajati ka muid sõjainvaliididele abi pakkuvaid asutusi. Näiteks asutati 1922. aastal Haapsalus Eesti Punase Risti ja kindral Laidoneri nimelise kapitali komitee sanatoorium. Ruumid leiti endise Peterburi linnapea poolt ülalpeetava lastesanatooriumi hoonest, kuhu sai korraga mahutada 40–50 invaliidi. Esialgu said sanatooriumi kasutada ainult sõjainvaliidid, kuid hiljem, kui abivajajatest invaliidide arv kahanema hakkas, võeti vastu teisi kliente riigiteenistujate ja eraisikute näol. 1937. aastal kolis sanatoorium uude ja ajakohasesse hoonesse, mis suutis vastu võtta üle 70 abivajaja. Kuigi sanatooriumi eesmärk oli jätkuvalt eelisjärjekorras sõjainvaliidide teenindamine, hakkasid uues hoones pakutavad mugavused ligi meelitama väliskülalisi Rootsist ja Leedust.⁹¹

Sõjainvaliidide, eriti Vabadussõja veteranide elu ja iseseisvat majandamist mõjutas väga palju 1919. aastal välja kuulutatud maareform. Läbiviidud reform oli ajendatud nii majanduslikest kui ka sotsiaalsetest teguritest. Enne iseseisvumist domineerisid suurmajapidamised, samal ajal olid 2/3 maaelanikest maata palgatöölised, kes soovisid endale maad saada. Reformiga sooviti

⁸⁷ **A. J. W.** Invaliidide varjupaik Tallinnas. – Invaliid, nr 3, 15.08.1920, lk 44; Töö-Hoolekandeministeeriumi poolt ülevalpeetav sõjainvaliidide varjupaiga põhikiri. – Invaliid, nr 7, 1920, lk 66.

⁸⁸ Invaliidide elust. Imastu invaliidide kodu. – Invaliid, nr 2, 7.07.1922, lk 16; Eesti Punase Risti Imastu Invaliidide kodu 10. aastane. – Invaliid, 16.12.1935, lk 16-17; Imastu invaliidide kodu majapidamine laieneb. – Uus Eesti, nr 160, 15.06.1939, lk 9; **O. T.** Sõjasangarite elu Imastu invaliidide kodus. – Uus Eesti, nr 238, 2.09.1939, lk 9.

⁸⁹ Invaliidide elust. Narva Vene invaliidide kodu. – Invaliid, nr 2, 7.07.1922, lk 16.

⁹⁰ Riigi Teataja, nr 43, 14.05.1935, lk 1122-1124; Vabadusristi kavaleride kodu Udrikusse. – Postimees, nr 120, 4.05.1935, lk 2; Udrikus 21 Vabadusristi kavaleri. – Uus Eesti, nr 145, 31.05.1939, lk 5.

⁹¹ **A. J. W.** Invaliidide varjupaik Tallinnas. – Invaliid, nr 3, 15.08.1920, lk 44; Töö-Hoolekandeministeeriumi poolt ülevalpeetav sõjainvaliidide varjupaiga põhikiri. – Invaliid, nr 7, 1920, lk 66; **Brakel. A. E. P. R.** ja kindral Laidoneri nimeline invaliidide kapitali komitee sanatoorium Haapsalus. – Invaliid, 20.09.1937, lk 23-24.

asendada seni kehtinud süsteem väikemaapidamisega, millega loodeti suurendada tööviljakuse kasvu ja vähendada tööpuudust.⁹² Ajutise Valitsuse lubadused ajendasid eestlasi Vabadussõtta minema. 1918. aasta lõpus väljaantud määrusega lubati kõigile Eesti kodanikele, kes olid rindel üles näidanud erilist vahvust või saanud vigastada, tasuta maad.⁹³

Seaduse järgi said Vabadussõja invaliidid, kes olid sõjas vigastada saanud, maad eelisjärjekorras. Näiteks Kirdalu karjamõisast väljajagatavate maatükkide üheksa omaniku hulgas oli viis vigastatud veterani.⁹⁴ Koos maa vastuvõtmisega kaotasid nad õiguse saada riigilt invaliidsuspensiooni.⁹⁵ Maast võis loobuda, asendades selle rahalise tasuga.⁹⁶ Eesõigustatud või määratud kandidaadid olid tihti valivaimad, jäänud ilma soovitud maatükist, võisid nad maast loobuda. Näiteks on Salutaguse mõisast välja jagatavatest maatükkidest loobunud kaks vigastatud sõdurit.⁹⁷ 1934. aastal võttis Riigikogu vastu seaduse täienduse, millega võisid 40 protsendilise töövõimekaotusega invaliidid saada pensioni juhul, kui nad maksavad maa eest renti või tasuvad väljaostumaksu.⁹⁸ Täiendusest oli kasu, sest vigastatud veteranidel tekkis lisaks maast või pensionist loobumisele juurde kolmas võimalus. Autasumaa mure sai sellega lahenduse, mida tõendab ka teema kadumine EVSÜ häälekandjast Invaliid.

1.3 Sõjainvaliidide organisatsioonid Eestis

Eesti Vabariigi sõjainvaliidide hoolekandes oli oluline roll ka vabatahtlikel heategevusorganisatsioonidel. Kahe maailmasõja vahelisel ajal moodustati mitmeid sõjainvaliide koondavaid organisatsioone, mille eesmärgiks oli ühendada sarnase saatusega mehi. Nende erinevus seisnes selles, kes võis olla organisatsiooni liige, st. kas liitumise aluseks oli konkreetnes sõjas osalemine või koondas see kindlast rahvusest veterane.

Kõige suurema liikmeskonnaga ja mõjukaimaks sõjainvaliidide organisatsiooniks oli Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing (EVSÜ), mille tegevust on varasemalt käsitletud Mari Pärna

⁹² **Pool, Theodor.** Maauuendus Eestis ja selle tulemusi. Toronto/Tartu: Üliõpilasselts Liivika, Toimetis nr 15, 1993, lk 9-10.

⁹³ Riigi Teataja, nr 9, 24.12.1918, lk 1; Riigi Teataja, nr 27, 1923, lk 140-141.

⁹⁴ **Holsting, Ene.** Eesti Vabariigi 1919. aasta maareform Kohila vallas. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2013, lk 60.

⁹⁵ Riigi Teataja, 79/80, 02.06.1920, lk 626.

⁹⁶ Riigi Teataja, nr 199/200, 29.12.1925, lk 1153-1154.

⁹⁷ **Holsting, Ene.** Eesti Vabariigi 1919. aasta maareform Kohila vallas, lk 67-68, 88.

⁹⁸ Riigi Teataja, nr 27, 28.03.1934, lk 504-505.

bakalaureusetöös ning Andrei Šošтови ja Liisi Esse artiklites.⁹⁹ Ühing sai alguse 1914. aastal, kui Vene keisririigis asutati linnade ja semstvode liidud, mille ülesandeks oli vigastatud sõjameeste eest hoolitsemine nii rahalises vormis kui arstiabina. Abiandmist korraldati kohalike komiteede kaudu, millest üks asus Eestimaa kubermangus Tallinnas. Pärast keisrivõimu kukutamist 1917. aasta märtsis tekkisid vabamad võimalused sõjainvaliidide abistamiseks. Voldemar Pätsi algatusel moodustati komitee, mis kutsus kokku Vigastatud Sõjameeste Ühingu, hilisem EVSÜ. See sai teoks 29. augustil 1917, kui Tallinna Pritsumajas toimus esimene invaliidide koosolek umbes saja sõjainvaliidi osavõtul. Esmalt ei saanud ühing eriti tegutseda, sest 1918. aasta veebruaris alanud Saksa okupatsioon lõpetas kõigi seltside ja ühistute tegevuse. Uuesti hakati tegutsema sama aasta novembris pärast Saksa vägede lahkumist.¹⁰⁰

EVSÜ andis väga suure panuse sõjainvaliidide töövõime ja toimetuleku taastamisse ning nende sotsiaalmajandusliku olukorra parandamisse. Ühing asutas mitmeid ametite omandamise kursuseid ja töökodasid, et vigastatud majanduslikult iseseisvamateks muuta. 1919. aasta kevadel korraldati aiatöö- ja raamatupidamiskursuseid ning asutati juuksuri-, päevapiltnike- ja kingsepa õppetöökodasid. Õppetöökodade loomises omas olulist tähendust ühingu pidev laienemine, mis hõlmas kogu Eesti. 1919. aastal Tallinnas kokku kutsutud esimese Ühingu Kongressi ajaks oli EVSÜ-l üle Eesti vähemalt 30 osakonda. Osakondi kutsuti üles looma õppetöökodasid, mis võimaldasid vabariigi algusaastatel osakondadel sissetulekut teenida. 1930. aastate lõpuks olid kõige elujõulisemateks ja kasumlikemateks Tallinnas tegutsenud rätsepa- ja kingsepatöökodad, Narva kingsepatöökoda ja mööblitööstus ning Valga limonaaditööstus.¹⁰¹

Kuid õppetöökodad ei olnud EVSÜ peamiseks sissetulekuallikaks, suurem osa raha tuli annetustest, mida saadi heategevuspidude, korjanduste ja loteriide korraldamisest. 1923. aasta valitsuse määrusega toetati ühingat kangele alkoholile kehtestatud maksust, iga poole toobi piirituse pealt sai EVSÜ ühe marga. Toetajateks olid ka erinevad ettevõtted ja fondid, nt kindral Laidoneri nimeline invaliidide kapital. Saadud rahaga majandas EVSÜ õppetöökodasid ja maksis seal töötavatele invaliididele palka ning jagas rahalist toetust sõjainvaliididele

⁹⁹ **Pärn, Mari.** Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing 1917-1940; **Šoštov, Andrei.** Vigastatud sõjameeste sotsiaalhoolekandest aastatel 1918-1940; **Esse, Liisi.** „Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...“ Esimese maailmasõja invaliidide toetused ja ühiskondlik positsioon 1920.-1930. aastate Eestis.

¹⁰⁰ Vigastatud sõjameeste ühisuse tekkimisest ja tegevusest Eestimaal. – Invaliid, nr 1, 20.09.1920, lk 3-4.

¹⁰¹ 20 aastat. – Invaliid, 23.09.1937, lk 8-14.

äraelamiseks, arstiabiks, elujärje parandamiseks, tööriistade muretsemiseks, eluaseme soetamiseks, riiete ja muude tarbeesemete ostmiseks.¹⁰²

EVSÜ mõjutas jõuliselt sõjainvaliidide hoolekannet. Nagu eelnevalt nimetatud võttis EVSÜ tihti sõna ja saatis igal aastal palvekirju Töö- ja Hoolekandeministeeriumile (19.03.1929 alates Haridus-Sotsiaalministeerium). EVSÜ töövõiduks võib pidada näiteks 1936. aasta kaitseväelaste pensioniseadust, millega koondati kokku kõik sõjainvaliidide pensioniseadused. Ent palju jäi ka saavutamata. Valjuhäälselt seisti Esimese maailmasõja veteranide eest, kuid soovitu jäi enamasti kas finantsiliste võimaluste puudumise tõttu või tingituna ametnike soovimatusest realiseerimata.¹⁰³

1920. aastate lõpus eraldus EVSÜ-st üks osa Vabadussõja invaliididest, kes moodustasid oma ühingu. 26. jaanuar 1928 loodi Vabadussõja Invaliidide Koondus (VIK)¹⁰⁴, mille eesmärgiks oli pakkuda oma liikmetele ja nende perekondadele majanduslikku ja vaimset tuge. VIK sarnases funktsioonilt paljuski EVSÜ-le. Põhikirjas lubati anda oma liikmeile ja nende peredele toetust abirahade ja pensioni ning juriidilise ja arstiabi näol. Plaaniti luua ka ühiselamud, varjupaigad ja õppetöökojad, raha selleks loodeti saada loteriide, korjanduste, kontsertide ja piduõhtute kaudu. Eesmärgiks oli seatud ka oma häälekandja väljaandmine.¹⁰⁵ Sisuliselt oli tegu EVSÜ kopeerimisega, ainuke erinevus seisnes selles, et koondusega said ühineda vaid Vabadussõjas vigastada saanud sõdurid.

VIK vastandas end täielikult EVSÜ tegemistele. 1920. aastate lõpus asetleidnud EVSÜ sisemise konflikti tulemusena astus hulk Vabadussõja veterane sellest välja. Konflikti põhjuseks olid arvatavasti veneaegsed sõjainvaliidid, mida võib järeldada 1930. aasta avalikust seletuskirjast, milles VIK ilmutab äärmiselt negatiivset suhtumist Vene keisririigi sõdades invaliidistunud sõduritesse, kutsutes neid inimesteks, kes: „vene kahepäise kotka aupastet ja võimuhilgust aidand tõsta ja selle „õndsat“ hirmuvalitsust meiegi maal omalt poolt avitand hästi põhjalikult teostada“.¹⁰⁶ Avalikus seletuskirjas süüdistas VIK EVSÜ-t Vene Keisririigi aegseid ja isehakanud invaliide poliitika ajamises ning eesti invaliidide huvide tahaplaanile surumises. EVSÜ-t süüdistati korruptsioonis ja rahva petmises, öeldes, et korjandusi tehti Vabadussõja sõjainvaliididele, kuid tegelikult koguti kõigi ühingu liikmete, sh Esimese

¹⁰² Riigi Teataja, nr 97/98, 24.07.1923, lk 713-714.

¹⁰³ **Pärn, Mari.** Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing 1917-1940, lk 20; **Seeberg, A.** Väljavaateid ja saavutusi hoolekande alal. – Invaliid, 15.12.1936, lk 4-7.

¹⁰⁴ Riigi Teataja Lisa, nr 15, 21.02.1928, lk 334.

¹⁰⁵ Vabadussõja Invaliidide Koonduse põhikirj.

<https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/55200/utl15a005120.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [17.05.2021]

¹⁰⁶ Vabadussõja Invaliidide Koonduse avalik seletuskiri. Vabadussõja Invaliidide Koondus, 1930, lk 1.

maailmasõja invaliidide, heaoluks. Viimase väite kohta on teada, et EVSÜ maailmasõja tähtpäevadel korjandusi meeleldi ei korraldanud, sest kardeti rahva leiget suhtumist. Selle asemel korraldati korjandusi Vabadussõja tähtpäevadel, sest teati, et inimesed on siis heldemad.¹⁰⁷

Lisaks EVSÜ ja VIK-le eksisteeris veel teisigi Vene sõjainvaliididele mõeldud organisatsioone. Nendeks organisatsioonideks olid Vene Invaliidi Päevakomitee (VIP), Vene Sõjaväe Invaliidide Ühing Eestis (VSIÜE) ja Vene Vigastatud Sõjameeste-Emigrantide Ühing Eestis (VVSEÜE). Siia lisandub ka Vene Vigastatud Sõjameeste Ühing, millele aga 1934. aastal tegutsemisluba ei antud. Tegemist oli sarnaste organisatsioonidega, millest erines ainult VIP, mis ei olnud vene sõjainvaliide koondav, vaid nende abistamiseks loodud organisatsioon. Ülejäänud kaks ei erinenud oma eesmärkide ega tegevuse poolest. Vahe seisnes ainult selles, et VVSEÜE-sse võisid astuda vaid mittekodanikest vene sõjainvaliidid, samas kui VSIÜE lubas ühingu ridadesse ka Eesti kodanikest vene sõjaväeinvalidide. Mõlemad organisatsioonid soovisid rajada sanatooriume ja töökodasid ning toetada oma liikmeid ja nende peresid toetuste, arsti- ja õigusabiga. Probleemiks kujunes kahe organisatsiooni omavaheline konkurents, VSIÜE soovis VVSEÜE enda alla võtta. See neil aga ei õnnestunud, VSIÜE-l oli probleeme osakondade avamisega ning nad ei suutnud kaasas käia VVSEÜE tegevusega. Kõige ehedamini kajastus see Narvas, kus VSIÜE oli finantsraskustes, sest ei suutnud narvakaid veenda annetama ega olnud võimeline konkureerima VVSEÜE poolt korraldatud tuluõhtute ja muude sarnaste üritustega.¹⁰⁸

Ebavõrdsus veneaegsete ja Eesti Vabariigi veteranide vahel oli 1920. ja 1930. aastate sõjainvaliidide sotsiaalhoolekande suurimaid murekohti. See kerkis esile iga-aastaselt. Veteranid olid seaduste põhjal jagatud nõ omadeks ja võõrasteks, mille peamiseks põhjuseks oli arusaam, et Vene keisririigi armee invaliidide eest peaks hoolitsema riik, kelle eest nad võitlesid. Seetõttu oli veneaegsete invaliidide riiklik toetus mitu korda väiksem kui nende Vabadussõja ja Eesti rahuaegsetel saatusekaaslastel. Summasid prooviti võrdsustada, kuid vastuseisude tõttu valitsuses jäi see saavutamata ning toetuste määrad jäid omariikluse perioodi lõpuni väikeseks.

¹⁰⁷ RA, ERA.1652.1.5, l. 44.

¹⁰⁸ **Pärn, Mari.** Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing 1917-1940, lk 63-64, 66-69.

Vabadussõja ja veneaegsete sõjainvaliidide ühiseks murekohaks kujunes pensioni sissetuleku alammäär, mille tõttu ei olnud veteranidel võimalik samaaegselt tööl käia ja pensioni saada.

Lisaks pensionile määras Eesti Vabariigi valitsus invaliididele mitmeid soodustusi. Eelisseisus olid jätkuvalt Vabadussõja veteranid. Lisaks mitmetele toetustele transpordi ja tervisehoiu valdkonnas, said Vabadussõja invaliidid eelisjärjekorras endale maad taotleda. 1936. aastal vastuvõetud Kaitseväelaste pensioniseadus andis neile võimalusi saada pensionile lisa.

1920. ja 1930. aastatel loodi mitmeid asutusi, mille eesmärgiks oli pakkuda sõjainvaliididele oma teenuseid. Loodi mitu hooldekodu, mis võimaldasid veteranidele elamist ja ameti ümberõppe võimalust. Majutust said eelisjärjekorras raske töövõimekaotusega Vabadussõja veteranid.

Ebavõrdsuse likvideerimiseks moodustasid veteranid mitmeid sõjainvaliide koondavaid organisatsioone, mis jagasid kehvemas seisus saatusekaaslastele toetusi ja löid õppetöökodasid, kus invaliidid said õppida uusi elukutseid. 1920. ja 1930. aastatel loodi Eestis mitmeid selliseid organisatsioone, suurim neist oli Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing. Mainitud organisatsioon panustas agaralt sõjainvaliide puudutavate seaduste parandamisse.

Organisatsioonide tööd kahjustas omavahelise koostöö puudumine. Enamik neist olid kas kindlat rahvust või sõja veterane koondavad, mis põhjustas tülisid ja konkurentsi organisatsioonide vahel.

2. INVALIIDISTUNUD EESTI SÕDURID

Eesti Vabariigi iseseisvusperioodil eristusid selgelt kaks suuremat sõjaveteranide gruppi: Esimese maailmasõja ajal tsaariarmees teeninud ja Vabadussõjas Eesti Rahvaväe ridades võidelnud. Lisaks neile oli ka teisi gruppe nagu 1904–1905 Vene Jaapani sõja ja 1877–1878 Vene-Türgi sõja veteranid ning Vene ja Eesti rahuaegsed veteranid, kuid nende hulk oli eelnevalt mainitute kõrval väike. Eelnevas peatükis sai välja toodud, et kahe maailmasõja vahelisel ajal Eestis elanud sõjainvaliidide saatus sai määratud 1920. aastal vastuvõetud rahvaväelaste ja nende perekonna pensioniseaduse ning ajutise veneaegsete pensionäride toetamise seadusega, millega Eestis elavad sõjainvaliidid jagati laias laastus kaheks. Vabadussõjas osalenud said nii riigi kui rahva tänu osaliseks samal ajal kui Esimeses maailmasõjas osalenud mehed koos nende eneseohverdusega üsna kiiresti unustati. On tõsi, et sõjainvaliidide saatus Eestis kujunes erinevaks ning pelgalt 20 aasta jooksul vastu võetud seaduste põhjal ei ole võimalik teha laiapõhjalisi järeldusi sõjainvaliidide sotsiaalmajanduslikust seisust. Paraku on teave seaduste mõju hindamiseks lünklik.

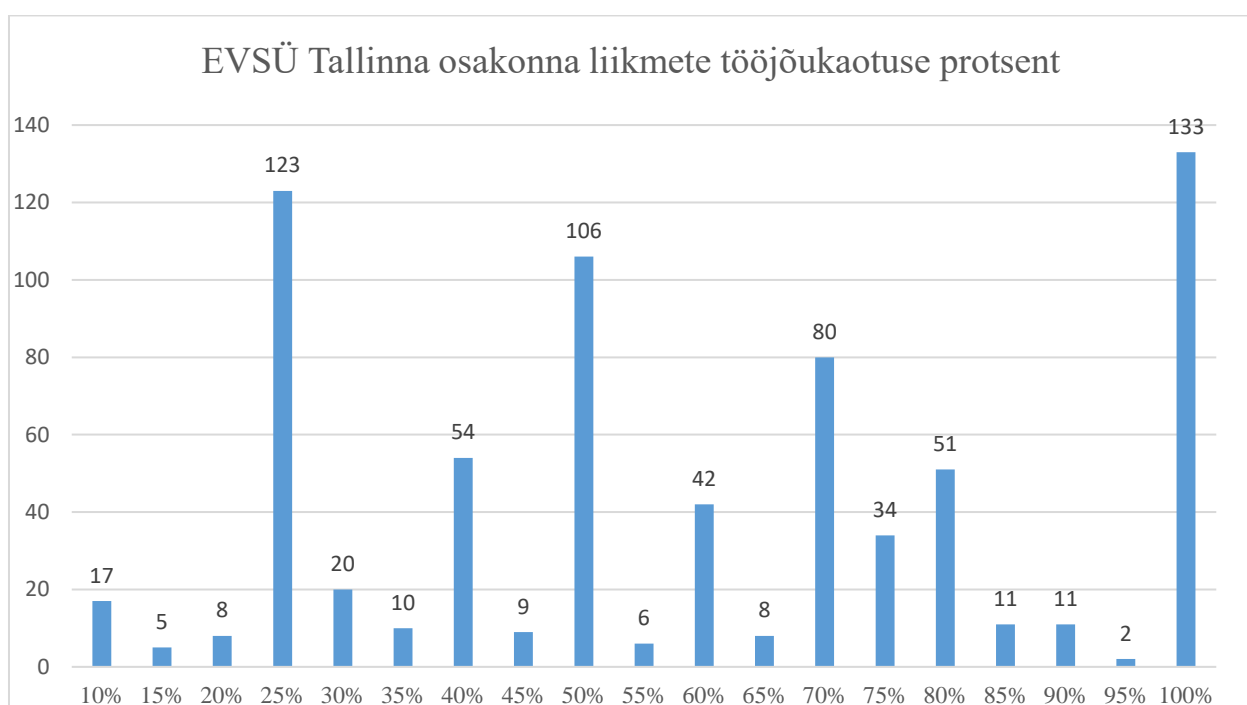
Käesolevas peatükis on tähelepanu all sõjainvaliidide igapäevane toimetulek ja psüühikasse puutuv. Info põhineb EVSÜ Tallinna osakonna liikmete teatelehtedel ja kaasaegsel ajakirjandusel.

1935. aastal oli EVSÜ Tallinna osakonnal 730 liiget¹⁰⁹, teatelehti on aga säilinud ligi poolte liikmete kohta, mis on siiski piisav valim, et teha järeldusi sõjainvaliidide hoolekandest. Teabelehtedesse panid sõjainvaliidid üldjuhul detailselt kirja oma eluloo. Teabelehti on säilinud aastatest 1919 kuni 1940, kattes ära terve omariikluse perioodi. Statistika hõlmab kuut sõjainvaliidide gruppi, kuid arvuliselt domineerivad Vabadussõja ja Esimese maailmasõja invaliidid. Seetõttu on rohkem tulemusi saadud kahe viimase grupi kohta. Peatüki eesmärk on lähemalt uurida sõjainvaliidide elu ja kuidas nende vigastused mõjutasid nende sõjajärgset elu, kuidas muutus kaasmaalaste arvamus neist nagu ka invaliidide kujutlus iseendist.

¹⁰⁹ Kokkuvõtteid Vigastatud Sõjameeste Ühingu Tallinna Osak. Viimaste aastate tegevusest. – Invaliid, 16.12.1935, lk 1.

2.1 Koondkuju sõjainvaliidist

Veteranide vigastused. 1935. aastal koostati EVSÜ Tallinna osakonna liikmetest¹¹⁰ ülevaade, milles analüüsiti, millises sõjas olid veteranid invaliidistunud kui ka nende invaliidsuse protsenti. Antud ülevaade ei ole laiendatav kõigile sõjainvaliididele, küll aga annab see läbilõike kogukonnast. 1935. aastal tehtud statistika kohaselt oli kaks kolmandikku osakonna liikmetest 50 protsendilise või suurema töövõimekaotusega. 100 protsendilise töövõimekaotusega veterane oli 133. Teine kõige suurem grupp oli 25 protsendilise töövõimekaotusega, kellele järgnesid 80 protsendilise töövõimekaotusega veteranid.

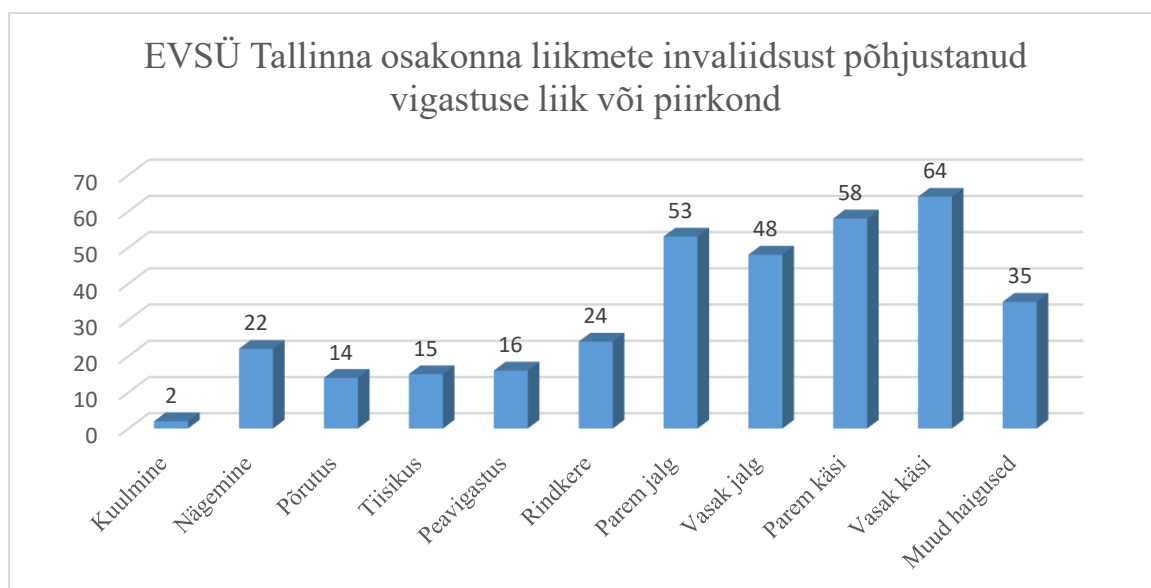
Graafik 1. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete tööjõukaotuse protsent.¹¹¹

1935. aasta statistikast ei ole võimalik teada saada, missuguste vigastuste tõttu oli veteranidele töövõimekaotus määratud. Analüüsides vigastatud sõjameeste poolt teatelehtedesse kirja pandut, joonistuvad välja mitmed näitajad. Invaliidsuse põhjusena domineerivad vigastused jäsemetel, millele järgnevad erinevad haigused. Vigastusi jäsemetel on invaliidsuse põhjusena välja toodud lausa 60 protsendil juhtudest. Kõige rohkem vigastusi esines kätel, 34%, huvitaval kombel 20% juhtudest oli vigastada saanud vasak käsi.¹¹²

¹¹⁰ Vt Graafik 1.

¹¹¹ Kokkuvõtteid Vigastatud Sõjameeste Ühingu Tallinna Osak. Viimaste aastate tegevusest, lk 9.

¹¹² Vt Graafik 2.

Graafik 2. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete invaliidsust põhjustanud vigastuse liik või piirkond.¹¹³

Kaasaegsed kujutasid invaliide kui jalutuid või käteta mehi, kuid vähestel invaliididel oli toodud töövõimekaotuse põhjuseks jäseme puudumine. Vigastused jäsemetel seisnesid ennekõike haavadest tingitud raskustes käte või jalgade liigutamisel ja nende kasutamisel. Kõige rohkem esines sõrmede ja parema jala amputatsioonide. Kui võrrelda jäsemete vigastusi (223 juhtumit) jäsemete amputatsioonide hulgaga (28 juhtumit), siis viimane näitaja moodustab 13 protsenti kõigist vigastustest jäsemetel. Pannes kokku amputatsioonid varvaste ja sõrmede kaotustega (51 juhtumit), hakkab näitaja tõusma, kuid jääb 20 protsendi juurde. Kui analüüsida kõikide kehaosade püsivaid kaotusi kõigi vigastustega, siis moodustavad esimesed vähem kui 15% kõigist teatatud vigastustest ja jäsemete amputatsioonid jäävad alla 10 protsendi kõigist töövõimekaotuse põhjustest.¹¹⁴

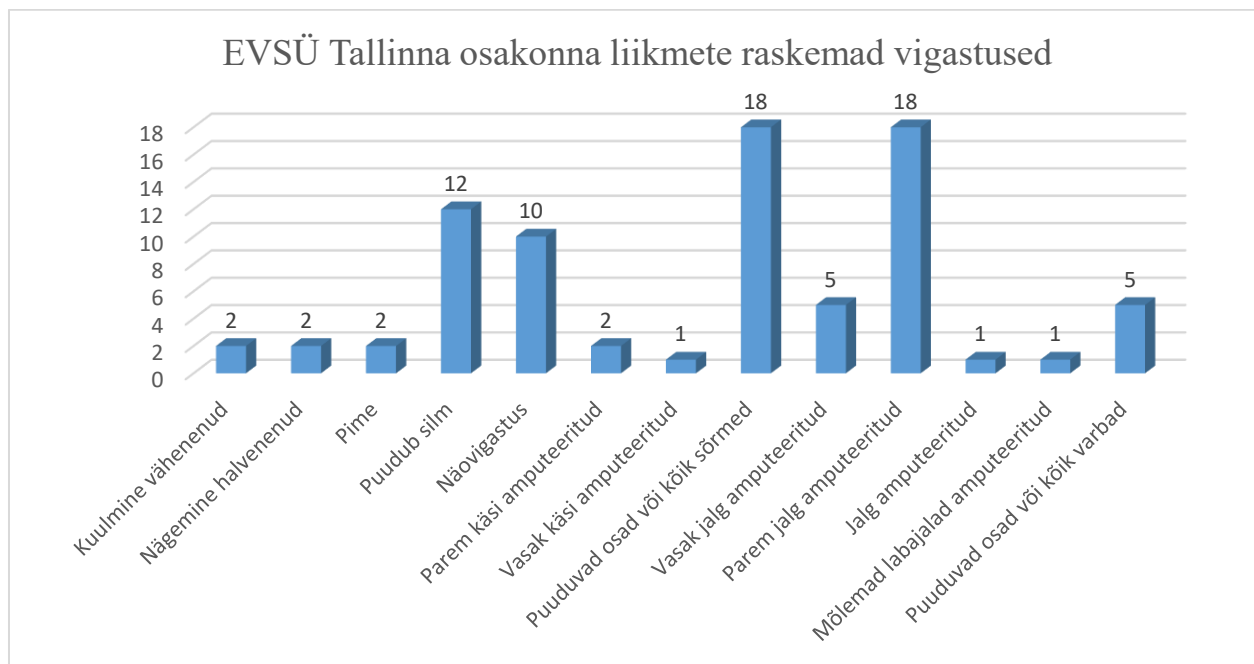
Lisaks füüsilistele vigastusele kannatasid mitmed invaliidid erinevate haiguste käes. Levinumateks olid reuma, soolestiku haigused, närvihaigused jm, kõige rohkem oli tuberkuloosi ehk tiisikusse haigestunud, mida oli 15 juhtumit. Tiisikuse juhtumite suhteliselt madal arv on arvatavasti petlik, sest näiteks Esimese maailmasõja ajal Läänerinde kaevikutes võidelnute hulgas oli see haigus ülimalt levinud ning üheks kõige levinuimaks invaliidsuse põhjuseks. Tegemist oli väga raske haigusega, mida näitab Kanada invaliidistunud sõdurite

¹¹³ RA, ERA.1652.1. säilikut 123-131. Invaliidide teatelehed.

¹¹⁴ Vt Graafik 3.

kohta tehtud uurimus, mille kohaselt suri 12% kõigist tuberkuloosihaigetest sõduritest esimese kahe ilmasõjajärgse aasta jooksul.¹¹⁵

Osadel juhtudel ei esinenud veteranide vigastused ainult ühes, vaid mitmes keha piirkonnas. Võib leida nii selliseid invaliide, kellel olid mõlemad jalad amputeeritud kui ka invaliide, kes oli sõja tõttu saanud vigastusi kätele, jalgadele kui ka rindkerele.¹¹⁶

Graafik 3. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete raskemad vigastused..¹¹⁷

Sõjas kurdumist või pimedaks jäämist esines Tallinna osakonnas vähe. Pimedust oli raporteerinud ainult kaks meest, samas kui mehi, kes olid jäänud ilma ühest silmast või oli nende nägemine või kuulmine lihtsalt halvenenud, oli kokku 14.

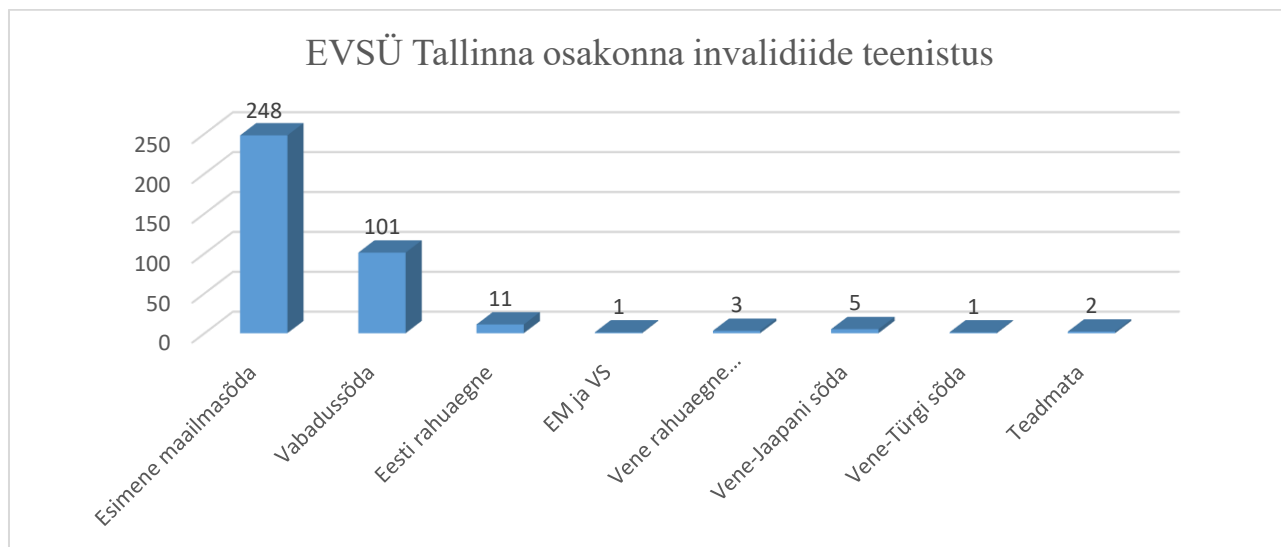
Sõjaväeline taust ja haavata saamise sagedus. Nagu juba varasemalt mainitud, oli Eestis 1920. ja 1930. aastatel kaks suuremat sõjainvaliidide gruppi: Vabadussõja ja Esimese maailmasõja invaliidid. EVSÜ Tallinna liikmeskond ilmestab nende suurust vägagi hästi. Kaks kolmandiku liikmetest olid ilmasõja veteranid ja üks neljandik Vabadussõjast osavõtnud. Neile

¹¹⁵ Gerber, David A. Introduction: Finding Disabled Veterans in History. - Disabled Veterans in history. Editor David A. Gerber. The University of Michigan Press, 2012, lk 30.

¹¹⁶ RA, ERA.1652.1.123 Teateleht nr 107 (lehed nummerdamata); RA, ERA.1652.1.124 Teateleht nr 102 (lehed nummerdamata); RA, ERA.1652.1.125 Teateleht nr 41 (lehed nummerdamata); RA, ERA.1652.1.127 Teateleht nr 242 (lehed nummerdamata).

¹¹⁷ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

lisandusid Vene ja Eesti rahuaegse teenistuse ning varasemate tsaari-Vene armee sõdade invaliidid. Viimased neli gruppi moodustasid 5% liikmeskonnast.¹¹⁸

Graafik 4. EVSÜ Tallinna osakonna invalidiide teenistus.¹¹⁹

EVSÜ Tallinna osakonna liikmete hulka kuulus mitmeid sõjas kõrgete autasudega hinnatud mehi. Üheks selliseks oli Karl Parts (1886–1941), kes Vabadussõda alustas 1. jalaväepolgu ülemana ja lõpetas Soomusrongide diviisi ülemana. Teenete eest autasustati Vabaduse Risti I klassi 1. järgu ning II klassi 2. ja 3. järguga.¹²⁰ Karl Parts sai Vabadussõjas paremast käest haavata ja põrutada, mille tõttu oli talle määratud 85% töövõimekaotus.¹²¹ Teiseks kõrgelt autasustatud meheks oli Johannes Veidenthal. Tema sai 1914. aastal Poolas Krakowi linna all haavata, mille tõttu amputeeriti tal parem käsi ja määrati 100% töövõimekaotus. Rindel üles näidatud sõjalise vahvuse eest määrati talle Georgi risti 4. järk.¹²²

Üksuste hulk, mille koosseisu veteranid olid kuulunud, oli kirju (vt Lisa 2). Kõige rohkem oli esindatud Esimese maailmasõja üksuseid. Arvuliselt oli kõige rohkem invaliide (18 isikut) teeninud 91. Dvinski (Dvina) jalaväepolgus. Polk paiknes 1914. aastal Tallinnas ja kuulus 23. jalaväediviisi koosseisu. Diviisi teistes polkudes, 89. Belomorski (Valgemere) ja 90. Onega (Äänisjärve) jalaväepolgud, oli teeninud ka Tallinna osakonna liikmeid.¹²³ Vabadussõja

¹¹⁸ Vt Graafik 4

¹¹⁹ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

¹²⁰ **Pihlak, Jaak; Strauss, Mati; Krillo, Ain.** Eesti Vabaduse Risti kavalerid. Viljandi: Vabadussõja Ajaloo Selts: Viljandi Muuseum, 2016, lk 541-542.

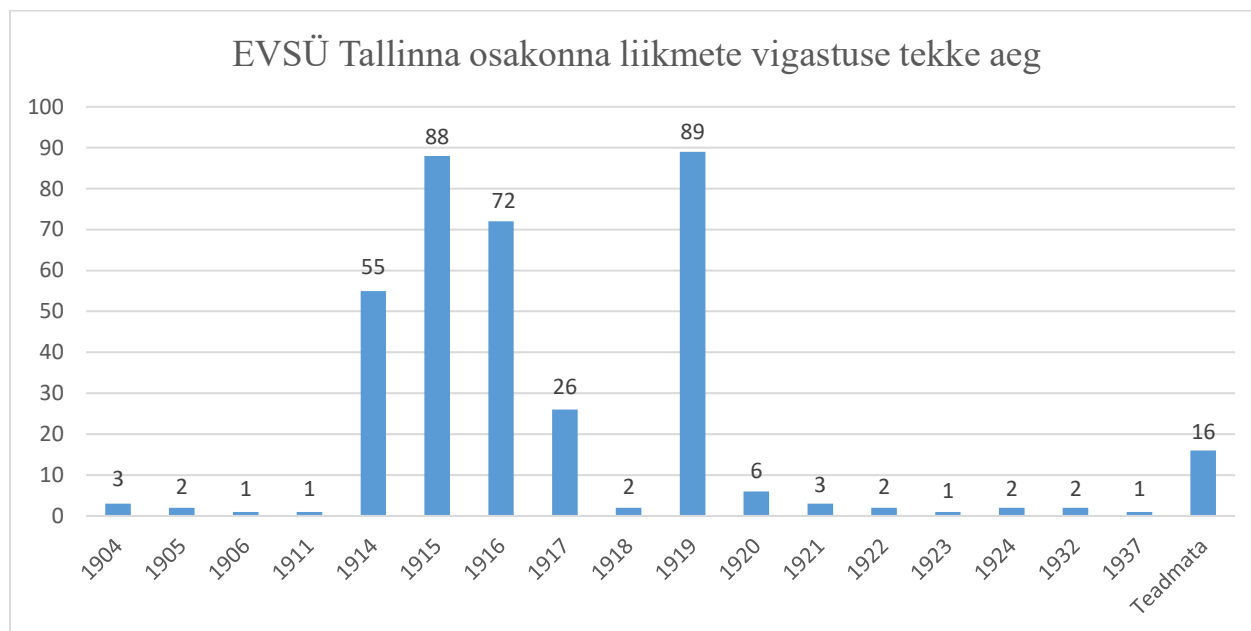
¹²¹ RA, ERA.1652.1.128 Teateleht nr 98 (lehed nummerdamata).

¹²² RA, ERA.1652.1.131 Teateleht nr 208 (lehed nummerdamata).

¹²³ **Conrad, Mark.** The Russian Army, 1914. <http://marksrussianmilitaryhistory.info/RUSS1914.html> [17.05.2021]

invaliide oli kõige rohkem (13 isikut) teeninud 1. jalaväepolgus. 19 inimest oli osalenud sõjas erinevate soomusrongide koosseisudes.

Kõige rohkem veterane oli saanud vigastada 1919. aastal. Sel aastal haavata saanud sõjainvaliide oli 89. Ühe võrra vähem (88 inimest) oli viga saanud ilmasõja teisel aastal.

Graafik 5. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete vigastuse tekke aeg.¹²⁴

Kuude lõikes saadi kõige rohkem haavata 1914. aasta detsembris.¹²⁵ Sel ajal toimus Saksa vägede rünnak Varssavi suunas, mille jooksul vallutati Varssavist läänes asuv logistiliselt tähtis Lodži linn.¹²⁶ Selles piirkonnas toimunud lahingutes osales ohtralt eestlasi. Ainuüksi 9. detsembril on Varssavi ligidal saanud haavata vanemallohvitser Hans Loberg ja reamees Jaan Muutra ja Skierniewice juures tulevane Asutava Kogu liige reamees Artur Kaplur.¹²⁷

Tsaari-Vene armee koosseisus osalesid eestlased mitmetes idarinde operatsioonides. Seda näitab väga hästi EVSÜ Tallinna osakonna ilmasõja veteranide haavata saamise graafik. Vigasaanute arv on suurenenud 1915. aasta veebruaris ja märtsis. Selle põhjuseks oli 10. veebruaril Ida-Preisimaal alanud Saksa vägede rünnak tsaari-Vene 10. armee vastu, 2.–15. märtsil toimunud Vene vägede sõjaline operatsioon Poolas ning lahingud Karpaatides. 1915. aasta suve kaotuste põhjuseks oli suur tsaariarmee taganemine, mille tulemusena Keskriigid

¹²⁴ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

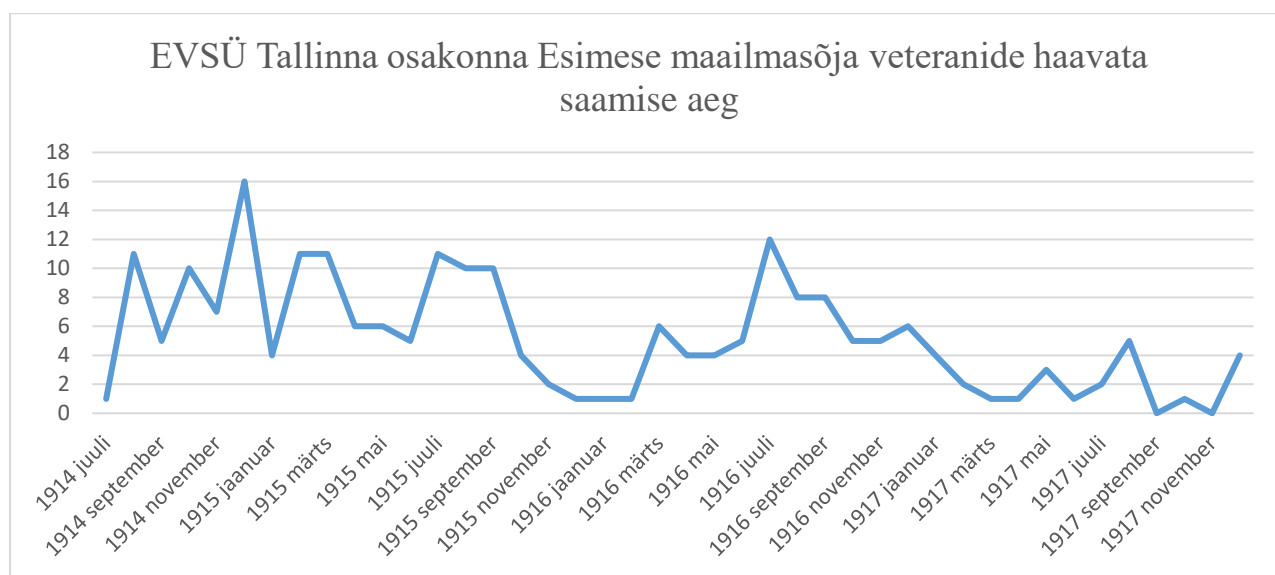
¹²⁵ Vt Graafik 5.

¹²⁶ **Stone, Norman.** Eastern Front 1914-1917. Penguin Books, 1998, lk 106-108.

¹²⁷ RA, ERA.1652.1.125 Teateleht nr 46 (lehed nummerdamata); ERA.1652.1.129 Teateleht nr 46 (lehed nummerdamata); ERA.1652.1.127 Teateleht nr 143 (lehed nummerdamata); ERA.1652.1.126 Teateleht nr 213 (lehed nummerdamata).

vallutasid 300 000 km² territooriumi. Viimane tõus graafikus on seotud 1916. aasta juulis toimunud Brussilovi ofensiiviga.¹²⁸

Kõige rohkem on samal päeval ja kohas vigastatuid 27. septembril 1915. Sellel päeval on teatanud haavata saamisest kuus liiget. Kõik nad on saanud vigastada Daugavpilsis linnas või selle ümbruses. Nendeks olid Jüri Orav, Aleksander Jarvand (Seekberg) ja Johannes Krabba Ohvitseride kütikooli kütipolgust ja Heinrich Grünbernun, Otto Palginõmm ja Edgar Erismäe 3. Vene kütipolgust.¹²⁹

Graafik 6. EVSÜ Tallinna osakonna Esimese maailmasõja veteranide haavata saamise aeg.¹³⁰

Kõige rohkem sai Vabadussõjas osalenud EVSÜ Tallinna osakonna liikmeid haavata 1919. aasta esimeses pooles.¹³¹ Aasta teises pooles on haavatasaamiste osas märgata kahte tõusu, milleks olid 1919. aasta juuli ja detsember. Juulis osaleti lahingutes Lätis ja Pihkva ruumis.¹³² Teise tõusu põhjuseks olid Punaarmee rünnakud Viru rindel. Seda rinnet oli kaitsemas 1. diviis, mille alla kuulusid 1., 4. ja 9. jalaväepolk.¹³³ Nende üksuste hulgas teenis mitmeid Tallinna

¹²⁸ Vt Graafik 6; **Stone, David R.** The Russian Army in The Great War. The Eastern Front, 1914-1917. Lawrence: University Press of Kansas, 2015, lk 133-137, 146, 242-255.

¹²⁹ RA, ERA.1652.1.127 Teateleht nr 215 (lehed nummerdamata); ERA.1652.1.124 Teateleht nr 181 (lehed nummerdamata); ERA.1652.1.125 Teateleht nr 64 (lehed nummerdamata); ERA.1652.1.128 Teateleht nr 718 (lehed nummerdamata); ERA.1652.1.123 Teateleht nr 120 (lehed nummerdamata).

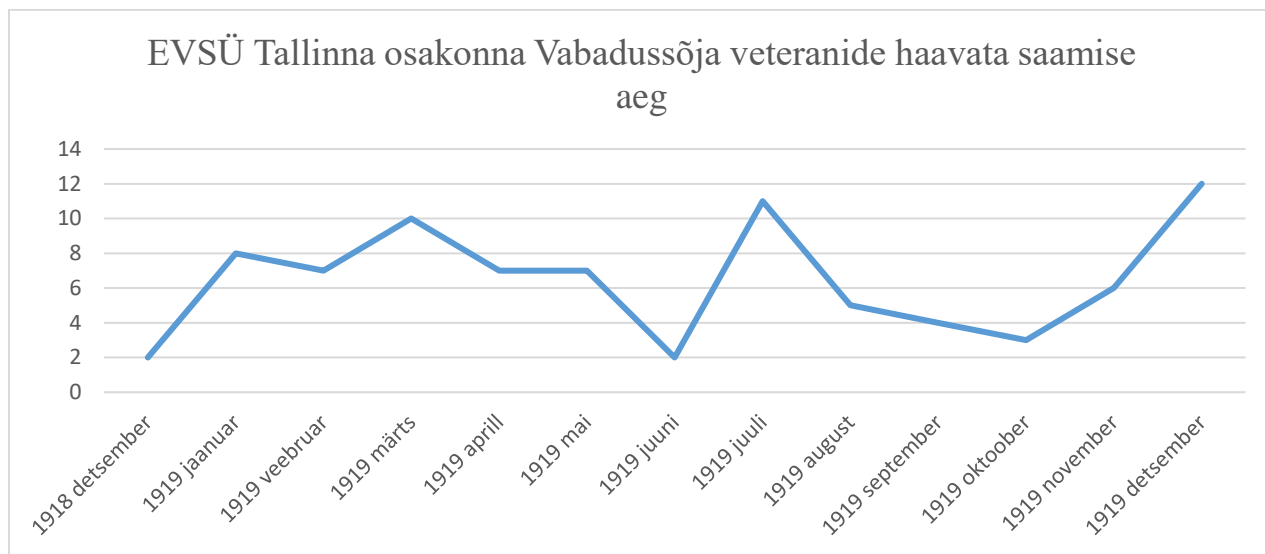
¹³⁰ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

¹³¹ Vt Graafik 7.

¹³² Eesti Vabadussõja ajalugu II. Kaitsesõda piiride taga ja lõpuvõitlused. Koostanud ja toimetanud Lauri Vahre. Tallinn: Varrak, 2020, lk 202, 206.

¹³³ Samas, lk 202, 206, 312, 343-363.

osakonna veterane. Vähemalt seitse sõjainvaliidi sai vigastada osaledes 1919. a detsembris toimunud Viru rinde kaitselahingutes.¹³⁴

Graafik 7. EVSÜ Tallinna osakonna Vabadussõja veteranide haavata saamise aeg.¹³⁵

Vanuseline koosseis. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete hulgas oli erinevates vanusegruppides mehi. Kõige noorem oli 1914. aastal sündinud Aleksander Hänni, kes oli saanud kopsutiisikuse rahuaegses väeteenistuses Scouts üksik jalaväepataljonis.¹³⁶ Kõige vanem oli 1858. aastal sündinud Gustav Maidu, kes mobiliseeriti 1873.–1875. aasta Vene-Türgi sõtta, kus ta sai lahingutegevuses käest ja rinnust haavata.¹³⁷

Kõige rohkem oli liikmete hulgas 1896. aastal sündinud veterane (32 isikut), kellele järgnesid arvuliselt 1893. aastal (25 isikut), 1895. aastal (24 isikut) ja 1894. aastal (23 isikut) sündinud.¹³⁸ Nende rohkearvulisus on peamiselt Esimese maailmasõja aegsete värbamiste tagajärg. 1896. aastal sündinutest 19 ehk 60% olid mobiliseeritud ilmasõtta. Ilmasõjas osalenute protsent muutub suuremaks teiste sünniaastate puhul, olles 1893., 1895. ja 1894. aasta veteranide puhul vastavalt 72%, 80% ja 70%.¹³⁹

¹³⁴ RA, ERA.1652.1.126 Teateleht nr 35 (lehed nummerdamata); RA, ERA.1652.1.127 Teateleht nr 176 (lehed nummerdamata); RA, ERA.1652.1.131 Teateleht nr 406 (lehed nummerdamata); RA, ERA.1652.1.131 Teateleht nr 355 (lehed nummerdamata); RA, ERA.1652.1.129 Teateleht nr 462 (lehed nummerdamata); RA, ERA.1652.1.127 Teateleht nr 523 (lehed nummerdamata); RA, ERA.1652.1.126 Teateleht nr 76 (lehed nummerdamata).

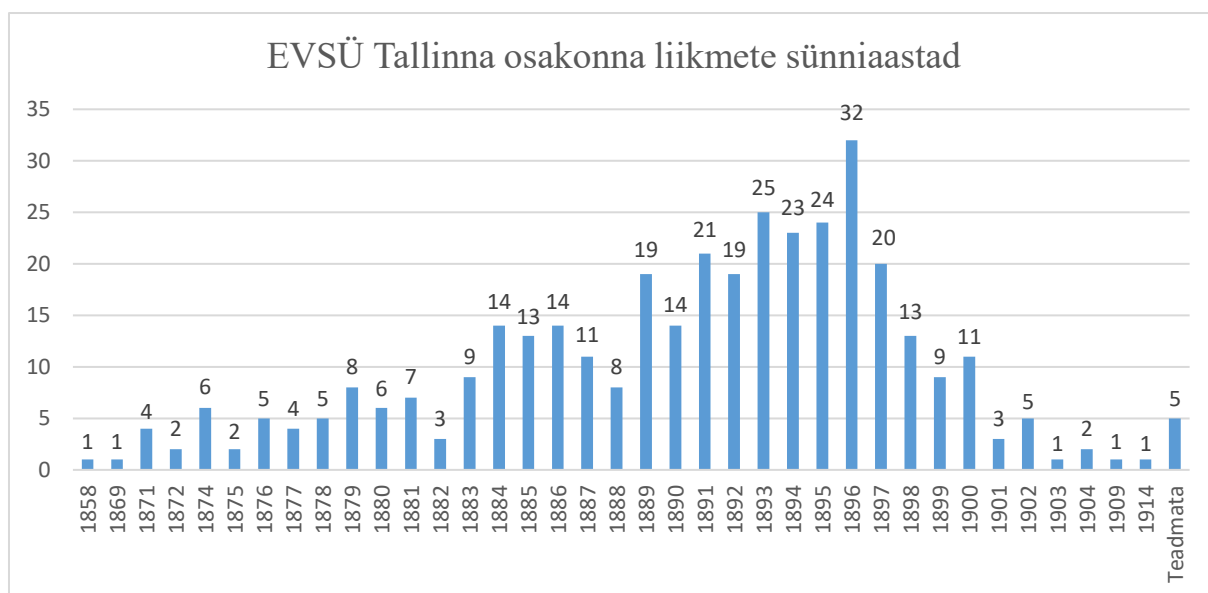
¹³⁵ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

¹³⁶ RA, ERA.1652.1.123 Teateleht nr 55 (lehed nummerdamata).

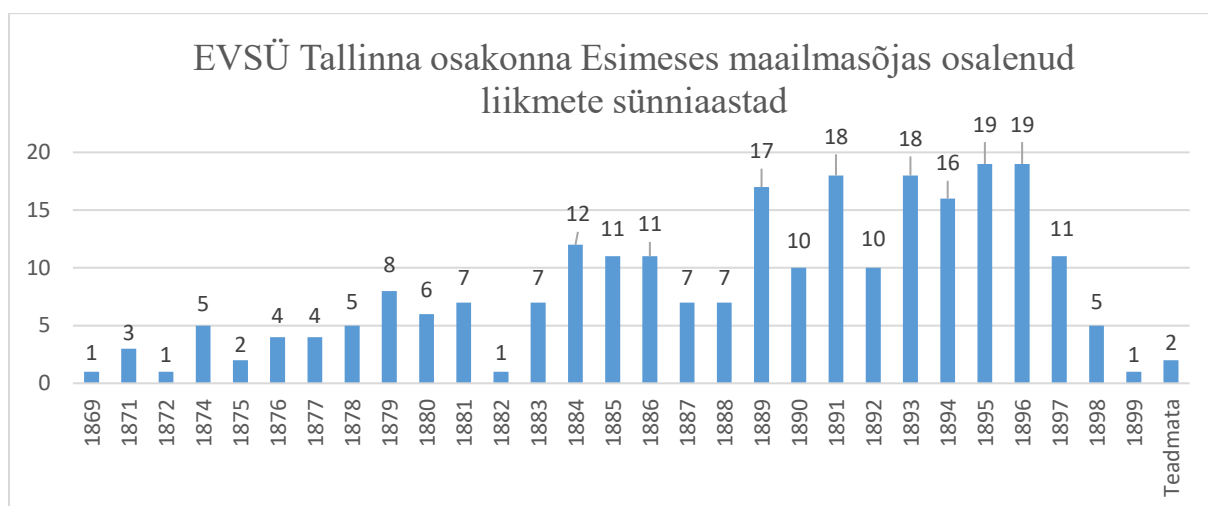
¹³⁷ RA, ERA.1652.1.127 Teateleht nr 474 (lehed nummerdamata).

¹³⁸ Vt Graafik 8.

¹³⁹ Vt Graafik 9.

Graafik 8. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete sünniaastad.¹⁴⁰

Graafik 9. EVSÜ Tallinna osakonna Esimeses maailmasõjas osalenud liikmete sünniaastad.¹⁴¹

Vene armee komplekteerimine maailmasõja eel põhines 1874. aastal kehtestatud üldisele sõjaväekohustusele. Rahuaegne relvajõudude koosseisu täiendamine toimus iga-aastaste noorsõdurite võtmise kaudu. Sõja korral kutsuti tegevteenistusse armee reserv ning vajaduse korral mobiliseeriti riiklik maaitsevägi. Riikliku maaitseväe koosseisu kuulus kogu tegev- ja reservteenistusse mittekaasatud sõjaväekohustuslik meeselanikkond vanuses 20 kuni 43 aastat. Lisaks võisid vabatahtlikult väeteenistusse astuda 18.–43. aastased mehed. Esimene maailmasõda oli Vene keisririigi jaoks esimene sõjaline konflikt, mil üldine sõjaväekohustus rakendus ellu täiel määral. 1914. aasta juulis kuulusid mobilisatsiooni alla teenistuses käimata 1906–1913 aastakäikude mehed ja teenistuses käinutest 1893–1896 aastakäikude mehed. Sama

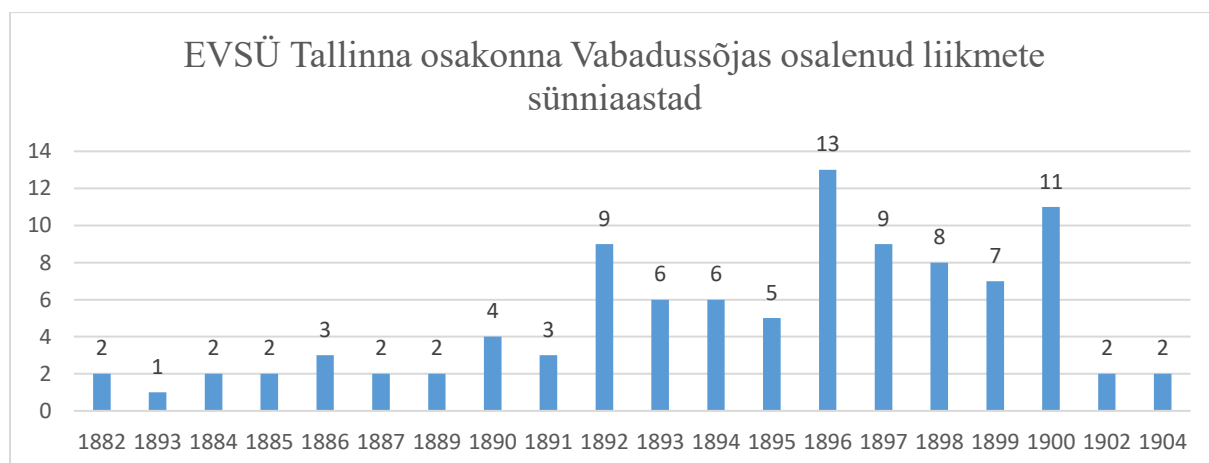
¹⁴⁰ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

¹⁴¹ Samas.

aasta detsembris kuulusid mobilisatsiooni alla teenistuses mittekäinud 1899–1904 ja 1914 aastakäikude mehed. Kokku viidi aastatel 1914–1917 läbi 20 mobilisatsiooni ja noorsõdurite võtmist.¹⁴²

Vabadussõjas osalenud veteranide hulgas oli samuti kõige rohkem 1896. sünniaastaga mehi. Neid oli kokku 13. Arvuliselt järgnesid 1900. (11 isikut), 1897. (9 isikut), 1898. (8 isikut) ja 1899. (7 isikut) aastal sündinut. Tallinna osakonna liikmete hulgas oli ka neli Vabadussõjas alaealisena osalenud õppursõdurit.¹⁴³

Enne Vabadussõja algust prooviti mehi vabatahtlikult Rahvaväkke saada, kuid sõja puhkemisega mindi üle sundmobilisatsioonile. 21. novembril 1918 algas Ajutise Valitsuse poolt välja kuulutatud vabatahtlik mobilisatsioon, millega kutsuti Rahvaväkke 21–35-aastaseid mehed. Vabatahtlikke tuli loodetust vähem. Sõja puhkemisega 28. novembril otsustas Ajutine Valitsus rakendada 1. detsembrist sundmobilisatsioon, mille kohuslased olid kõik 21.–24.-aastased mehed, kuni 35. aastased võisid jätkuvalt vabatahtlikult liituda. 1919. aasta 16. veebruariks oli Rahvaväes 24 738 sõdurit ja 25. maiks 74 506.¹⁴⁴

Graafik 10. EVSÜ Tallinna osakonna Vabadussõjas osalenud liikmete sünniaastad.¹⁴⁵

Haridustase. Arvestatav osa invaliide omas ainult algklassiharidust. Algharidust andvatest asutustest oli Eesti aladel Vene keisririigi ajal kõige rohkem levinud luteri usu vallakool, kus maarahva 10–13-aastastel lastel oli kohustus käia kaks kuni kolm talve.¹⁴⁶ Kolm neljandikku sõjainvaliidides omas algharidust. Rohkem haridust olid omandanud vähesed, seda mõjutas

¹⁴² Tannberg, Tõnu. Eesti mees Vene kroonus, lk 192–202.

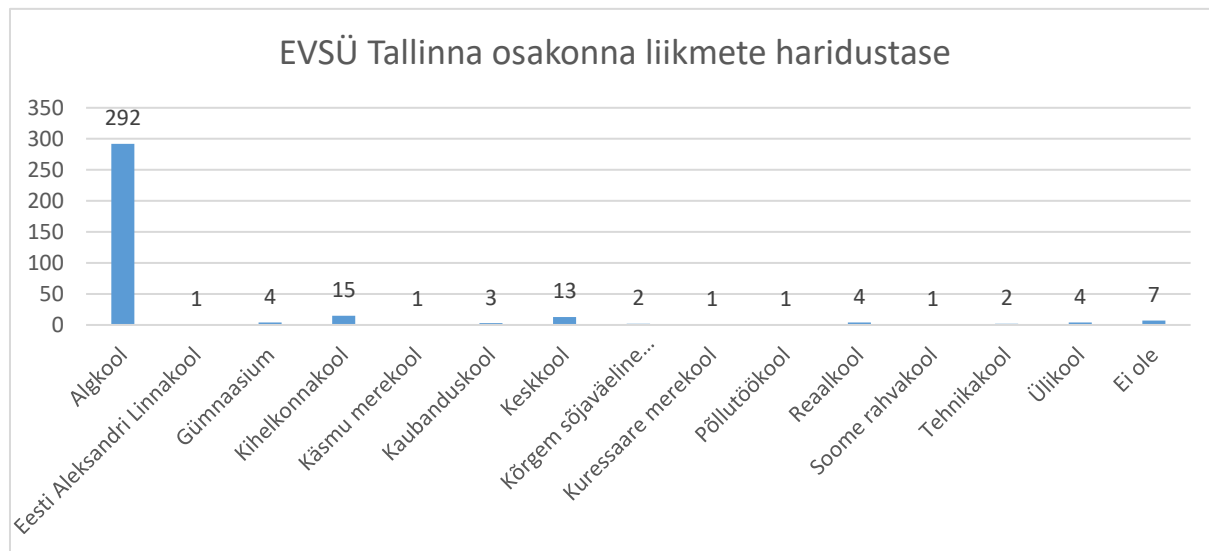
¹⁴³ Vt Graafik 10.

¹⁴⁴ Eesti Vabadussõja ajalugu I, lk 171–174, 389.

¹⁴⁵ RA, ERA.1652.1. säilikud 123–131. Invaliidide teatelehed.

¹⁴⁶ Elango, Aleksander; Laul, Endel; Liim, Allan; Sirk, Väino. Eesti kooli ajalugu 2. köide. 1860. aastaist 1917. aastani. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2010, Lk 120–121.

õppemaks. Arvuliselt järgnesid keskkooli ja kihelkonnakooli haridusega veteranid, kuid nende hulk oli väike. Kõrgema hariduse omandanud veterane oli äärmiselt vähe, ainult neli ülikooli ja kaks kõrgema sõjalise haridusega. Nende kõrval figureerivad mõned üksikud veteranid, kes on omandanud hariduse mõnes kutsekoolis.¹⁴⁷

Graafik 11. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete haridustase.¹⁴⁸

Rahvastikuränne. 20. sajandi alguses elas suurem osa eesti rahvast maapiirkonnas, mis peegeldub ka sõjainvaliidide päritolus. Enne sajandivahetust ja vabariigi esimestel aastatel läbi viidud rahvastikuloendused näitasid, et üle 70 protsendi rahvastikust elas maal.¹⁴⁹

Suurem osa (91 protsenti) EVSÜ Tallinna osakonna liikmetest oli pärit maapiirkondadest, ainult üksikud liikmed (9 protsenti) olid pärit linnadest.¹⁵⁰ Tallinnast pärines ainult 11 veterani.

Erinevust võib näha vaadates veteranide maalt linna liikumist. Kui üldine 1920. ja 1930. aastate demograafia näitab vähest maalt linna liikumist, siis sõjainvaliidide puhul oli olukord vastupidine. 1922. ja 1934. aasta rahvastikuloenduste vahel oli linnarahva osakaal suurenenud kolme protsendi võrra, Tallinna elanikkond kasvas kaheteist aastaga 122 000-lt 137 000 kodanikule.¹⁵¹ Veteranidest on 55 protsenti märkinud oma elukohaks Tallinna,¹⁵² millest võib järeldada, et võrreldes ülejäänud ühiskonnagruppidega oli sõjainvaliidide ränne maalt linna suurem. See oli tingitud nii tööalastest kui hoolekande vajadustest ning kindlasti EVSÜ poolt pakutavast toest. 1920. aastate alguses loodi üle riigi EVSÜ osakonnad, kuid nende arv hakkas

¹⁴⁷ Vt Graafik 11.

¹⁴⁸ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

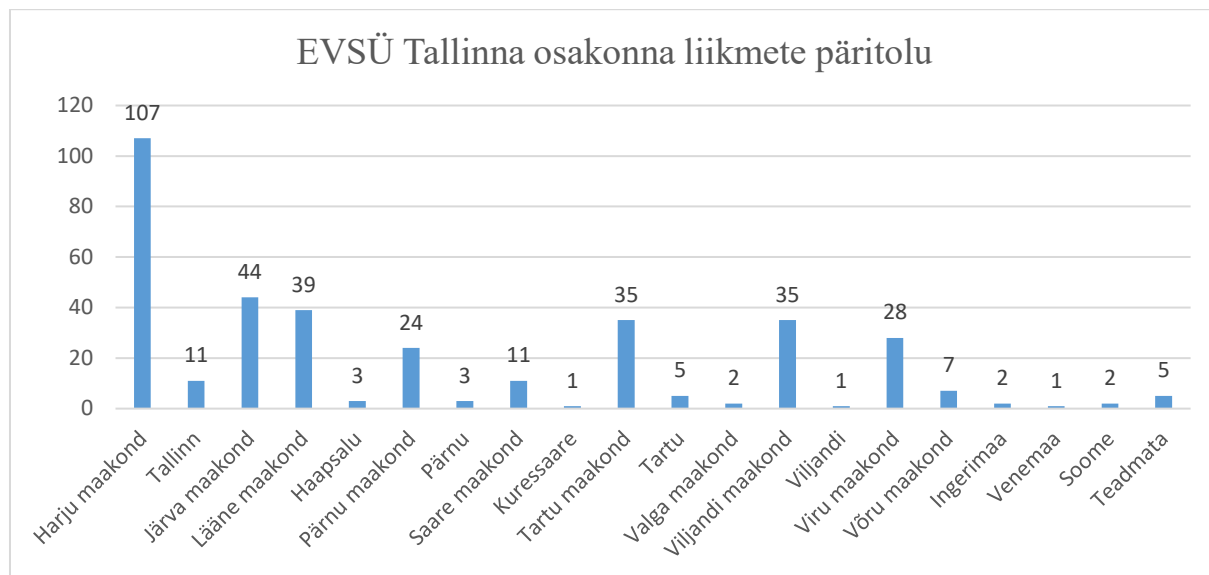
¹⁴⁹ Rahvaarv 1881-2000. Eesti Statistikaamet, lk 3.

¹⁵⁰ Vt Graafik 12.

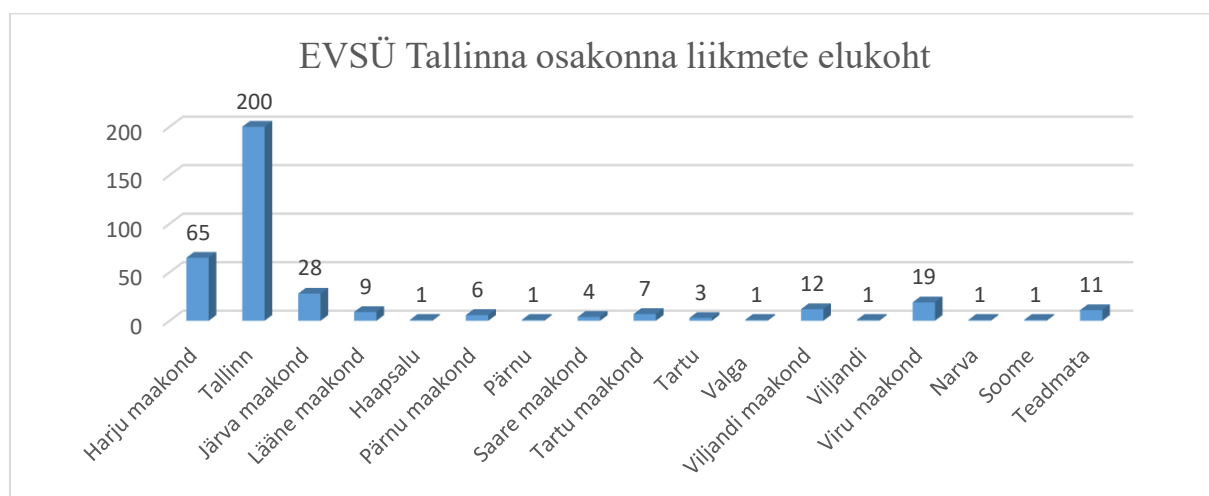
¹⁵¹ Eesti arvudes 1920-1935 = Estonie en chiffres : résumé rétrospectif de 1920-1935. Riigi Statistika Keskbüroo, 1937, lk 7.

¹⁵² Vt Graafik 13.

1930. aastatel märgatavalt vähenema. See võis mõjutada just raske töövõimekaotusega mehi, sh eriti Esimese maailmasõja veterane, kes sõltusid kõrvalisest toest. Oma mõju oli kindlasti ka ühingu poolt pakutavatel võimalustel uue ameti omandamiseks mõnes õppetöökojas, mis ajendas sõjainvaliidide ümberasumist pealinna.

Graafik 12. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete päritolu.¹⁵³

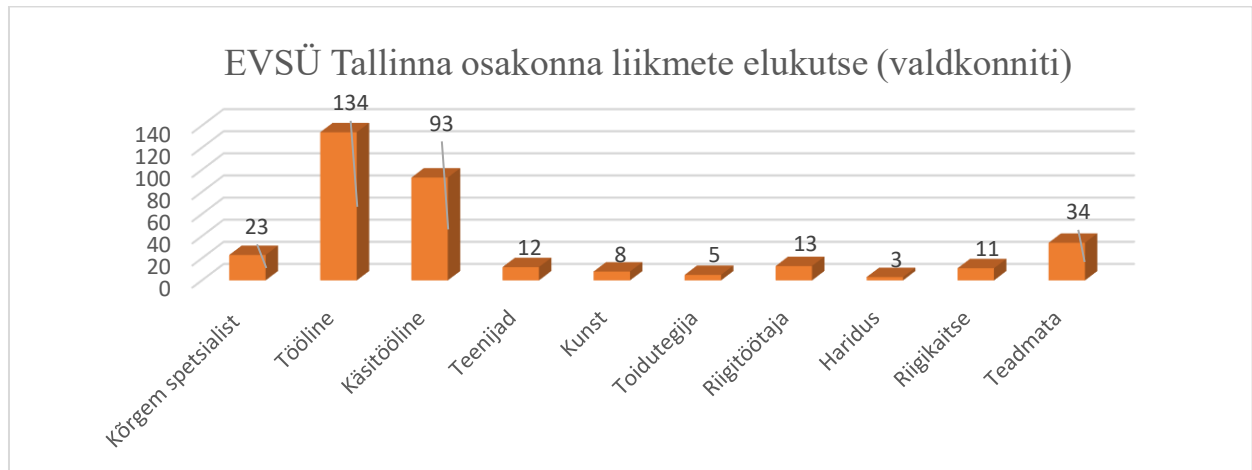
Graafik 13. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete elukoht.¹⁵⁴

Elukutse. Üheks sõjainvaliidi toimetuleku hindamise näitajaks oli töövõime. Sõjainvaliidi tavaellu pöördumises peeti oluliseks tema tahet ja võimet teha tööd, mida nähti esimese sammuna paranemise ja ühiskonda naasmise suunas. Vaatamata sõjainvaliidide ühenduste aktiivsetele püüdlustele jäi veteranide tööhõive probleemseks kuni iseseisvusaja lõpuni. 1935. aasta ajakirja „Invaliid“ jõulunumbris kurdeti, et märkimisväärne hulk sõjainvaliide ei oma

¹⁵³ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

¹⁵⁴ Samas.

mingit kindlat elukutset või tööala.¹⁵⁵ Veteranide ametite loetelu ilmestab hästi neid murekohti – peamiseks selles on lihttööline.¹⁵⁶ Arvukamalt olid esindatud käsitöölised, nt kingsepad, pottsepad, plekksepad jt. Tihti oli ametikoht jäetud märkimata või seda ei olnud. Mõnel juhul oli märgitud ennesõjaaegne ametikoht koos märkusega, et teatelehe täitmise ajal töökohta ei ole.¹⁵⁷

Graafik 14. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete elukutse (valdkonniti).¹⁵⁸

EVSÜ-ga liitumine. 1935. aastaks oli EVSÜ Tallinna osakonnaga liitunud üle 700 veterani.¹⁵⁹ Kui palju neid iga aasta liitus, jääb kahjuks teadmata, sest liitumisel täidetud teatelehed on säilinud osaliselt. Sellegipoolest on võimalik märgata, et 1931. ja 1932. aastal on olnud rohkem liitumisi, ulatudes 108 liitujani 1932. aastal.¹⁶⁰

EVSÜ Tallinna osakonna liitujate suure arvu põhjus peitub suuresti 1930. aastate alguse majanduskriisis. 1929. aastal USA-st alguse saanud ülemaailmne majanduskriis mõjutas mitmeid majandusharusid, enam said kannatada põllumajandus, tööstus ja kaubandus. Järgnenud pankrotilained jätsid paljud töötuteks. Eestis kasvas töötute arv 1932. aastal 32 000 inimeseni.¹⁶¹

1932. aasta liitunute hulgas võib märgata palju mehi, kellel oli madal sissetulek riiklike hüvede näol. Arvuliselt oli kõige rohkem 1-10 kroonise pensioni või toetuse saajaid. Suuruselt järgmine grupp on „teadmata“ sissetulekuga veteranid. Tegemist on veteranidega, kes on jätnud

¹⁵⁵ Kokkuvõtteid Vigastatud Sõjameeste Ühingu Tallinna Osak. Viimaste aastate tegevusest. Lk 10

¹⁵⁶ Vt Graafik 14.

¹⁵⁷ RA, ERA.1652.1.126 Teateleht nr 510 (lehed nummerdamata).

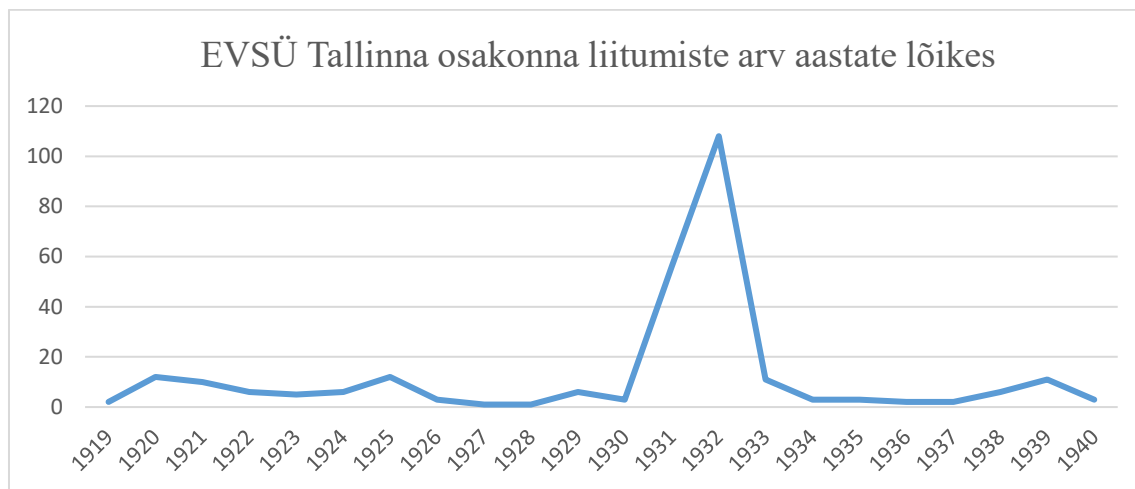
¹⁵⁸ RA, ERA.1652.1.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

¹⁵⁹ Kokkuvõtteid Vigastatud Sõjameeste Ühingu Tallinna Osak. Viimaste aastate tegevusest, lk 9.

¹⁶⁰ Vt Graafik 15.

¹⁶¹ Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa, 2005, lk 81.

oma pensioni või toetuse suuruse märkimata. Palju oli mehi, kes on kirjutanud „ei saa“ või „ei ole taotlenud“. ¹⁶²

Graafik 15. EVSÜ Tallinna osakonna liitumiste arv aastate lõikes. ¹⁶³

Kui analüüsida „ei saa“, „ei ole taotlenud“ ja sissetuleku märkimata jätnud veterane, võib näha, et nad kõik on sarnase taustaga (vt Lisa 3). 16 on ametilt olnud töölised või põllutöölised, 5 oli kas päevapiltnikud või seda ametit omandamas. Esineb ka teisi ameteid nagu käsitöoline ja kaupmees. 32 veterani, kes ei olnud sissetulekut märkinud, kuulusid veneaegsete pensionäride toetamise seaduse alla, kellest suurem osa olid Esimese maailmasõja invaliidid. Võib arvata, et enamiku „teadmata“ liitujate puhul oli tegemist töötutega, kes olid majanduskriisis rohkem kannatada saanud. Võib järeldada, et nende liitumise põhjuseks oli majandusliku toetus otsimine EVSÜ-lt.

Pensionid ja toetused. Veteranide haavad võisid olla sarnased, kui mitte lausa identsed, kuid nende hüvede suurused jagunesid erinevalt. Kõige rohkem tuleb see välja võrreldes kahe suurema veteranide grupi esindajaid. Vabadussõja invaliid August Roopalu (end. Ritson) ¹⁶⁴ ja Esimese maailmasõja invaliid Jaan Stram ¹⁶⁵ kaotasid mõlemad lahingutegevuse tõttu ühe jala ja neile oli määratud 100% töövõimekaotus. August Roopalu sai vigastuse eest riigilt pensioni 50 krooni kuus, Jaan Strami pension ulatus 10 kroonini. Siin ei ole tegemist üksikjuhtumiga, sarnaseid olukordi tuli ette ridamisi. 1915. aastal paremast jalast vigastatud Karl Treufeldtile määrati 50 protsendiline töövõimetus, millega sai ta riigilt 5 krooni kuus, ¹⁶⁶ Vabadussõjas 3. jalaväepolgus teenides paremast jalast vigastatud Jaan Peelile määrati pensioniks 25 krooni. ¹⁶⁷

¹⁶² Vt Graafik 16.

¹⁶³ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

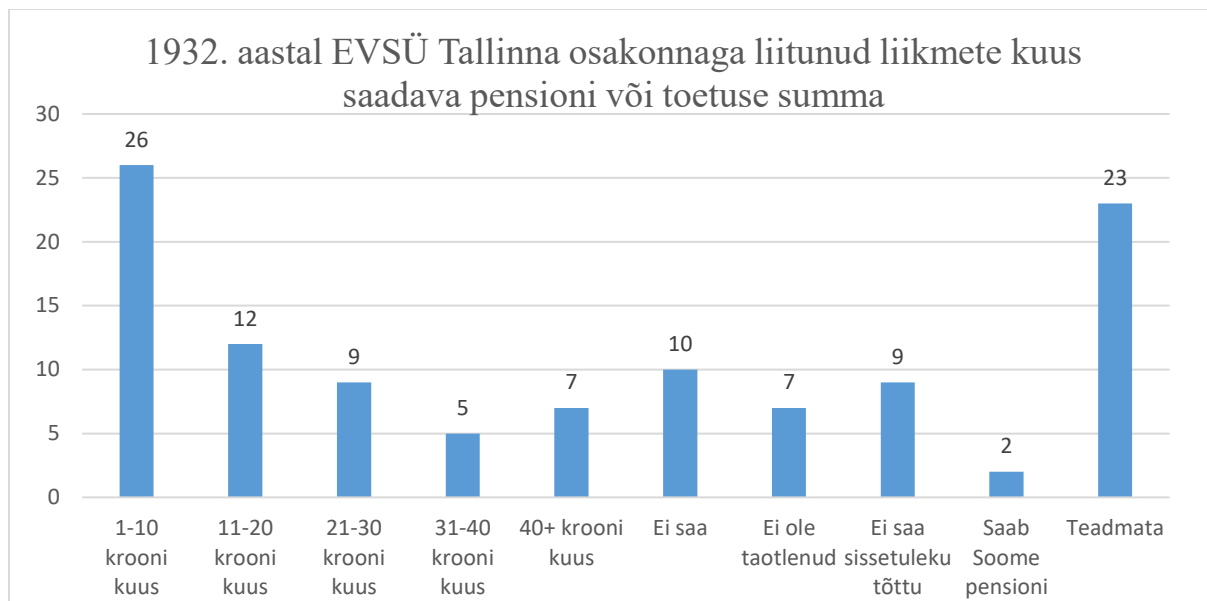
¹⁶⁴ RA, ERA.1652.1.129 Teateleht nr 133 (lehed nummerdamata).

¹⁶⁵ RA, ERA.1652.1.130 Teateleht nr 177 (lehed nummerdamata).

¹⁶⁶ RA, ERA.1652.1.131 Teateleht nr 121 (lehed nummerdamata).

¹⁶⁷ RA, ERA.1652.1.128 Teateleht nr 159 (lehed nummerdamata).

Kuigi nende meeste pensionid olid ebavõrdsed, ei olnud nende olukord kõige halvem. Nende vigastused piirasid küll liikuvust, kuid neil oli võimalik uue elukutse omandamiseks tööle asuda EVSÜ ametite õppetöökodadesse.

Graafik 16. 1932. aastal EVSÜ Tallinna osakonnaga liitunud liikmete kuus saadava pensioni või toetuse summa.¹⁶⁸

Kõige traagilisema saatusega olid täielikult töövõime kaotanud. Nemad pidid kohanema uue elukorraldusega ning vajasis selleks kõrvalist ja riikliku abi. Üheks kurvemaiks näiteks oli Ernst Arras¹⁶⁹, kes sai 1916. aastal Karpaatides püssikuuli tabamuse pähe. Kuul tungis paremast meelekohast sisse ja väljus vasakust, mille tulemusena jäi ta pimedaks. Vigastuse tõttu ei saanud ta käia tööl ning elatus riigitoetusest, milleks 1932. aastal kui ta EVSÜ-ga liitus, oli 10 krooni kuus, mis oli ajutise veneaegsete pensionäride toetuse täismäär.

Kaudsed sissetulekud. Lisaks ebavõrdsusele toetuste ja pensionite osas suurendasid lõhet kahe sõjainvaliidide grupi toimetulekus ka erinevused kaudsetes sissetulekutes. Ilmselt omas kõige kauakestvamat mõju sõjainvaliidide lastele määratud riiklike soodustuste süsteem. Lapse sotsiaalne päritolu mängis väga suurt rolli tema hariduses. Madalast sotsiaalsest klassist pärit lastel on suurem tõenäosus jätta hariduse omandamine pooleli ja minna sarnaselt oma vanematele tööle madala oskustasemega ametikohale.¹⁷⁰

Vabadussõja invaliididele oli iga lapse kohta ette nähtud toetused ja soodustused. 1936. aastast maksti iga alaealise lapse pealt kuus krooni lisapensioni kuus. Invaliidi lapsel oli võimalus

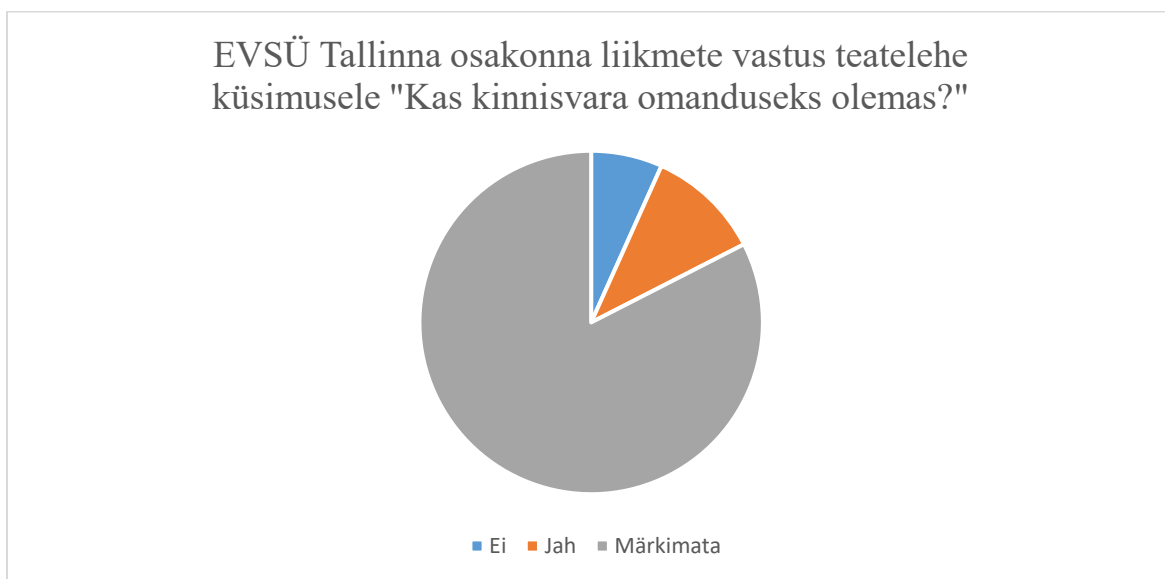
¹⁶⁸ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

¹⁶⁹ RA, ERA.1652.1.123 Teateleht nr 199 (lehed nummerdamata).

¹⁷⁰ Saar, Ellu. Transitions to Tertiary Education in Belarus and the Baltic Countries. – European Sociological Review, Vol. 13, No. 2, 1997, lk 150-151.

omandada haridust, sh kõrgharidust kas poole hinnaga või heade õppetulemuste korral ka tasuta.¹⁷¹ Teistele invaliidigruppidele see ei laienenud. Sellekohane seadus ei tekitanud ebavõrdsust mitte ainult invaliidide ja nende perede toimetulekus, vaid ka järglaste tuleviku osas. Kitsikuses elavate perede toimetulek oli nadi, nad ei suutnud tasuda laste hariduse eest, mis mõjutas omakorda järgmise põlvkonna käekäiku.

Varaline olukord. Sõjainvaliidide sotsiaalmajandusliku seisu hindamiseks on lisaks nende sissetulekule vaja teada ka varanduslikku seisukorda. EVSÜ teatelehtedel oli rida küsimusi, mis puudutasid veteranide vara. Esimene küsimus neist oli „Kas kinnisvara omanduseks olemas?“. 11% vastas jaatavalt ja 7% eitavalt. 83% ehk enamus on jätnud küsimusele vastamata.¹⁷² Arvatavasti langes suurem osa neist „ei“ kategooriasse, sest nad ei suutnud erinevatel põhjustel (eneseuhkusest või häbist) tunnista oma kehva seisukorda. Kaks veterani, kes jätsid küsimusele vastamata, on kirjutanud teise küsimuse juures vastuseks „ei ole varandust“ ja „varandust mingisuguste ei ole“.¹⁷³

Graafik 17. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete vastus teatelehe küsimusele "Kas kinnisvara omanduseks olemas?".¹⁷⁴

Teatelehtede viimane varandust puudutav küsimus uuris sõjainvaliidide muud varanduslikku seisukorda. Sarnaselt kinnisvara küsimusele, oli see enamuse poolt täitmata jäetud. Kõige rohkem oli muu varanduse juures üles täheldatud toakraami, peamiselt mööblit ja sisustustarbeid. Mõni

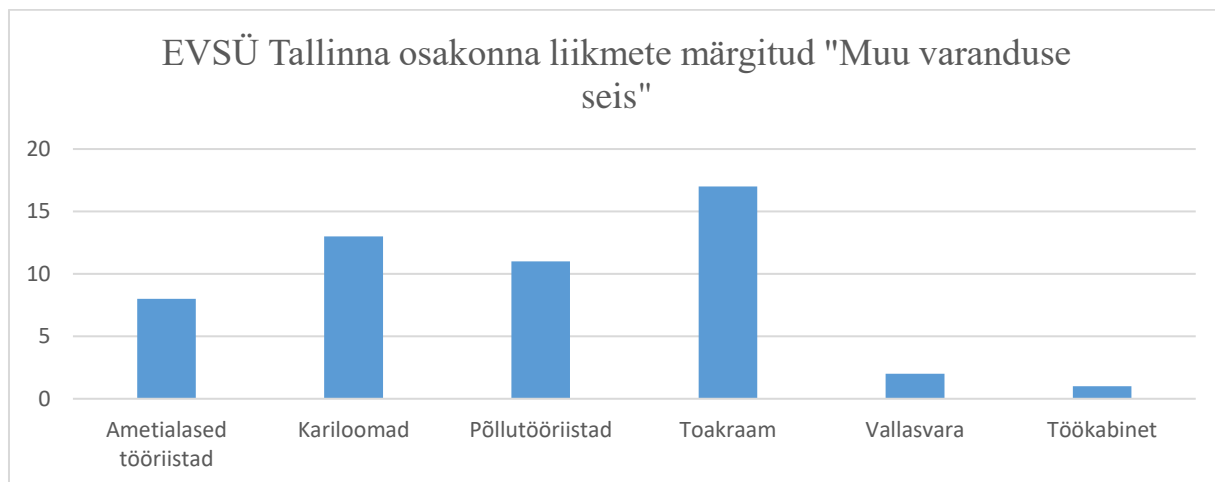
¹⁷¹ Riigi Teataja, nr 107, 15.12.1934, lk 1797-1798.

¹⁷² Vt Graafik 17.

¹⁷³ RA, ERA.1652.1.128 Teateleht nr 866 (lehed nummerdamata).

¹⁷⁴ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

üksik on märkinud muuks varaks ainult vallasvara. Rohkelt on nimetatud kariloomi ja põllumajandusega seotud tööriistu, mis näitab, et osa sõjainvaliide elas maal ja pidas talu.¹⁷⁵

Graafik 18. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete vastus küsimusele „Muu varanduse seis“.¹⁷⁶

Invaliidi perekond. Unustamata ei saa jätta, et sõjainvaliidid polnud ainukesed, kes olid sõja tõttu kannatada saanud. Paljudel sõduritel olid pered, sh vanemad, keda tuli üleval pidada. 1935. aasta seisuga oli EVSÜ 730-st liikmest abielus 552, vallalisi oli 154 ja 24 oli kas lehestunud või lahutatud. Alaealisi lapsi oli neil umbes 650.¹⁷⁷

Vigastatud mehed, kes polnud võimelised tööd tegema sõjas saadud traumade tõttu, ei olnud suutelised ka raha teenima ja oma pere üleval pidama. Nende lootused olid riigi abil, kuivõrd nii neil kui nende peredel oli tulnud sõjas ränka hinda maksta. Kuid riigikord oli vahetunud ja EV ei võtnud Esimese maailmasõja sõjainvaliide piisavalt abistada. Vabariigi algusaastatest on säilinud kirjeldusi, kuidas sõjainvaliidid koos peredega tänavatel kerjamas käisid.¹⁷⁸

Aastatega olukord küll mõneti paranes, kuid probleemid jäid märkimisväärselt valusateks. 1932. aastal sai ilmasõja veteran, kellel oli 100% töövõimekaotus, ja kolmelapseline pere riigilt toetuseks 20–22 krooni.¹⁷⁹ Samal ajal sai sama töövõimekaotusega ning pereta Vabadussõja veteran kaks korda suurema summa, 50 krooni.

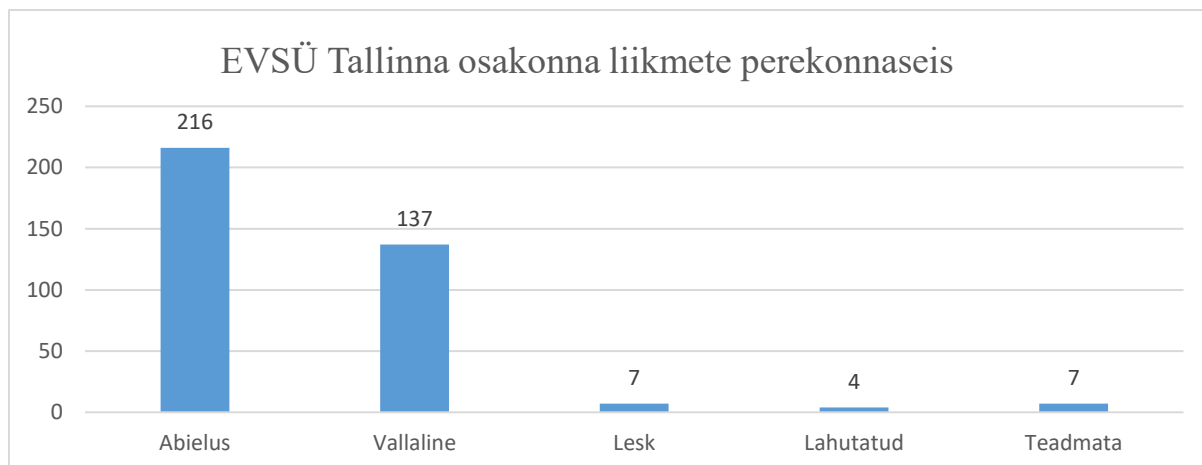
¹⁷⁵ Vt Graafik 18.

¹⁷⁶ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

¹⁷⁷ Kokkuvõtteid Vigastatud Sõjameeste Ühingu Tallinna Osak. Viimaste aastate tegevusest, lk 9-10.

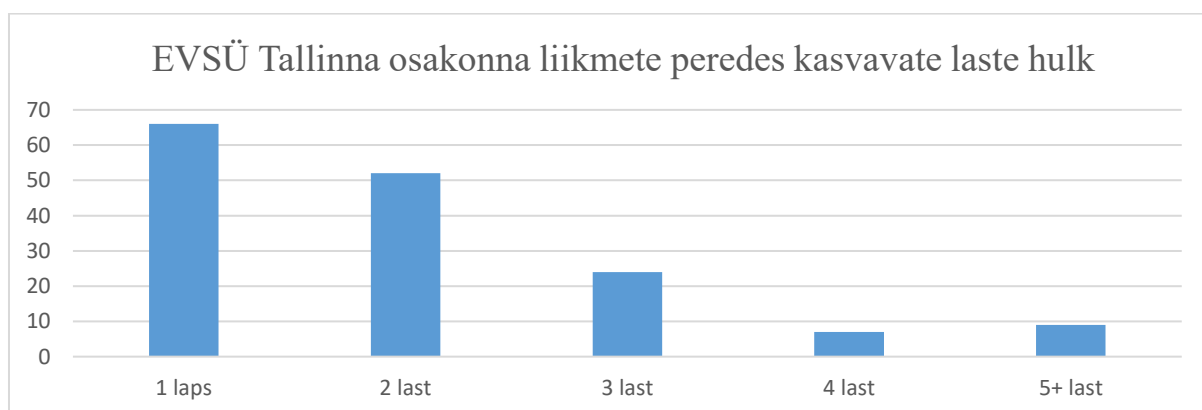
¹⁷⁸ Ivan, A. Tugevate päralt on tulevik. – Invaliid, nr 4, 29.08.1920, lk 55.

¹⁷⁹ RA, ERA.1652.1.131 Teateleht nr 6 (lehed nummerdamata); RA, ERA.1652.1.123 Teateleht nr 120 (lehed nummerdamata).

Graafik 19. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete perekonnaseis.¹⁸⁰

Pereelu. Enamik Tallinna osakonna liikmeid (217) olid abielus.¹⁸¹ Vallalisi liikmeid oli 137, kes moodustasid umbes kolmandiku kõigist liikmetest. Lapsi oli nende kõigi peale 337. Kõige rohkem olid esindatud (40% osas) ühe- ja kahelapselised pered.¹⁸² Esines ka lasterikkamaid peresid. Üheks selliseks oli Esimese maailmasõja veteran Eduard Pärnits. Vaatamata 100% töövõimekaotusele, tema jalg oli amputeeritud, kasvatas ta 12 last.¹⁸³

Graafik 20. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete peredes kasvavate laste hulk.¹⁸⁴

Kaugeltki mitte kõigis peredes ei kasvanud lapsed. 1920. ja 1930. aastatel oli Eesti madalaima sündimustasemega riikide hulgas, summaarne sündimuskordaja oli sel perioodi alla kahe. Muijal Euroopas oli see näitaja üle kahe tänu ilmasõjajärgsele beebibuumile. Eestis hakkas sündimine tõusma alles Teise maailmasõja eel ja selle ajal, jõudes oma kõrgpunkti 1942.

¹⁸⁰ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

¹⁸¹ Vt Graafik 19.

¹⁸² Vt Graafik 20.

¹⁸³ RA, ERA.1652.1.128 Teateleht nr 574 (lehed nummerdamata).

¹⁸⁴ RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

aastal.¹⁸⁵ Teatelehtede analüüs näitab, et 217-st abielust 59 ehk kolmandik olid lastetud. Lisades nende arvule juurde ka vallalised veteranid, on võimalik, et 196 veteranil ehk pea pooltel puudusid järglased. Lääne-Euroopas on mitmete uurijate poolt proovitud hinnata Esimene maailmasõja poolt põhjustatud kaudseid kahjusid, mille sekka on arvatud ka sündimata jäänud lapsed.¹⁸⁶ Eestis on uuritud Teise maailmasõja järgset sündivust, kuid Esimese maailmasõja ja Vabadussõja järgset mitte.

2.2 Rahva suhtumine sõjainvaliididesse

Esimene maailmasõda jättis jälje kogu ühiskonnale ja mitmele inimpõlvkonnale. Kui 1914. aastal mindi sõtta suure optimismiga, siis peagi eufooria kadus. Sõja venimine ning kaotused ei lasknud sõduritel end tunda vaprate ja võidukalt koju saabuvate kangelastena. Kuigi 1917. aastal optimism mõnevõrra taastus, oli see ajutine, sõjameeste üldine moraal oli nii rindel kui kodus toimuva koosmõjul pigem pidevas languses. Kaotustele vaatamata pidasid sõdurid endid kodumaa kaitsjateks ning tundsid end olukorra ohvritena. Rindel viibijate meeltes olid nostalgilised mälestused kodust, mis hakkasid aga murenema kodunt saabuvate uudiste (kasvav moraalitus, truudusetus, alkoholism jm) valguses. Kuigi sõdurid end koduste kaitsjateks pidasid, küsisid nad endalt üha sagedamini, kuivõrd tänulikud kodused selle eest on, või veel hullem, kas pingutused rindel üldse midagi väärt olid.¹⁸⁷

Esimese maailmasõja järgses Eesti Vabariigis langesid ilmasõja invaliidid ebasoosingusse, mis avaldus ühelt poolt riigipoolsetes ebavõrdsetes pensionites ja toetustes ning teisalt kaaskodanike suhtumises. Vabadussõja ja Esimese maailmasõja invaliide koheldi kaasmaalaste poolt erinevalt. Üheks põhjuseks võib pidada ajahetke, mil ilmasõja sõdurid koju jõudsid. 1918. aastal oli Eesti Saksamaa poolt okupeeritud ning rindemeeste koju jõudmine leidis kohalikes lehtedes suhteliselt vähest kajastamist. Valitses sõjajärgne kaos, ajakirjandus oli tsenseeritud,

¹⁸⁵ Eesti rahvastikuarengu raamat. Esimene väljaanne = Population development in Estonia. First issue.

Koostanud Kalev Katus, Allan Puur. Tallinn: Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus, 2006, lk 126

¹⁸⁶ **Vandenbroucke, Guillaume.** On a demographic consequence of the First World War.

<https://voxeu.org/article/demographic-consequence-first-world-war> [17.05.2021]; **Caldwell, John C.** Social Upheaval and Fertility Decline. – Journal of Family History, Vol. 29, No. 4, 2004, lk 382-406; **Winter, Jay M.** The Demographic Aftermath of the First World War. – The Great War and the British People. London: Palgrave Macmillan, 1985, lk 249-278.

¹⁸⁷ **Eglit, Liisi.** Sõja- ja kodurinde suhted I maailmasõjas osalenud eesti sõdurite kirjades ja mälestustes. – Eesti sõjaajaloo aastaraamat = Estonian Yearbook of Military History 2, no. 8. Eesti Sõjamuuseum – Kindral Laidoneri Muuseum: Viimsi, 2012, lk 13.

sõjast naasvatele sõduritele ei jagunud tähelepanu. Pärast okupatsiooni lõppemist, kui ajalehed ilmasõja veteranide teemat kajastama hakkasid, keskendus kogu tähelepanu juba meeste Rahvaväkke kutsumisele ja uuesti sõtta minekule. Edukalt lõppenud Vabadussõjas võidelnuid võeti vastu kui kangelasi. Selliselt varjutas Vabadussõda ilmasõjas võidelnute kannatused ja eneseohverduse. 1920. ja 1930. aastatel olid kesksel kohal noore riigi eest, mitte aga vöõras mundris vöõra riigi eest võidelnud. See kajastub nii nende meeste mälestustes kui kogukondlikes reageeringutes.¹⁸⁸ Iseseisvusperioodil püstitati umbes 90 monumenti Vabadussõjas hukkunutele, neist ainult 25 avaldasid austust ka nendele meestele, kes ilmasõjast tagasi ei tulnud.¹⁸⁹

Rahvaväest demobiliseeritute esmaseks probleemiks koju naasmisel oli töö leidmine, eriti raskeks kujunes see sõjainvaliididele. 1919. aasta 25. juunil välja antud määruse kohaselt oli Vabadussõjas teeninud sõduritel eesõigus saada tööd riigi- ja omavalitsuse asutustes vastavalt oma elukutsele ja haridusele.¹⁹⁰ Sõjainvaliide see määrus ei aidanud, sest tööandjad eelistasid mitte vigastatud, vaid terveid veterane. Seda suhtumist ilmestab kõige paremini 1920. aasta 30. märtsil välja antud valitsuse määrus, millega kohustati riigi- ja kohalike omavalitsuste asutusi võtma lihtsamatele töödele, näiteks uksehoidjateks ja öövahtideks, sõjainvaliide ja nende perekonnaliikmeid.¹⁹¹ Tähelepanuväärne on see, et kui 1919. aasta määruse puhul anti töö saamise eesõigus Vabadussõja veteranidele, siis 1920. aastal vastuvõetud määruces erinevate sõdade invaliide enam ei eristatud.

Kui Eesti riik proovis leida võimalusi, et sõjainvaliididele tööd pakkuda, siis eraettevõtted proovisid neid vältida. Näiteks 1920. aastal, ainult mõned kuud pärast Vabadussõja lõppu, on teateid kuidas eraettevõtjad proovivad invaliidide palkamisest kõrvale hiilida, esitades kohati üsna veidraid põhjendusi. Nii ei saanud Tallinnas uksehoidja töökohta ühe käega veteran, sest ettevõtte nõudis uksehoidjalt ukse avamist ja mütsi kergitamist, mida veteran polnud oma vigastuse tõttu võimeline korrektselt tegema. Ühe silmaga endine sõdur ei saanud aga metsavahi ametikohta, sest öösel pimedas metsas liikudes oli risk, et ta mõnele oksale

¹⁸⁸ **Eglit, Liisi.** The Experience of Returning. Estonian World War I Soldiers' Return to Society. – Frontwechsel. Österreich-Ungarns „Grosser Krieg“ im Vergleich. Toim. Wolfram Dornik, Julia Walleczek-Fritz, Stefan Wedrac. Wien/Köln/Weimar: Böhlau, 2014, lk 75-78.

¹⁸⁹ Vt **Luts, Kristjan.** Eesti sõjaajaloo teejuht. Tallinn: Eesti Päevaleht, 2010.

¹⁹⁰ Riigi Teataja, nr. 42, 2.07.1919, lk 329.

¹⁹¹ **O. V.** Ei anta tööd sellepärast, et oled sõdur olnud! – Invaliid, nr 2, 31.07.1920, lk 19; Riigi Teataja, nr 49/50, 30.03.1920, lk 388.

komistades ka teisest silmast ilma võib jääda, tööandja ei soovinud talle sellist saatust ja tööd ta ei saanud.¹⁹²

Raskusi töö leidmisega kogesid kõik invaliidid, sõjast sõltumatult. Probleemiks ei pruukinud olla mitte töö leidmine, vaid invaliidi suhtumine. Enne Vabadussõda vabrikus töödejuhatajana töötanud ja sõjas käe kaotanud sõdur oleks vanale ametipostile tagasi võetud tingimusel, kui ta palgast oleks maha arvutatud töövõimekaotuse protsent. Üks peremees öelnud tööd otsivale Vabadussõja veteranile: „[Sa oled] ise süüdi, kes käskis vabatahtlikult käe ära anda“.¹⁹³ Sellised ütlused ja hinnangud olid veteranidele rängad ja läksid rohkem hinge, kui see, kuidas riik neid toetuste süsteemi kaudu kohtles. Kui 1920. aastal sõjainvaliidid riigilt pensioni ei saanud, oli see nende jaoks mõistetav, kuivõrd riigil ei jagunud sel hetkel finantse. Seda mõistmatuks jäi kaasmaalaste käitumine, nende soovimatus invaliide aidata.¹⁹⁴

Kuigi Esimene maailmasõda tõi kaasa ühiskondlikud murrangud, muutis riikide poliitilist maastikku ning ühiskondlikku korraldust, olid mõned sõjaeelsed arusaamad visad kaduma. Üheks selliseks oli hoolekande alla sattumise tähendus. Balti erikorra ajast oli säilinud põhimõte, mille kohaselt kogukonna kulul ülalpeetaval vallavaesel või vallasandil kitsendati ühiskondlikke õigusi, sh võeti ära sõnaõigus. Kui kogukond pidas santi või vaest üleval, siis polnud ülalpeetaval õigust kaasa rääkida kogukonna asjades.¹⁹⁵ See aegunud arusaam elas edasi noore demokraatliku vabariigi algusaastatel. 1921. aastast on teade Saaremaalt, kus Põllumeeste Kogu esimees Vabadussõjas käe kaotanud sõjamehele avalikul koosolekul ütles, et tema kui invaliid makse ei maksa ja tööd ei tee, seetõttu ei ole tal ka õigust valla asjades kaasa rääkida.¹⁹⁶

Tasapisi näib tekkivat mõistmine, et invaliididel on tulnud rindel kannatada ja rahuajal peaksid nad millestki elatuma, kuid samal ajal ei tõtatud neid abistama. 1920. aasta teisest poolest võib leida artikleid, milles kirjeldatakse veteranide üldist olukorda ning ilmasõja ja Vabadussõja veteranide vahel valitsevat ebavõrdsust,¹⁹⁷ kuid teisalt avaldati lugusid, mis süvendasid lõhet kahe grupi vahel. Näiteks kirjeldati Tapa lähedal metsast sõjainvaliidide jaoks

¹⁹² O. V. Ei anta tööd sellepärast, et oled sõdur olnud, lk 19.

¹⁹³ Samas, lk 18-19.

¹⁹⁴ Väike lubamine. – Invaliid, nr 4, 29.08.1920, lk 51.

¹⁹⁵ Peep, Viljar. Eesti sotsiaalpoliitilise õigusloome arengujooned 1. omariikluseajal, lk 71.

¹⁹⁶ Tõsiseks järelemõtlemiseks. – Invaliid, nr 11-12, 23.12.1921, lk 42.

¹⁹⁷ Vabadussõja invaliidide toetamiseks kõik jõud rakkesse? – Waba Maa, nr 249, 01.11.1920, lk 7; Tungiv soov. – Sakala, nr 137, 26.11.1920, lk 3; Eesti sõja invaliidid... – Sotsialdemokrat, nr 237, 21.11.1920, lk 3.

puude raiumist sellise tooniga nagu oleks probleemiks mitte puude mahavõtmine, vaid see, et puude saajateks on ilmasõja invaliidid ja nende pered.¹⁹⁸

Nii nagu riik tegi sõjainvaliididel vahet toetuste jagamisel, nii jagas ka rahvas nad „lammasteks ja sikkudeks“ vastavalt sellele kuidas suhtuti Esimesse maailmasõtta ja Vabadussõtta.¹⁹⁹ Erinevalt riigist ei suutnud inimesed tihti vahet teha millise sõja veteraniga tegu oli ja väljaspool suuremaid Vabadussõja aastapäevi suhtuti invaliididesse üsna ühtemoodi. Tuli ette mõnitamisi ja pilkamisi (leierkastimehed, armuleivajässid, logardid). Stereotüüpne sõjainvaliid oli kaasaegsete arvates käteta-jalgadeta, nälginud, kaltsudes või kulunud riietes vigastatud mees. Kuigi „õigeteks“ ja rahva austuse ära teeninud invaliidideks peeti just Eesti riigi eest võidelnuid, käituti ka nendega ebaviisakalt.²⁰⁰

Mida rohkem aega sõjast möödus, seda vähem näis rahvas invaliidistunud sõdurite saatusest hoolivat. Juba 1920. aasta teisest poolest leidub teateid, kuidas nurisetakse korjanduste üle, öeldes „Mitu korda aastas teie korjate? Alles 1. mail olid leierkastimehed korjanduskarpidega väljas.“²⁰¹ Kui juba Vabadussõja lõppedes kutsus sõjainvaliidide toetamine esile vastuseisu, siis võib arvata, et aastatega muutus see aina hullemaks.

Ent millised olid invaliidide endi mõtted oma olukorrast? Nad on täheldanud, et kui sõda tõi parema järje riigile ja rahvale, siis oli invaliidil oma karmi saatusega kergem leppida. Kui kaasmaalased hindasid invaliidi eneseohverdust, siis oli kergem taluda ka kehalist piina ja valu. Kui aga tundus, et rindel toodud ohvrid olid mõttetud ja rahvas, kelle parema tuleviku nimel võideldi, oli kannataja suhtes kõrk ja ükskõikne, kaasnesid kibestumus ja enesehaletsuses ning üha enam hakati kadestama neid, kes sõjast tagasi ei tulnud.²⁰² Sõjainvaliidid vajasisid enam avalikkuse tähelepanu.

Paljud, kes tundsin end hüljatutena, langesid masendusse ja enesehaletsusse. Pärast sõda laekus ajalehe „Invaliid“ toimetusse pidevalt kirju, kus veteranid kurtsid, et nad on unustatud ja inimesed vaatavad nende peale põlgusega. Esines soovimatusest edasi elada, sest kaaskodanike jaoks olid nad justkui ebardid ja naerualused nende ebaloomulike vigastuste tõttu.²⁰³ Paljud otsisid lahendust alkoholist, millesse muresid uputada.²⁰⁴ Sellise vaimse olukorra teket

¹⁹⁸ Vigastatud sõdurite perekonnad. – Waba Maa, nr 260, 13.11.1920, lk 6.

¹⁹⁹ Lambad ja – sikud. – Invaliid, nr 8, 4.12.1920, lk 69.

²⁰⁰ Kas see inimene ka mõtleb, mis ta räägib! – Invaliid, nr 7, 27.11.1920, lk 66; Tõsiseks järelmõtlemiseks, lk 42.

²⁰¹ „Leierkasti mehed“! – Invaliid, nr 9/10, 18.12.1920, lk 75-76.

²⁰² Tsivilisatsioon, sõda, kultuur, revolutsioon. – Invaliid, nr 32, 1927, lk 110.

²⁰³ Kas on invaliididel oma häälekandjat tarvis? – Invaliid, nr 9/10, 18.12.1920, lk 77.

²⁰⁴ **Armavion, Endel.** Invaliidid, kaitske end ise! – Invaliid, nr 4, 29.08.1920, lk 56.

põhjustasid vigastuste iseloomust tingitud abitu ja teistest sõltuv olek; piinavad mõtted, et endast on antud kõik teiste helge tuleviku nimel, kuid nüüd tuleb üksi kannatada, samal ajal kui teised elavad normaalset elu.

Nende lahingutes karastunud meeste ja naiste meel, kes suutsid taluda ränki katsumusi rindel, murdus sõjajärgses rahus. Oli abikaasast lahutamisi, sest ei suudetud või ei tahetud olla koormaks neile. Sõjainvaliidide ravis rõhutati töö tähenduslikkust, mille kaudu varjusurma langenud inimesed ühiskonda tagasi tuua, tööga muututi vaimselt ja majanduslikult iseseisvamaks.²⁰⁵ Raskemate vigastustega kaasnesid ka suuremad vaimse tervise probleemid. Kõik veteranid ei olnud võimelised oma vana sõjas kaduma läinud „mina“ enam üles leidma. Üks jalutu ja vigastatud käega sõjainvaliid on kirjeldanud oma olukorda järgnevalt:

„Mõtlen alatihti ja sügavalt iseenese peale, mitte sellepärast, et suur egoist oleksin ja teisi oma kõrval näha ei taha, vaid see mina, mis ma praegust olen, näib mulle koguniste iseäralisena, välimuse, kui ta hinge poolest, nii et ei tahagi uskuda, et see tõesti mina olen. [...] Tuleb ju tahtmata mõttesse see mina, kes viibis teiste inimeste seas ühesarnasena, end ümbritsevate inimestega ilma takistamata ühiseid rõõmusid maitsedes. Jah! Õnnelikud on need silmapilgud. Kui mõttes end tunned teiste sarnase olevad, kuid need silmapilgud on üürikesed ja tegelik olu toob vahetpidamata esile need puudused, millega varustud olen ja mis mind teistega mitte ühesarnaseks teevad.“²⁰⁶

Enamus EVSÜ Tallinna osakonnas liikmeskonnast oli raskelt invaliidistunud ja omas 50 protsendilist või suuremat töövõimekaotust. Kõige rohkem oli esindatud 100 protsendilise töövõimekaotusega mehi. Invaliidsuse põhjuseks olid peamiselt jäsemete vigastused, mis tihti seisnesid liikuvuse halvenemises, ja haiguste läbipõdemisel saadud tüsistused. Jäsemeta mehed moodustasid ainult väikese osa liikmeskonnast.

Enamus invaliididest moodustasid Esimesest maailmasõja ja Vabadussõja veteranid. Kõige rohkem sai veterane viga 1919. ja 1915. aastal. Vanuseliselt oli kõige rohkem vigastatud

²⁰⁵ Brifk, B. Mõningad jooned invaliidi hingeelust. – Invaliid, nr 32, 1927, lk 103-104.

²⁰⁶ Mina. – Invaliid, nr 5/6, 10.03.1921, lk 21.

sündinud 1896. aastal, mis oli põhjustatud nimetatud aastal sündinute sundmobiliseerimisest nii tsaari-Vene armeesse kui Eesti Rahvaväkke.

Sõjainvaliidid olid väga tundlikud majanduslikele muutustele. Paljud töötasid lihtöölistena ning omades enamasti vaid algkooli haridust, puudusid neil võimalused ametialaseks spetsialiseerumiseks. Suur osa elas kehvast majanduslikes oludes, vähesed neist omasid kinnis- või muud vara, mis mõjutas nende sotsiaalmajandusliku olukorda ja muutis nad riigi poolt välja antavatest pensionitest ja toetustest sõltuvaks. 1930. aastate esimeses pooles Eestit tabanud ülemaailmne majanduskriis pani invaliide EVSÜ-ga kiirendatult liituma. Kehv majanduslik seis oli arvatavasti kõrge maalt linna ümberasuvate sõjainvaliidide hulga põhjuseks, sest eeldati, et Tallinnas on paremad võimalused töö leidmiseks ning hoolekandesüsteem on võimeline neid aitama.

Lisaks sõjainvaliidide endi sotsiaalmajanduslikule olukorrale mõjutasid sõjas saadud vigastused ka nende pere võimalusi. Pea pooled veteranid olid kas vallalised ega omanud järglasi. Lastega perede olukord olenes palju sellest, millises sõjas oli veteran invaliidistunud. Vabadussõja veteranide lastel olid tuleviku suhtes paremad võimalused kui tsaariaegsete sõjainvaliidide lastel.

Vabadussõjas ja Vene keisririigi sõdades invaliidistunud sõdurid said oma kaasmaalaste poolt erineva kohtlemise osaliseks. See avaldus nii seadustes, välja jagatavates toetustes kui ka rahva arvamuses. Vabadussõja veterane austati ning peeti tähtpäevadel meele, mida ei saanud öelda veneaegsete veteranide kohta. Sellegipoolest kogesid kõik sõjainvaliidid ühte- või teistpidi rahva negatiivset suhtumist. Neil oli tõsiseid raskusi töö leidmisega sõjas saadud vigastuste tõttu. Nende samade vigastuste tõttu võidi sattuda naerualuseks. Rahva mõistmatus ja võõristus mõjus invaliididel traumeerivalt ja mõjutas nende elu rohkem kui riigipoolne pension või toetus. Paljud tundsid, et nende panus sõjas oli olnud mõttetu, kõige enam vajab invaliid kaasmaalaste tähelepanu ja austust.

3. RIIKLIK HOOLEKANNE MUJAL EUROOPAS

Esimene maailmasõda tõi lisaks sotsiaalsetele ja poliitilistele muutustele murrangu hoolekandesüsteemis, suurendades selle olulisust ühiskonnas. Sõjas kogetud õuduste tagajärgedega tegelemine vajab riigipoolset sotsiaalmajandusliku tuge. Paljud lahingutest naasnud olid nii vaimselt kui füüsiliselt murtud, suur hulk neist ei olnud saanud vigastuste tõttu võimelised end ega oma peret üleval pidama. Neile probleemidele on sõjas osalenud riigid lähenenud erinevalt, mis tingis ka erinevused riikide hoolekandesüsteemides.

Eelnevas peatükis sai uuritud Eesti Vabariigis elanud sõjainvaliidide tausta ja kuidas riiklik hoolekandepoliitika nende sotsiaalmajandusliku olukorda mõjutas. Nende olukord varieerus vastavalt sõjale, milles nad olid saanud raskelt vigastada. Vabadussõja veteranide seis oli palju parem riigi poolse eelistuse tõttu, kuid see jagas sõjainvaliidid kahte gruppi. Riiklik poliitika mõjutas rahva suhtumist, tituleerides Vabadussõjas osalenud kangelasteks, siiski said kõik sõjainvaliidid oma kaasmaalaste poolt tunda jahedat suhtumist. See omakorda kujundas nii veteranide meeleolu kui ka suhtumist oma olukorda. See tõstatab aga küsimuse, kui eriline või ebatavaline oli Eestis valitsenud olukord. Kas oli ka teisi riike, mis maadlesid samade probleemidega või said sõjainvaliid mujal parema suhtumise osaliseks?

Peatükis käsitletakse lähemalt Saksamaa, Suurbritannia ja Poola sõjainvaliidide hoolekandesüsteeme võrdluses Eestis rakendatuga, mis avavad süsteemide sarnasused ja erinevused, ning sõjainvaliidide ja nende kaasmaalaste vahelisi suhteid. Suurbritannia ja Saksamaa puhul on tegemist suurriikidega, nii võitja- kui kaotajariigiga. Nende hoolekandesüsteemid toimisid Eestist erinevates poliitilistes oludes. Olud olid sarnasemad Poolas, kus Esimese maailmasõja lõppemise ning Vene keisririigi lagunemisega võttis võimu kommunistlik valitsus. Pärast Esimesest maailmasõda tegid mõlemad riigid läbi raske ja kurnava jätkusõja, mille tulemusena tekkisid nii Eestis kui Poolas n.ö. omad ja võõrad sõjainvaliidid.

3.1 Suurbritannia

Mure, mida teha rindelt tagasi tulevate invaliidistunud sõduritega, omandas Suurbritannias mastaabi, mida valitsus ei olnud ette näinud ega võimeline kiirkorras lahendama. Juba 1915.

aasta aprilli seisuga saadeti rindelt igakuiselt koju u 3000 vigastatud sõdurit. Esimese maailmasõja lõpuks oli koju saadetud 752 000 vigastatut.²⁰⁷ Nendega tegelemine nõudis uusi lahendusi kuivõrd seni kasutusel olnud hoolekandesüsteem ei toiminud piisavalt. Riigipoolsed muudatused olid aga aeglased tulema. Juba ilmasõja ajal oli Suurbritannia valitsuse poolne huvi sõjainvaliididele järelravi pakkuda üsna vähene. Piiratud rahaliste võimaluste ja tööjõu vähesuse tõttu viidi kõik vigastatud sõdurid, kelle vigastused ei lubanud teenistust sõjaväes ja kes ei saanud kauem sõjaväehaiglas taastuda, Briti Punase Risti hoole alla.²⁰⁸

Invaliidsust ei määratud üksnes sõja ajal, ka aastaid hiljem tuli tegeleda veteranide töövõimekaotusega. 1930. aastaks oli sõjainvaliidide hulk kasvanud ametliku statistika järgi 1 644 000 inimeseni. Neist ainuüksi 1 137 000 elas Londoni piirkonnas, moodustades 60% kõigist pensioni ja toetuse saajatest.²⁰⁹

Vigastatud sõjameeste tavaühiskonda sulandamine oli täielikult jäetud vabatahtlike pärusmaaks. Suurbritannia valitsus maksis pensioni ja ajutise töötustoetuse, kuid enamat üldjuhul ei pakkunud. Valitsus teadvustas siiski, et riigi poolt makstavad pensionid ei olnud piisavad selleks, et pakkuda invaliidistunud sõduritele ennesõjaaegset elukvaliteeti, kuid selle parandamiseks ei võetud midagi märkimisväärset ette. Riiklikud sõjainvaliidide hoolekannet korraldavad organid ja kohalikud sõjapensionikomiteed ei suutnud välja mõelda efektiivseid programme, millega pakkuda invaliidistunud sõduritele võimalust uue ameti õppimise võimalusi või olid need üsna minimaalsed. 1919. aasta veebruariks oli ainult 11 000 meest saanud võimaluse uut elukutset omandada.²¹⁰

Ainuke programm, millega Suurbritannias valitsus mõjutati invaliidistunud sõdurite tööhõivet, oli 1920. aastal esitletud *King's Roll*. Selle programmiga kutsuti eraettevõtjaid üles palkama tööle sõjainvaliide. Firmed, kus sõjainvaliidid moodustasid vähemalt viis protsenti tööjõust, said eesõiguse riiklikele tellimustele. Programmi ei tehtud kohustuslikuks, pigem rõhuti selle kaudu ettevõtjate patriotismile ja kohusetundele. *King's Roll* osutus siiski edukaks, suur hulk ettevõtjaid oli valmis sellega liituma. 1922. aastal, kui töötus oli Suurbritannias äärmiselt kõrge, võis nimekirjast leida 30 000 tööandjat, kes olid tööle võtnud 360 000 sõjainvaliidi. Kuigi

²⁰⁷ **Gerber, David A.** Introduction: Finding Disabled Veterans in History, lk 18.

²⁰⁸ **Reznick, Jeffrey S.** Work-Therapy and the Disabled British Soldier in Great Britain in the First World War: The Case of Shepherd's Bush Military Hospital, London. – Disabled Veterans in history. Editor David A. Gerber. The University of Michigan Press, 2012, lk 189-190.

²⁰⁹ **Jones, Edgar; Wessely, Simon.** War Syndromes: The Impact of Culture on Medically Unexplained Symptoms. – Medical History. Vol. 49, No 1, 2005, lk 58.

²¹⁰ **Cohen, Deborah.** Will to Work: Disabled Veterans in Britain and Germany after the First World War. Disabled Veterans in history. Editor David A. Gerber. The University of Michigan Press, 2012, lk 298.

paberil peeti programmi õnnestunuks, ei lahendanud see kõigi muresid, sest ettevõtjate poolt võeti tööle enamasti kerge töövõimekaotusega invaliide. Kerge invaliidsusega mehed suutsid paremini ametites püsida ja rohkem tööd teha. Ülejäänud, tihti 50 protsendise või suurema töövõime kaotusega invaliidid, pidid kas ise tööd leidma või võtma end töötuna arvele endiste sõdurite registrites (*registers for disabled ex-servicemen*). Registrites kirjas olevate sõjainvaliidide hulk ei langenud sõdade vahelisel ajal alla 24 000. Tipphetkel 1923. aastal oli nimekirjas 65 000 endist sõdurit. Võimalik on, et osa sõjainvaliididest sattus nõ tavaliste töötute nimekirja, seepärast võis töötute sõjainvaliide hulk isegi suurem olla. Lisaks nimetatutele oli u 20 000 sõjainvaliidi, kes ei saanud vigastuste tõttu mingit tööd teha.²¹¹ Eestis sarnast programmi ei loodud, panus piirdus kahe määrusega, millega anti sõjainvaliididel ja nende peredel saada tööd, vastavalt oma oskustele, riigiasutustes.

Suurbritannia sõjainvaliidide hoolekandesüsteem pakkus invaliididele elus püsimiseks küll toetust, kuid see polnud piisav saavutamaks sõjaeelselt elutaset. See tühimik loodeti täita heategevuslike organisatsioonide abiga. Juba 1918. aastal ulatus sõjainvaliide toetavate heategevuslike ühingute hulk 6000-ni. Need organisatsioonid võtsid enda hallata invaliididest sõjameeste ravitsemise, neile tööalase ümberõppe ja töö leidmise. 1936. aasta alguseks oli selliseid heategevuslike organisatsioone ja ühinguid alles jäänud pisut üle 500.²¹²

Kuigi suuremas plaanis Suurbritannia valitsus ei suunanud ressursse sõjainvaliidide sotsiaalsele rehabilitatsioonile, eksisteeris ka erandeid. Üheks selliseks näiteks on ortopeedia kirurgi Robert Jonesi poolt loodud Shepherds's Bush'i sõjaväehaigla. Tegemist oli sõjainvaliidide haiglaga, kus invaliide raviti nii füüsilisi kui ka vaimseid vigastusi, pakkudes programme, millega omandada vajalike oskusi, et tavaellu naasta. Tegu oli ühisprojektiga, mida rahastasid Suurbritannia kaitseministeerium (*War Office*), Briti Punane Rist ja kodanike annetused. 1916. aastal loodud asutus oli esimene ainult sõjainvaliididele mõeldud haigla Inglismaal ning tegemist oli täiesti ainulaadse asutusega. Lisaks haiglaruumidele eksisteerisid kompleksis töökojad, kus invaliidid said õppida uusi ameteid. Eesmärgiks oli võetud vigastatud meeste vaimne ravimine ja nende enesekindluse taastamine.²¹³

²¹¹ **Cohen, Deborah.** The War come Home. Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914-1939. University of California Press, 2001, lk 39-40, 110.

²¹² **Cohen, Deborah.** Will to Work: Disabled Veterans in Britain and Germany after the First World War, lk 299-300.

²¹³ **Reznick, Jeffrey S.** Work-Therapy and the Disabled British Soldier in Great Britain in the First World War: The Case of Shepherd's Bush Military Hospital, London, lk 187, 198.

Algselt loodeti inimestelt annetusi saada näidates, millisteks inimvaredeks olid muutunud lahingutes invaliidistunud sõdurid, kuid 1920. aastatel toimus muutus. Ilmasõja järgsetel aastatel oli sõjaga seotud tähtpäevadel tähelepanu keskendunud lahingus hukkunutele. Nad sümboliseerisid Suurbritannia kannatusi ja tõid ühise leina kaudu kokku tsiviilisikud ja veteranid. See omakorda mõjutas avalikku kuvandit sõjainvaliididest. Üldsus ei soovinud enam näha rahulolematut või depressioonis, vaid pigem rõõmsamat ja eluga rahulolevat sõjainvaliidi. Selline ettekujutus kandis sõnumit, et sõda võis nende meeste keha küll murda, kuid vaimu murda ei suudetud. See edastas rahustava teadmise, et rahva poolt tehtud helded annetused on läinud asja ette. Isegi peale ilmasõda oli kangelaslik surm sõjaväljal endiselt romantiseeritud, mida eelistati ratastoolis vananemisele. Vanemad, kelle pojad ei tulnud sõjast tagasi, leidsid lohutust teadmisest, et nende pojad ei pidanud elama invaliidi elu. Sõdurite endi hirm invaliidistumise ees oli sedavõrd suur, et pigem eelistati lahingus surma saada, kui elu lõpuni abitu olla.²¹⁴

Sõjainvaliididel tuli oma kibestumus alla neelata ja avalikkuse ees rõõmsameelsust teeselda, nad olid teadlikud rahva ettekujutustest. Paraku peteti sellega mitte ainult üldsust, vaid ka iseennast. Kaaskodanike austuse väljateenimiseks näidi rõõmsameelsetena. Naeratav invaliid pidi rõhutama oma tugevust ja näitama, et ei lase end häirida sõjas saadud vigastustel ja elab oma elu edasi. Antud kuvandist sõltus annetuste suurus ja invaliidide igapäevane toimetulek, mis mõjus vaimse survena ning avaldus erinevalt. Invaliidekodus *Star and Garter Home for Ex-Sailors and Soldiers*, mis oli n-ö näidiskodu, kuhu suurematel tähtpäevadel toodi ajalehtede reporterid, hakkas vigastatute vaimne tervis halvenema. Kuid teated nende ebasobivast käitumisest, varastamistest ja vägivaldsemisest jäid avalikkusele teadmata, enesetapu teinute surmakuulutusi ajalehtedes ei avaldatud.²¹⁵

Kõige keerulisemaks kujunes sõjas raskelt vigastada saanud meeste saatus. Esimeses maailmasõjas sai näovigastusi 60 500 meest, ligi 41 000 meest oli kaotanud ühe või enam jäsemest.²¹⁶ Nende vigastused tekitasid probleeme ja dilemmasid mitte ainult neile endile, vaid ka ümberkaudsetele. Meditsiinipersonal, kes neid ravis, ei suutnud vahel mõista kuidas need raskelt vigastatud mehed üldse ellu olid jäänud ja justkui looduseadusi eirates elus veel püsisid. Sõjaväljal tuli korduvalt ette olukordi, kus sõjaväearstid ja õed küsisid endilt – kas

²¹⁴ **Cohen, Deborah.** The War come Home. Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914-1939, lk 130-133.

²¹⁵ Samas, lk 143-147.

²¹⁶ **Biernhoff, Suzannah.** The Rhetoric of Disfigurement in First World War Britain, lk 666.

poleks parem nende piinad lõpetada.²¹⁷ Et vältida kaaskodanike traumeerimist värviti Londoni linnaosas Sidcupis osad pargipingid, mis olid mõeldud istumiseks näovigastustega sõduritele, ettevaatusabinõuna siniseks, et lähedal asuva haigla patsiendid ja pargi külastajad ei satuks neid nähes ahastusse ning oskaksid eemale jääda. Kõige šokeerivamaks ei kujunenud vigastatute kohtumised teistega, vaid iseenda peeglist nägemine. Seetõttu olid paljudes haiglates peeglite kasutamine keelatud. Esines juhtumeid, kus vigastatu enda nägemise šokist kokku kukkus.²¹⁸

Sarnaselt Eestile, ei loodud Suurbritannias sõjainvaliidide hoolekandes süsteemi, mis oleks aidanud veteranidel üle saada oma traumast ja integreerida neid uuesti ühiskonda. Mõlema riigi puhul jäeti see ülesanne kas heategevus või sõjainvaliidide organisatsioonide teha. Milles Suurbritannia oli Eestist edukam oli sõjainvaliidide hulgas töötuse vähendamine läbi vabatahtliku *King's roll*-i programmi, mille sarnast Eestis ei organiseeritud.

3.2 Saksamaa

Saksamaa sõjainvaliidide hoolekandesüsteemis mängis tähtsat rolli nii riiklik poliitika kui ühiskonna laiem moraalne kohustus veteranide ees. Saksa riik pidas invaliidistunud sõdurite eest hoolitsemist oma suurimaks kohustuseks, mida näitavad ka riiklikud kulutused. 1920. aastate teises pooles moodustasid invaliididele planeeritud kulutused pea 20 protsenti riigi eelarvest, mis oli erakordselt suur võrreldes näiteks Suurbritanniaga, kus eraldati pensionite maksmiseks ainult seitse protsenti²¹⁹ ja Eestiga, kus eraldati 1922. aasta eelarvest ainult üks protsent. Kulutuste vahe seisnes selles, et kui Suurbritannias nähti sõjainvaliidi kui Esimesest maailmasõjast kaasa toodud riigi vastutusele jäänud koormat, siis Saksamaal anti invaliididele teistsugune tähendus ja neis nähti võimalust uue riigikorra toetamiseks.

1920. aasta mais vastu võetud riikliku hoolekandeseadusega (*Reichsversorgungsgesetz*) pandi paika pensionisüsteem ja sõjainvaliididele välja jagatavad hüved, mis pidid aitama sõjainvaliididel lihtsamini ühiskonda integreeruda. Saksa valitsuse sooviks ei olnud ainult sõjainvaliididele pensioni maksmine, nagu see oli Eestis, vaid neid toetati ka teiste enesearengut võimaldavate meetmetega. Riik ei kompenseerinud pensioni näol ainult vigastusi, vaid ka

²¹⁷ **Bergen, Leo van.** Before my Helpless Sight. Suffering, Dying and Military Medicine on the Western Front. Surrey: Ashgate, 2009, lk 340.

²¹⁸ **Alexander, Caroline.** Faces of War. Smithsonian Magazine, no. February 2007.
<https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/faces-of-war-145799854/> 17.05.2021

²¹⁹ **Cohen, Deborah.** Will to Work: Disabled Veterans in Britain and Germany after the First World War, lk 295.

sellest tulenevat majanduslikku ebavõrdsust. Pikemas perspektiivis saadi aru, et pension on ainult ajutine lahendus ning riigi peamine eesmärk on aidata ebavõrdsesse olukorda langenud meestel n-ö jalule tõusta. See seisnes peamiselt nende uuesti tööle saamises, eelistatult nende varasemal ametil. Leiti, et riigil on moraalne kohustus aidata sõjainvaliididel uuesti sotsiaalmajanduslikult iseseisvaks saada ning selle saavutamiseks peab pakkuma enamat kui rahalist kompensatsiooni. Weimari Vabariigi pensioniseaduse alusel oli sõjainvaliididel lisaks pensionile õigus õppida riigi kulul uut elukutset ning saada tasuta arstiabi, et ravida sõjast saadud vigastusi. 1920. aastal oli riigis Tööministeeriumi poolt loodud üle 300 hoolekandekontori, mille ülesandeks oli aidata invaliidistunud veterane töö leidmisel või ameti õppimisel.²²⁰

Töötamise õigusele ja kohustusele pandi Saksamaal väga palju rõhku. Töötamine oli kui nõue, mis tegi mehest ühiskonna täisväärtusliku liikme. Invaliidistunud veteranide puhul oli töötamine võrdsustatud teraapilise protsessiga, mis pidi taastama vigastatu eneseuhkuse ja austuse iseenda suhtes. Töötamine oli peamine meede millega sai vigastatud sõjamehi rehabiliteerida, võites sealjuures ka kaaskodanike austuse.²²¹

1920. aastal võeti Weimari Vabariigis vastu seadus, millega kindlustati töökohad ka raske invaliidsusega inimestele (*Schwerbeschädigtengesetz*). Seaduse kohaselt pidi iga ettevõtte, kus oli tööl 25 või rohkem inimest, võtma tööle vähemalt ühe invaliidi. Suuremad ettevõtted olid kohustatud kahel protsendil töökohtadest rakendama invaliide. Tegemist oli uudse lähenemisega, kunagi varem polnud ükski riik sekkunud sel määral ettevõtlusesse, et parandada riigi nõrgemate kodanike tööturul kaasatust. Kuigi tööandjate poolt esines seaduse osas kaebusi, täideti üldiselt sellest tulenenud nõudeid. Vastuvõetud seadust võib lugeda edukaks, 1928. aastal oli töötuid invaliide alla kuue protsendi. Sõjainvaliidid leidsid tööd nii tehastes kui erinevates ministeeriumites, näiteks moodustasid invaliidistunud veteranid 10,5% Tööministeeriumi töötajatest.²²² Seaduse kõige suuremaks võiduks võib pidada asjaolu, et paljud mehed, kes oma sõjavigastuste tõttu ei oleks tavaolukorras tööd saanud, said töö kaudu võimaluse tunda end paremini ja samastuda n-ö tavalise mehega, kes oli võimeline oma peret üleval pidama.

²²⁰ **Cohen, Deborah.** The War come Home. Disabled Veterans in Britain and Germany, lk 154-155.

²²¹ Samas, lk 155.

²²² **Jackson, Christopher R.** Infirmative action: The Law of Severely Disabled in Germany. – Central European History, Vol. 26, No. 4. Cambridge University Press, 1993, lk 417-418, 440, 442.

Riikliku hoolekande negatiivse aspektina tuleks aga ära märkida, et samal ajal keelustati paljud invaliidide heaolu parandamisega tegelenud heategevusorganisatsioonid, sest riik nägi neis ohtu enda legitiimsusele. Pärast Esimese maailmasõja kaotust valitses Saksamaal poliitiline kaos, mis nõrgendas demokraatliku Weimari Vabariigi jalgealust ning vabatahtlikes organisatsioonides tajuti ohtu, mis võiksid kodanikes kujundada toimuva suhtes vastuseisu. Sellest tulenevalt kehtestati organisatsioonidele ranged asutamisnõuded. Kõik asutamisloa saanud organisatsioonid pidid lubama riigil oma kulutusi kontrollida. Rangete nõuete tõttu loodi Saksamaal kahe maailmasõja vahelisel ajal ainult üksikuid sõjainvaliidide abistamise organisatsioone.²²³

Saksa riigi poolt sõjainvaliididele pakutavad hüved olid Euroopas ühed eesrindlikuimad, kuid paradoksaalsel kombel said nende saajatest riigivõimu ägedamad vastased. Riiklike hüvede süsteem kõrvuti vabatahtlike heategevusorganisatsioonide puudumisega pigem eraldas invaliidid muust ühiskonnast ning jättis nad ilma kaasmaalaste austusest ja mõistmisest, mis põhjustas invaliidides nõrdimust ja rahuolematust ning jättis mulje, et neid ei soovita aidata. Sõjainvaliidid tajusid, et rahvas ei mõista nende kannatusi ja süüdistasid riiki sellise suhtumise tekkimises. Suurimaks tülitekitajaks kujunes 1920. aastal vastu võetud riiklik hoolekandeseadus. Sõjainvaliididele tundus seadus äärmiselt bürokraatlikuna, leides, et see lähtus riigi administratiivsetest muredest jättes sõjainvaliidide mured piisava tähelepanuta. Pahameelt tekitas asjaolu, et sõjaveteranid olid asetatud samal pulgale teiste töötute ja invaliididega, mis tundus solvavana. Probleemne oli ka invaliidsuse taotlemise protsess, mis oli vaevaline ja häbistav, ning sellele järgnev tihe järelkontroll, et riik saaks välja sorteerida petturid ja hoida kulutusi hoolekandele liiga kõrgele tõusmast.²²⁴

Vaatamata Weimari Vabariigi poolt tagatud heldele pensionile ja muudele hüvedele, ei suutnud need veteranide jaoks kompenseerida seda eneseohverdust, mida nad olid pidanud sõjas üles näitama. Kui võitjariikide sõdureid tunnustati võitjatena, mis osaliselt kompenseeris neile vaimse tänu vajaduse, siis Saksa sõjainvaliide kummitas alateadlik hirm, et nende panus oli olnud asjatu ja kaasmaalased näevad neid sõja kaotamise tõttu kui selle kaotuse meeldetuletust. Sarnaselt Eesti sõjainvaliididele, soovisid ka saksa veteranid ühiskonnas erilist staatust. Nende hinnangul olid nad selle rindel sõdimise ja oma vigastuste hinnaga igati välja teeninud, mida aga ühiskond tunnistada ei tahtnud. Seda tunnet süvendas veelgi Weimari Vabariigi soovimatus

²²³ **Jackson, Christopher R.** Infirmative action: The Law of Severely Disabled in Germany, lk 300.

²²⁴ **Diehl, James M.** Victors or Victims? Disabled Veterans in the Third Reich. – The Journal of Modern History, Vol. 59, No. 4, 1987, lk 719.

jagada sõjainvaliididele Esimese maailmasõja mälestusmedaleid nagu ka suutmatust püstitada rahvuslik monument sõjas hukkunute mälestamiseks.²²⁵

Vigastatud sõjameeste rahulolematust Weimari Vabariigi ja rahva mõistmatuse osas, kasutasid poliitiliselt ära natsionaalsotsialistid. Poolehoiu tõstmiseks kasutati erinevaid emotsioone nagu kaevikutes tekkinud ühtsustunne, mis meelitas sõjainvaliide nende poolt hääletama. Pärast 1933. aastat valimiste võitu, suunati väga palju poliitilist ja finantsilist ressursi, et tõsta sõjainvaliidid „riigi tähtsaimateks kodanikeks“²²⁶

Sõjainvaliidide suhtumisi mõjutas tugevalt müüt võitmatust armeest, mis põhines paljude meeste kinnisideel, et sõda ei kaotanud mitte eesliini sõdurid, vaid kaasmaalased kodurindel, kes ei suutnud ühise eesmärgi nimel piisavalt kannatada ja vastu pidada. Selline arvamus muutus üldlevinuks enne sõjategevuse lõppu.²²⁷ Sõjajärgsel ajal sai sellest osade veteranide jaoks viis, kuidas toime tulla sõjakaotusega. Teistele muutus see omakorda edasi sõdimise motivaatoriks. Pärast Esimest maailmasõda Lätis sõdinud Saksa sõdurite motivatsioon on võib täheldada mitmeid põhjendusi. Osa neist pidas Idas sõdimist vajalikuks selleks, et üle saada häbistavast maailmasõja kaotusest. Baltikumi tulid sõdima need mehed, kes olid saanud sõjalise hariduse, kuid polnud end veel lahingus tõestada suutnud, nagu ka „liiga hilja sündinud“ noormehed, kes oma noorusest tulenevalt ei saanud ilmasõjas osaleda.²²⁸

Hindamaks rahva suhtumist sõjainvaliididesse, tuleb tähele panna erinevaid nähtusi. Kuigi paljude invaliidide arvates, olid nende kaasmaalased tänamatud, leidub teateid ka vastupidisest. Berliini tänavatel liikus ringi kerjavaid sõjainvaliide, kes kandsid rinnas sõjas vahvuse eest välja teenitud medaleid, et võita möödujate toetust ja panna nad annetama. Kohati tehti seda nii heldelt, et tekkisid petturid, kes hakkasid kerjamisel invaliidistunud sõdureid teesklema. Kerjuste numbrite suurenemisega pidi sekkuma politsei, kelle ülesandeks oli nad tänavatelt kokku korjata. Politsei tegevust segasid sõjainvaliidide vastu sümpaatiat tundvad kaasmaalased, kes kaitsesid neid ja protesteerisid nende tänavalt kokku korjamise vastu.²²⁹

²²⁵ Samas, lk 718-719.

²²⁶ **Fehlmann, Silke; Löffelbein, Nils.** Gender, Memory and the Great War: The Politics of War Victimhood in Interwar Germany. - Psychological Trauma and the Legacies of the First World War. Editors Peter Leese and Jason Crouthamel. Palgrave Macmillan, 2017, lk 151-152.

²²⁷ **Kramer, Alan.** Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War. New York: Oxford University Press, 2007, lk 279-282.

²²⁸ **Voigtmann, Mathias.** The Baltikumer: Collective Violence and German Paramilitaries after 1918. – In the shadow of the Great War: physical violence in East-Central Europe, 1917–1923. Ed. by Jochen Böhrer, Ota Konrád and Rudolf Kučera. New York: Berghahn Books, 2021, lk 12-13.

²²⁹ **Cohen, Deborah.** The War come Home. Disabled Veterans in Britain and Germany, lk 149-151.

Sõjainvaliidid elasid oma pettumust välja hoolekande ametnike ja arstide peal, kelle ülesanneteks oli veteranide muredega tegelemine. Paljudele tundus, et ametnikud olid tõredad ning käitusid invaliididega nagu probleemidega ega ilmutanud inimlikku empaatiat. 1927. aastal leiti arstide endi poolt, et varasem sümpaatia sõjainvaliidide suhtes on hääbunud. Neis suhtumistes on selgelt tajutav sõjainvaliidide ootus, kes rahva tähelepanust ilmajäetuna nõudsid seda hoolekande ametnikelt. Kuhjuvate pingete maandamisele ei aidanud kaasa ka ajakirjandus, mis eelistas kajastada pigem hoolekande läbikukkumisi kui õnnestumisi.²³⁰

Saksamaa hoolekandesüsteemi puhul oli tegemist Euroopa kõige sõjainvaliidi sõbralikuma süsteemiga, mille kõrval Eesti oma kahvatus. Saksa veteranidele jagati välja kõrgeid pensione ning toetati igati nende elukutselist ümberõpet. Erinevalt Suurbritanniast ja Eestist sekkus Saksa valitsus agressiivselt eraettevõtlusesse, pannes neile ette, et nad peavad palkama sõjainvaliide. Hüvedele vaatamata leidsid Saksa sõjainvaliidid, et nende kaasmaalased ei austata neid küllalt. Eesti puhul on võrdluse toomine selles teemas raskendatud, sest Vabadussõja invaliidid kui noore riigi kaitsjad said rahva tänu osaliseks. Sellegipoolest saab väita, et mida nii Eesti kui Saksa veteranid soovisid oli erilist staatust ühiskonnas. Nad soovisid avalikkuselt rohkemat tähelepanu. Sellega oleks veteranides tekkinud tunne, et rindel üle elatud kannatused olid seda väärt.

3.3 Poola

Poola Vabariik oli peale Esimest maailmasõda Eestiga sarnases olukorras. Nii nagu Eesti ei olnud ka Poola enne Esimest maailmasõda iseseisev riik. Ilmasõja ajal sõdis 1,5 kuni 3 miljonit poola rahvusest meest Saksa, Vene ja Austri-Ungari keisririigi vormides. 450 000 kuni 800 000 neist sai lahinguväljal surma, lisaks oli lugematul hulgal haavatuid. Esimese maailmasõja järgselt toimunud Poola-Nõukogude sõjast võttis osa 800 000 sõdurit, kelle saavutused varjutasid ilmasõjas osalenute omad.²³¹ 1925. aasta loenduse põhjal oli Poolas 136 452 invaliidistunud veterani, kellest 83 377 olid püsiva ja 53 075 ajutise invaliidsusega. Täna sel päeval arvatakse need arvud suuremad olevat.²³²

²³⁰ **Cohen, Deborah.** The War come Home. Disabled Veterans in Britain and Germany, lk 166-168.

²³¹ **Eichenberg, Julia.** Kämpfen für Frieden und Fürsorge. Polnische Veteranen des Ersten Weltkriegs und ihre internationalen Kontakte, 1918-1939. Oldenbourg Verlag: München, 2011, lk 78-79.

²³² **Magowska, Anita.** The Unwanted Heroes: War Invalids in Poland after World War I. – Journal of the History of Medicine and Allied Sciences, Vol. 69, No. 2, 2014, lk 194.

Esimene seadus, mis puudutas sõjainvaliidide hoolekannet, kehtis ainult Poola-Nõukogude sõjas viga saanud sõduritele. See põhines loogikal, et oma riigi eest sõjas käinutel on õigus oma panuse eest riigilt kompensatsiooni saada. Maailmasõjas invaliidistunud sõdurid jäeti aga toetuseta, sest riik ei osanud nende osas seisukohta võtta. Ühelt poolt mõisteti, et nad on riigi kodanikud ja sellest tulenevalt omad inimesed, kuid teisalt olid nad sõdinud teiste riikide vägedes ja selliselt peaks nende pensioni ja muid hüved kandma need riigid, kelle mundrites võideldi.²³³ Samasugusel arvamisel oli ka Eesti riigimehed, andes esmalt välja pensioniseaduse Vabadussõjas osalenute heaolu tagamiseks. Veneaegsete sõjainvaliidide kui võõra lipu all võidelnute olukorra parandamine ei olnud prioriteet.

Kuni Teise maailmasõjani tehti Poolas sõjainvaliididel vahet sõltuvalt sellest, millises sõjas nad viga olid saanud. Probleemile prooviti leida lahendusi. 1921. aastal tuli Poola Seim välja seadusega, millega kõik ilmasõjas teiste riikide armeedes teeninud sõjainvaliidid pidid saama võrdselt pensioni Poola Vabariigi eest võidelnutega, eeldusel, et nad olid olnud võõrriigi teenistuses ajavahemikus 1914. aasta augustist kuni 1918. aasta novembrini ja nad on Poola riigi kodanikud. Pensioni taotlemise tegi raskeks seaduse bürokraatlikud nõuded. Dokumentaalselt tuli tõestada sõjas osalemine ja armeest demobiliseerimine, kuid tihti polnud sellised tõendid säilinud või isegi välja antud. Viimane kehtis eriti Vene keisririigi armees teeninute kohta, sest Venemaal toimunud revolutsiooni tõttu väljastati demobilisatsioonitõendeid väga harva. Seaduse vastuvõtmisega hakati viivitama, seda lükati mitu korda edasi, kuniks see 23. novembril 1923 lõplikult kinnitati. Kuid mured sellega ei lõppenud, seaduse jõustumine ja rakendamine jäi venima. Pensionimakseid hakati tegema alles 1925. aastal, kuid need peatati korduvalt riigieelarveliste probleemide tõttu.²³⁴

Algselt maksti pensioni vastavalt tööjõukaotuse protsendile. 1932. aastal vastu võetud uue seadusega seoti pensioni summa invaliidi elukohaga. Seaduse järgi jagati Poola piirkonnad kolme klassi – A klassi linnad, kus elas vähemalt 100 000 elanikku; B klassi linnad, kus elas 3000 – 100 000 elanikku; ja viimaks C klass, kuhu kuulusid ülejäänud sh peamiselt maapiirkonnad. See põhjustas olukorra, kus sarnase invaliidsusega veteranid hakkasid saama erineva suurusega pensioni. Näiteks 100 protsendilise tööjõukaotusega sõjainvaliid sai A klassis 240 žlotti, B klassis 211 žlotti ja C klassis 181 žlotti.²³⁵ Selliselt sai maapiirkonnas elav

²³³ **Eichenberg, Julia.** War Experience and National State in Poland. Veterans and Welfare in the 20th Century. – Veterans and War Victims in Eastern Europe during the 20th Century. A Comparison. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2010, lk 51-52.

²³⁴ Samas.

²³⁵ Eesti kroonides oli Poola veteranide pensionide suurusjärk A klassis 125 krooni, B klassis 109,37 krooni ja C klassis 87,5 krooni. Vt Pensioni täismäärad mitmel maal. – Invaliidi Jõulud, 16.12.1935. Lk 31

invalidid pea 30 protsenti vähem pensioni kui tema suurlinnas elav saatusekaaslane. Kui arvestada, et 1931. aastal elas ainult 27,1 protsenti Poola elanikkonnast linnas (1938. aastal tõusis see 30 protsendile), siis selle seadusemuudatusega suurema osa sõjainvalidide jaoks pension mitte ei kasvanud vaid kahanes. Lisaks sellele lõpetati seadusest tulenevalt pensionimaksed sõjainvalididele, kes omas maad.²³⁶ Sarnaselt lõpetati Eestis Vabadussõja invalididele pensioni maksmine, kui viimane otsustas vastu võtta riigi poolt pakutava autasumaa.

Poola sõjainvalidide pensionisüsteem oli invalidide jaoks ebavõrdne, kuid nende muude toetuste süsteem oli seevastu üks eesrindlikumaid. Alates 85 protsendilisest tööjõupuudumisest olid tasuta kõik arstikülastused ning väikese lisatasu eest said nad haigekassas kindlustada ka oma perekonna. Lisatoetus, 7 žlotist 75 žlottini, oli ette nähtud alates 55 protsendilisest tööjõukaotusest. Pimedatele oli määratud lisatoetus 50 žlotti kuus, juhikoera pidamiseks anti täiendavalt 25 žlotti. Lisaks maksti 25 žlotti neile, kes vajasisid alalist kõrvalist abi ning 50 žlotti neile, kelle kaks kehaliiget olid amputeeritud. Ka Poolas oli sarnaselt Saksamaaga võimaldatud riigi kulul uue elukutse omandamine. Seda võimalust hakati pakkuma pärast seda, kui sõjainvalidid ja neid esindavad organisatsioonid selle võimaluse puudumise üle protesteerima hakkasid. Arvatult oli enim probleeme töö leidmisega, invalide ei soovitud palgata. Seetõttu viidi sarnaselt Saksamaale sisse kohustus, mille kohaselt pidid põllumajanduse, kaubanduse, tööstuse ja avaliku sektori tööandjad võtma iga 50 töötaja kohta tööle ühe ja iga 100 töötaja kohta kolm 15–65 protsendilise tööjõukaotusega invalidi.²³⁷

Sarnaselt Eestiga said Poola-Nõukogude sõjas osalenud sõdurid rohkem tuge riigilt ja rahvalt kui Esimese maailmasõja invalidid. Rahval oli esimestega lihtsam suhestuda, sest tegu oli oma riigi ja rahva eest võidelnutega, kes olid sellega tänu ja austuse välja teeninud. Ilmasõjast osavõtnud olid võidelnud võõraste riikide eest ning ainult osa neist oli osalenud sellele järgnenud Poola-Nõukogude sõjas. Selliselt olid ilmasõja veteranid justkui möödunud aegade jäänukid. Poola administratiivne jagunemine kolme riigi vahel tõi kaasa järelmõjud, mis andsid tunda ilmasõja järgselt ühtaegu nii rahanduses, infrastruktuuris, haridussüsteemis kui mujal ja üleminek ühtsele süsteemile nõudis paratamatult aega. Poola parlament soovis võimalikult kiiresti ühendada rahva ja viia riigis kõik ühtse süsteemi alla, kuid pidi paratamatult tagasilöökidega arvestama. Samas sai rahva ühtlustamise kõige kiiremini teoks teha läbi sõjainvalidide hoolekande. Poola parlamendi esmase tähelepanu said Poola Vabariigi eest

²³⁶ The Population of Poland. Warsaw: Polish Scientific Publishers, 1975, lk 11; – A. S. Poola sõjainvalidide pensioni olud. – Invalidi Jõulud, 16.12.1935, lk 29.

²³⁷ A. S. Poola sõjainvalidide pensioni olud, lk 26–32.

võidelnud sõdurid, sest nad sümboliseerisid Poola riigi ühtsust. Esimeses maailmasõjas osalenud sellesse narratiivi ei sobinud ja see mõjutas 1920. ja 1930. vastuvõetud hoolekandeseadusi kui ka rahva suhtumist neisse.²³⁸

Poolale iseloomulikke suhtumisi ilmasõja veteranidesse iseloomustab vastandlikkus nii riigi kui rahva poolt. Neile omistati halvatähenduslik termin *zaborczy*, mis tulenes sõnast *zabor* (tähendas osamaad või osariiki, viidates ilmasõja veteranide osalusele teiste riikide vägedes) samal ajal kui Poola-Nõukogude Venemaa sõja veterane kutsuti „Poola sõduriteks“. Ilmasõja veterane kutsuti ka palgasõduriteks, kaasajooksikuteks ja reeturiteks. Need ülekohtused hinnangud ei arvestanud sellega, et suurem osa neist ei saanud valida, millises armees nad teenivad, kuivõrd nad värvati regiooni valitsenud riigi poolt. Isegi üsna neutraalsema suhtumisega inimesed leidsid, et Esimese maailmasõja veteranid olid liiga kergekäeliselt astunud okupeerivate riikide teenistusse.²³⁹ Eestis olid Vabadussõja veteranid rohkem au sees kui veneaegsed sõjainvaliidid, kuid Poola esinenud eristamist ei esinenud. Kui välja arvata Vabadussõjaga seotud tähtpäevad, suhtuti invaliididesse samamoodi, nende vigastused tekitasid teistes võõristust ning enamus kaasmaalastest ei suutnud nende muresid mõista.

Lisaks eristati sõjainvaliide rahvuse alusel. Poola oli paljurahvuseline riik, kus vähemalt kolmandik elanikkonnast oli muust rahvusest. Sõdadevahelisel perioodil iseloomustasid Poola ühiskonda etniliste gruppide vahelised vastuolud, mis kandusid üle suhtumisse sõjainvaliididesse. Vähemusrahvustest veteranid, eriti juudid, sakslased ja ukrainlased, olid madalama staatusega kui poolakad. Nii nemad kui nende esindajad pidid pidevalt tõestama oma lojaalsust Poola riigile. Neid süüdistati tihti oma rahvuslike huvide kaitsmises ja Poola riigi õõnestamises. Näiteks peeti juute võõramaalasteks ja neid süüdistati põhimõttelises Poola Vabariigi vastases vaenulikkuses. Poola laiem avalikkus eelistas silmnähtavalt veterane, kes olid saanud autasustatud teenete eest Poola armees ja olid *polkosci* ehk poola rahvusest.²⁴⁰

Eesti ja Poola sõjainvaliidide hoolekanne põhines sarnastel põhimõtetel. Mõlemas riigis kerkis üles küsimus, kuidas käituda Esimeses maailmasõjas osalenutega ning leiti, et neile peaksid pensioni maksma riigid, kelle eest nad olid sõdinud. Mõlemas riigis võeti esimesena vastu seadused, mis andsid pensioniõiguse riigi eest võidelnutele, Eesti puhul Vabadussõja ja Poola

²³⁸ **Eichenberg, Julia.** Kämpfen für Frieden und Fürsorge. Polnische Veteranen des Ersten Weltkriegs und ihre internationalen Kontakte, 1918-1939, lk 130.

²³⁹ Samas, lk 124.

²⁴⁰ Samas, lk 151-156.

puhul Poola-Nõukogude sõja veteranidele. Erisus kahe riigi vahel tuleb sisse rahvuse küsimusega, mis oli Poolas veteranide eristamisel tähtsamal kohal, kui see oli Eestis.

Peale Esimest maailmasõda kujunesid sõjainvaliidide hoolekandesüsteemid riigiti erinevalt. Võitjariikide hulka kuulunud Suurbritannia toetas oma võidukaid, kuid viga saanud sõdureid suhteliselt vähe, jättes nende ülalpidamise ja ühiskonda integreerimise suuresti vabatahtlike organisatsioonide kanda. Kaotajariikide hulka kuulunud Saksamaa võttis samal ajal oma sõdurite hoolekannet kui kohustust, pakkudes neile üht Euroopa parimat hoolekandesüsteemi. Kuid sellele vaatamata muutusid Saksa sõjainvaliidid riigi ja rahva suhtes kriitilisteks. Veteranid vajasisid kõige enam oma rahva toetust ja kaastunnet, see rahustas neid ning andis teadmise, et rindel tehtud pingutused ei olnud mõttetud. Poolat kui suurriikide lagunemise protsessis tekkinud riiki vaevasisid teistsugused probleemid, suuresti olid need seotud rahvusliku identiteediga. Ilmasõjale järgnenud Poola-Nõukogude sõjas osalenud sõjainvaliididele omistati suurem tähendus kui ilmasõjas osalenutele kuivõrd esimesi tajuti kui n-ö Poola oma sõdureid erinevalt võõra võimu eest võidelnutest.

Suurbritannia, Saksamaa, Poola ja Eesti valisid erinevad suhtumised sõjainvaliidide hoolekande korraldamises, kuid mitmes aspektis nad ühtisid. Nii Eesti kui Suurbritannia piirdusid pensionite ja toetuse jagamisega. Saksamaa ja Poola võtsid eesmärgiks pakkuda võimalikult laiapinnalist toetust oma veteranidele nii sissetuleku kui ka ühiskonda integreerimises. Kõik riigid panustasid sõjainvaliidide tööhõive suurendamisse, kuid Suurbritannia ja Eesti panus kahvatus Poola ja eriti Saksamaa kõrval.

Poola ja Eesti puhul tekkis hoolekande loomisel dilemma, kuidas suhtuda Esimeses maailmasõjas teiste riikide armeedes võidelnud sõjainvaliididesse. Mõlemas riigis oli levinud suhtumine, et ilmasõja veteranid ei panustanud riigi ülesehitamisse, seetõttu ei pea neid toetama ja nende heaolu eest vastutavad riigid, kelle eest nad olid sõdinud. Tekkis lõhe sõjainvaliidide hulgas, sest üks grupp oli eelisseisus võrreldes teistega.

Kõigi peatükis käsitletud riikide sõjainvaliidid leidsid, et nende kaasmaalased ei mõista täielikult nende olukorda. Suurbritannias näitasid sõjainvaliidid avalikel esinemistel oma olukorda paremini kui see tegelikult oli, sest nad kartsid ilma jääda kaasmaalaste toest ja austusest. Saksamaa invaliidid arvasid, et rahvas näeb neid häbi sümbolitena sõja kaotuse tõttu.

Lisaks mõjutas veteranide ja nende kaasmaalaste suhteid müüt võitmatust Saksa armeest, millele kodurinne lõi noa selga. Poolas oli rahva ja sõjainvaliidide suhe keerulisem. Poola-Nõukogude sõja veterane nähti kui kangelasid samal ajal, kui ilmasõja omasid kutsuti palgasõduriteks ja reeturiteks. Ühelt poolt mõisteti, et need mehed pandi okupeerivate riikide poolt värbamisel sundvaliku ette, kuid samas ei saadud aru kuidas nad olid end lasknud vastuhakuta mobiliseerida. Lisaks mängis veteranide ja kaasmaalaste suhetes rolli etnilisuse küsimus. Eesti sõjainvaliidide olukord ei erinenud nendest. Mida Eesti veteranid soovisid, sarnaselt teiste riikide omadega, oli rahva austus, tänu ja mõistvus. Pensionid ja muud rahalised toetused ei suutnud küllaldaselt tasuda kannatusi, millega veteranid pidid sõjajärgsel ajal elama. Teadmine, et sinu kaasmaalased on sinu jaoks olemas, oli suurim tasu.

KOKKUVÕTE

Sõjainvaliidid on ühiskonnas eksisteerinud ammustest aegadest. Nende arv hakkas suurenema 19. sajandil Napoleoni sõdadega ning tõusis enneolematute arvudeni Esimese maailmasõja tõttu. Tuhanded mehed saabusid rindelt koju vigastatuna, kellest osad olid saanud niivõrd raskeid vigastusi, et nad ei saanud enam tööl käia ja vajasisid kõrvalist abi. Osalejariikide senine hoolekandesüsteem ei olnud võimeline neid toetama, mistõttu oli vaja kõigis riikides läbi viia uuendusi. 1918. aastal iseseisvunud Eestis oli see vaja luua nullist.

1920. ja 1930. aastate Eesti sõjainvaliidide seas oli sarnase taustaga inimesi. EVSÜ Tallinna osakonna näitel teostatud analüüs näitas, et suurema osa neist moodustasid Vabadussõja ja Esimese maailmasõja invaliidid, ainult väike osa oli saanud vigastada teistes sõdades või rahuaegses teenistuses. Enamik neist omas algharidust ning töötas lihttöölisena, vara oli vaid vähestel ja seegi piirdus enamasti mööbli või vallasvaraga. Töövõimekaotuse põhjused võib üldistavalt jagada kaheks: kehalisteks vigastusteks ja haigestumise tagajärjel saadud tüsistusteks. Ennekõike domineerisid esimesed, enim kehalisi vigastusi oli seotud jäsemetega, eriti kätega. Jäsemed olid amputeeritud u kümnendikul invaliididest. Kõige problemaatilisemaks oli jäseme(te) liigutamine ja kasutamine.

Sõjainvaliidide hoolekanne, mida reguleerisid erinevad seadused ja määrused, tekitas veteranides vastakaid tundeid. Seadustest tulenevalt olid invaliidid jagatud kaheks. Eelisseisus olid Vabadussõja invaliidid, kes said suuremaid pensione. Veneaegsed sõjainvaliidid jäeti pensionita ja neile maksti selle asemel toetust, mis oli viis korda väiksem kui Vabadussõja invaliididel. Seadustest tulenev ebavõrdsus ei olnud omane vaid Eestile, sarnast olukorda kogesid ka Poola sõjainvaliidid. Mõlemas riigis oli hoolekanne suunatud rohkem jätkusõjas osalenutele ning mõlema riigi valitsused olid arvamusel, et teiste riikide armeedes sõdinud veteranidele peaksid toetust maksma riigid, kelle eest sõditi. Erinevalt Eestist prooviti Poolas olukorda parandada, võrdsustades mõlemad grupid seaduse ees, kuid ettepanekut ei suudetud siiski ellu viia.

Sarnaselt pensionitele, oli ka muude riiklike toetuste jagamine kaldu Vabadussõja invaliidide kasuks. Vabadussõja ja veneaegsete sõjainvaliidide pensionite ja toetuste erinevus oli märkimisväärne ja asetaski Vabadussõja veteranid paremasse sotsiaalmajanduslikus olukorda. Lõhe kahe grupi vahel ei piirdunud sellega. Riik pakkus soodustusi nii maksude maksmiselt,

rongisõidul kui ka meditsiinis. Eelistamisega anti osadele sõjainvaliididele transpordi kasutamiseks paremad võimalused, samuti olid eelistatud grupil paremad ravivõimalused. Vabadussõja invaliidid said erinevalt veneaegsetest riigilt võitluse eest maad. Kõige teravamalt paistis eristamine silma hariduses, kus riik abistas Vabadussõja invaliidide lapsi, tasudes poole või kõik nende õppekuludest. Selliselt mõjutas toetusete süsteem mitte ainult sõjainvaliidide endi vaid ka nende järeltulijate sotsiaalmajandusliku olukorda.

Tegur, mis hakkas erinevates materjalides korduma, seisnes kaasmaalaste suhtumises sõjainvaliididesse. Vabadussõja ja veneaegseid sõjainvaliide koheldi rahva poolt erinevalt, esimesi austati rohkem. See ei ole olnud Eestile ainuomane, ka Poolas said Poola-Nõukogude sõjas osalenud suurema tähelepanu osaliseks. Mõlemas riigis peeti neid „oma sõjainvaliidideks“ samal ajal kui Esimeses maailmasõjas osalenuid peeti „võõrasteks“, kuigi tegu oli kaasmaalastega. Eesti aines näitab, et rahva suhe veteranidega võis kohati veelgi keerulisem olla. Kuigi Vabadussõja invaliidid olid ära teeninud üldsuse austuse, võis see piirduda vaid tähtpäevadega seonduvalt. Igapäevaselt ei osanud kaaskodanikud invaliide eristada, mistõttu koheldi neid kõiki teatud võõristusega, kutsudes neid halvustavate terminitega või nende vigastusi naeruvääristades.

Sedalaadi suhtumised mõjutasid tuntavalt sõjainvaliidide kohanemist sõjajärgse eluga. Tihti olid nad oma muredega üksi jäetud, vigastused olid röövinud võimaluse elada sõjaeelsega võrdväärset elu. Kui veteran ei olnud võimeline iseseisvalt toime tulema, tuli loota teiste abile. Vigastusega oli kergem leppida siis, kui rahvas kannatustesse kaastundega suhtus ja omapoolset tänulikkust ilmutas. Sama ilmnes mujalgi, ka Saksa veteranid osundasid vajadusele saada lisaks heldele riigipoolsetele hüvedele, osa ka rahva tänust ja austusest.

Võrreldes Eesti 1920. ja 1930. aastate hoolekandesüsteemi teiste riikidega, saab väita, et kõikides riikides töötati välja toetussüsteem, mida on erinevalt ellu viima hakatud. Võrreldud riikides põhines sõjainvaliidide hoolekanne pensionimaksetel. Saksamaal ei peetud neid piisavateks, sest need ei pakkunud veteranile piisavalt arenguvõimalust, mida hakati rõhutama töötamise tähtsustamise kaudu. Nii Eestis kui ka Suurbritannias proovisid valitsused parandada sõjainvaliidide tööhõivet, kuid seda ei suudetud teha sellisel tasemel nagu Poolas või Saksamaal, kus riik sekkus eraettevõtlusse ja pani ettevõtjatele kohustuse anda invaliididele tööd. Sellele vaatamata olid kõigi riikide sõjainvaliidid hoolekandes pettunud, kuigi need pakkusid neile tuge, ei pööratud piisavalt tähelepanu vaimsele rehabilitatsioonile. Sõjainvaliidid tundsid kõikjal, et nende panust ei hinnata sobiva väärikusega. Kõige

rahulolematuteks osutusid Saksamaa sõjainvaliidid, kuigi seal oli tollal Euroopa parim veteranide hoolekanne.

Sõjainvaliidide hoolekanne vajab teemana jätkuvat uurimist. Üht võimalust pakub lisaks Tallinna osakonnale ka kõigi teiste EVSÜ liikmete teatelehtede andmete võrdlev analüüs. Rahva suhtumine veteranidesse tõstatab mälu konfliktide temaatika. Täiendavat uurimist vajaks veteranide vaimne tervis, käesolevas töös kasutatud allikad ei ole piisavad selle teema käsitlemiseks. Teadmata on näiteks nende sõjainvaliidide juhtumid, kes ei suutnud oma olukorraga leppida ja sooritasid enesetapu. Kuigi viimasel aastakümnel on Eestis Esimese maailmasõja ja Vabadussõja mõjude uurimisel ära tehtud hulk tööd, vajaks sõdade erinevate mõjutuste tundmaõppimine täiendavaid uuringuid ning kogemuste võrdlevat analüüsi.

20. Pensioni raamatu № 9 2504 / toetusraha toimiku nr 1439/

21. Pensioni määr kuus Kr. 57.56

22. Kus seisab pensioni arvel Sutlepa vallavalitsuses

23. Muudatused

24. Kas kinnisvara omanduseks olema? ei ole

25. Missugune kinnisvara omanduseks: maja, maa (ostetud, päritud või asuniku) jne. ei ole

26. Maa ja muu kinnisvara suurus ja väärtus

27. Muu varanduse seis

28. Sooviavaldus:

Soovin Vigast. Sõjameeste Ühingu Tallinna Osakonna liikmeks astuda. Tõendan, et kuski teises vigastatud sõjameeste organisatsioonis liikmeks ei seisa. Kohtu poolt olen karistamata. Põhikirja § 9. teatatud.

16. jaan 1939 a. P. Haasar (allkiri)

Vigastatud Sõjam. Ühingu Tallinna osakonna juhatus otsus: vastuvõtta

Juhatus koosoleku prot. № p. §

31. jaanuar 1939 a. A. Paalby Juhatus esimees

Sekretär: J. Pärn

Allikas: RA, ERA.1652.1.123 Teateleht nr 136 (lehed nummerdamata)

Lisa 2. Üksused, mille koosseisus olid EVSÜ Tallinna osakonna liikmed sõjas osalenud

Esimene maailmasõda		Vabadussõda	
Üksus	Veteranide arv	Üksus	Veteranide arv
1. Soome kütipolk	2	1. jalaväepolk	13
2. Soome kütipolk	3	2. jalaväepolk	2
2. Kaukaasia kütipolk	2	3. jalaväepolk	3

4. Kaukaasia kütipolk	1	4. jalaväepolk	2
4. Siberi kütipolk	1	5. jalaväepolk	6
5. Läti kütipolk	1	6. jalaväepolk	4
9. Siberi kütipolk	1	8. jalaväepolk	3
12. Siberi kütipolk	2	9. jalaväepolk	4
13. Siberi kütipolk	2	1. ratsapolk	2
15. Siberi kütipolk	2	2. ratsapolk	4
16. Siberi kütipolk	6	Balti pataljon	1
17. Siberi kütipolk	1	Põhja-Ingeri polk	3
20. Siberi kütipolk	3	Kalevi malev	1
34. Siberi kütipolk	1	Kuperjanovi partisanide pataljon	4
38. Siberi kütipolk	1	Scouts rügement	5
39. Siberi kütipolk	1	Tallinna kooliõpilaste pataljon	2
46. Siberi kütipolk	1	LRSR „Kapten Irv“	4
50. Siberi kütipolk	1	LRSR nr 2	3
54. Siberi kütipolk	1	LRSR nr 3	3
86. Villmanstrandi jalaväepolk	3	LRSR nr 4	1
89. Valgemere jalaväepolk	4	LRSR nr 5	1
90. Onega jalaväepolk	5	KRSR nr 1	1
91. Dvinski jalaväepolk	18	Täpsustamata soomusrong	6
146. Tsaritsõnski jalaväepolk	5		
147. Samara jalaväepolk	2		
266. Poritsënski jalaväepolk	4		
271. Kransoselski jalaväepolk	4		
315. Gluckowski jalaväepolk	3		
414. Petrogradi jalaväepolk	1		
435. Jamburgi jalaväepolk	1		
Ihukaitse Moskva kaardiväepolk	3		
Ohvitseride kütikooli kütipolk	4		

Allikas: RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

Lisa 3. 1932. aastal EVSÜ-ga liitunud teadmata sissetulekuga veteranide taust

Pensioni suurus	Mis sõjas vigastada saanud	Töövõimekaotuse protsent	Amet
Teadmata	Esimene maailmasõda	Määramata	Ajalehekioski pidaja
Teadmata	Esimene maailmasõda	40%	Ehitustööline
ei ole nõudnud	Esimene maailmasõda	Teadmata	Juukselõikaja
ei ole nõudnud	Esimene maailmasõda	40%	Käsitööline
Ei ole nõudnud	Esimene maailmasõda	Teadmata	Käsitööline
Teadmata	Esimene maailmasõda		Kaupmees
Teadmata	Esimene maailmasõda	100%	Kingsepp
Teadmata	Esimene maailmasõda	50%	Kiutööline
ei ole nõudnud	Esimene maailmasõda	Määramata	Kontori ametnik
Ei saa	Esimene maailmasõda	Määramata	Korstnapühkija
Teadmata	Esimene maailmasõda	70%	Müürisepp
Teadmata	Vabadussõda	Teadmata	Õpetaja
Ei saa	Esimene maailmasõda	Teadmata	Päevapiltnik
Teadmata	Vabadussõda	50%	Päevapiltnik
Teadmata	Esimene maailmasõda	80%	Päevapiltnik
Teadmata	Esimene maailmasõda	100%	Päevapiltnik
Teadmata	Esimene maailmasõda	100%	Päevapiltniku õpilane
Ei saa	Esimene maailmasõda	100%	Põllumees
Teadmata	Esimene maailmasõda	Teadmata	Põllutööline
Ei saa	Esimene maailmasõda	Teadmata	Põllutööline
Teadmata	Vabadussõda	70%	Põllutööline
Teadmata	Vabadussõda	50%	Puudub
Ei saa	Esimene maailmasõda	65%	Puudub
Teadmata	Esimene maailmasõda		Puutööline
Teadmata	Vabadussõda	100%	Raamatuköitja
Teadmata	Esimene maailmasõda	100%	Raamatupidaja

ei saa	Vene rahuaegne sõjaväeteenistus	25%	Rätsep
Teadmata	Esimene maailmasõda	Teadmata	Raudtee teenija
ei ole nõudnud	Esimene maailmasõda	Teadmata	Raudtee tööline
Ei saa	Esimene maailmasõda	70%	Raudteel konduktor
Teadmata	Esimene maailmasõda	25%	Riigiteenistus
Ei saa	Esimene maailmasõda	Määramata	Tööline
Ei saa	Vabadussõda	40%	Tööline
Teadmata	Vabadussõda	75%	Tööline
ei ole nõudnud	Esimene maailmasõda	Teadmata	Tööline
ei ole nõudnud	Esimene maailmasõda	55%	Tööline
Ei saa	Esimene maailmasõda	80%	Uksehoidja
Teadmata	Esimene maailmasõda	40%	Valaja
Teadmata	Esimene maailmasõda	75%	Valvur

Allikas: RA, ERA.1652.1. säilikud 123-131. Invaliidide teatelehed.

KASUTATUD KIRJANDUS

Arhiivimaterjalid

Rahvusarhiiv (RA)

Fond ERA.15. Asutava Kogu Valimiste Peakomitee, Asutav Kogu

Fond ERA.31. Riigikantselei

Fond ERA.74. Riigikassa

Fond ERA.495. Sõjavägede Staap

Fond ERA.498. Sõjaväe Varustusvalitsus

Fond ERA.1652. Vigastatud Sõjameeste Ühing

Fond ERA.2124. Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjon

Perioodilised väljaanded

Invaliid (1920, 1921, 1922, 1923, 1925, 1926, 1927, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939)

Riigi teataja (1918, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1928, 1930, 1934, 1935, 1936)

Postimees (1920, 1935)

Esmaspäew. Piltidega nädalleht (1928)

Riigi Teataja Lisa (1928)

Uus Eesti (1939)

Waba Maa (1920)

Sakala (1920)

Sotsialdemokrat (1920)

Käsit kirjaline materjal

Holsting, Ene. Eesti Vabariigi 1919. aasta maareform Kohila vallas. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2013.

Pärn, Mari. Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing 1917-1940. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, 2012.

Salo, Urmas. Eesti Kaitseväge valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2005.

Абисогомян, Роман. Роль русских военных деятелей в общественной и культурной жизни Эстонской Республики 1920-1930 гг. и их литературное наследие. Magistritöö. Juhendaja Sergei Issakov. Tartu Ülikool, 2007.

Kasutatud kirjandus

Aftershocks: Violence in Dissolving Empires after the First World War. Ed. by Julia Eichenberg, John Paul Newman. Contemporary European History, Vol. 19, Special Issue 3, 2010.

Bergen, Leo van. Before my Helpless Sight. Suffering, Dying and Military Medicine on the Western Front. Surrey: Ashgate, 2009.

Biernhoff, Suzannah. The Rhetoric of Disfigurement in First World War Britain. – Social History of Medicine Vol. 24, No. 3, 2011, lk 666–685.

Bourke, Joanna. Dismembering the Male: Men's Bodies, Britain and the Great War. London: Reaktion Books, 1999.

Caldwell, John C. Social Upheaval and Fertility Decline. – Journal of Family History, Vol. 29, No. 4, 2004, lk 382-406.

Cohen, Deborah. The War come Home. Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914-1939. University of California Press, 2001.

Cohen, Deborah. Will to Work: Disabled Veterans in Britain and Germany after the First World War. – Disabled Veterans in History. Editor David A. Gerber. The University of Michigan Press, 2012, lk 295-321.

Diehl, James M. Victors or Victims? Disabled Veterans in the Third Reich. – The Journal of Modern History, Vol. 59, No. 4, 1987, lk 705-736.

Disabled Veterans in History. Editor David A. Gerber. The University of Michigan Press, 2012.

Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa, 2005.

Eesti arvudes 1920-1935 = Estonie en chiffres : résumé rétrospectif de 1920-1935. Riigi Statistika Keskbüroo, 1937.

Eesti Vabadussõja ajalugu I. Vabadussõja eellugu. Punaväe sissetung ja Eesti vabastamine. Koostanud ja toimetanud Lauri Vahtre. Tallinn: Varrak, 2020.

Eesti Vabadussõja ajalugu II. Kaitsesõda piiride taga ja lõpuvõitlused. Koostanud ja toimetanud Lauri Vahtre. Tallinn: Varrak, 2020.

Eesti rahvastikuarengu raamat. Esimene väljaanne = Population development in Estonia. First issue. Koostanud Kalev Katus, Allan Puur. Tallinn: Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus, 2006.

Eglit, Liisi. Sõja- ja kodurinde suhted I maailmasõjas osalenud eesti sõdurite kirjades ja mälestustes. – Eesti sõjaajaloo aastaraamat = Estonian Yearbook of Military History 2, no. 8. Eesti Sõjamuuseum – Kindral Laidoneri Muuseum: Viimsi, 2012, lk 57-88.

Eglit, Liisi. The Experience of Returning. Estonian World War I Soldiers' Return to Society. – Frontwechsel. Österreich-Ungarns „Grosser Krieg“ im Vergleich. Toim. Wolfram Dornik, Julia Walleczek-Fritz, Stefan Wedrac. Wien/Köln/Weimar: Böhlau, 2014, lk 71-90.

Eichenberg, Julia. Kämpfen für Frieden und Fürsorge. Polnische Veteranen des Ersten Weltkriegs und ihre internationalen Kontakte, 1918-1939. Oldenbourg Verlag: München, 2011.

Eichenberg, Julia. War Experience and National State in Poland. Veterans and Welfare in the 20th Century. – Veterans and War Victims in Eastern Europe during the 20th Century. A Comparison. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2010, lk 50-62.

Elango, Aleksander; Laul, Endel; Liim, Allan; Sirk, Väino. Eesti kooli ajalugu 2. köide. 1860. aastaist 1917. aastani. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2010.

Esse, Liisi. „Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...“ Esimese maailmasõja invaliidide toetused ja ühiskondlik positsioon 1920.-1930. aastate Eestis. – Eesti Ajalooarhiivi toimetised = Acta et commentationes Archivi Historici Estoniae 24 (31).

Koostanud Tõnu Tannberg. Eesti Ajalooarhiiv: Tartu, 2016, lk 507-533.

EVSÜ 90. Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing: 1917–2007. Kirjutanud, koostanud ja toimetanud J. Teras. Tallinn: Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing, 2007.

Fehlmann, Silke; Löffelbein, Nils. Gender, Memory and the Great War: The Politics of War Victimhood in Interwar Germany. – Psychological Trauma and the Legacies of the First World War. Editors Peter Leese and Jason Crouthamel. Palgrave Macmillan, 2017, lk 141-164.

Fell, Alison S. Women as Veterans in Britain and France after the First World War. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

Fleija, Aija. Pirmā pasaules kara invalīdi Latvijā (1914-1918). – Latvijas Kara muzeja. Gadagrāmata, 16. Sastādītājs Juris Ciganovs. Rīga, 2015, lk 10-23.

Gerber, David A. Introduction: Finding Disabled Veterans in History. - Disabled Veterans in history. Editor David A. Gerber. The University of Michigan Press, 2012, lk 1-51.

Geyer, Michael. Ein Vorbote des Wohlfahrtsstaates. Die Kriegsopferversorgung in Frankreich, Deutschland und Großbritannien nach dem Ersten Weltkrieg. – Geschichte und Gesellschaft. Die Organisierung des Friedens: Demobilmachung 1918–1920. 9. Jahrg., H. 2. Vandenhoeck & Ruprecht, 1983, lk 230-277.

Healy, Maureen. Civilizing the Soldier in Postwar Austria. – Gender and War in Twentieth-Century Eastern Europe. Ed. by Nancy M. Wingfield and Maria Bucur. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press, 2006, lk 47-69.

Jackson, Christopher R. Infirmative action: The Law of Severely Disabled in Germany. – Central European History, Vol. 26, No. 4, 1993, lk 417-455.

Jokubauskas, Vytautas. „The Tsar would not have taken away our pensions“: compensation for Russian Army First World War invalids in interwar Lithuania. – Lithuanian Historical Studies, 21, 2017, lk 79-106.

Jones, Edgar; Wessely, Simon. War Syndromes: The Impact of Culture on Medically Unexplained Symptoms. – Medical History, Vol. 49, No. 1, 2005, lk 55-78.

Jurevičiūtė, Aušra. Karo invalidų organizacijos Lietuvoje 1923–1940 m. – Kauno istorijos metraštis. 8, Kaunas 2007, lk 7-54.

Korneel, Lommel van. Heroes and Outcasts: Ambiguous Attitudes Towards Impaired and Disfigured Roman Veterans. – *The Classical World*, Vol. 109, No. 1, Fall 2015, lk 91-117.

Kramer, Alan. *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War.* New York: Oxford University Press, 2007.

Käsiraamat Kaitseväe komplekteerimise alal. Tallinn: Kaitseväge Staabi V osakonna väljaanne, 1929.

Leese, Peter. *Shell shock: Traumatic Neurosis and the British Soldiers of the First World War.* 2002 Edition. New York: Palgrave Macmillan, 2002.

Legacies of Violence. Eastern Europe's First World War. Ed. by Jochen Böhrer *et al.* Munich 2014.

Luts, Kristjan. Eesti sõjaajaloo teejuht. Tallinn: Eesti Päevaleht, 2010.

Magowska, Anita. The Unwanted Heroes: War Invalids in Poland after World War I. – *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, Vol. 69, No. 2, 2014, lk 185-220.

Millington, Chris. *From Victory to Vichy. Veterans in inter-war France.* Manchester, New York 2012.

Newman, John Paul. *Yugoslavia in the shadow of war: veterans and the limits of state building. 1903–1945.* Cambridge University Press, 2015.

Peep, Viljar. Eesti sotsiaalpoliitilise õigusloome arengujooned 1. omariiklusajal. Tallinn: Argo, 2005.

Penrose, Walter D. Jr. The Discourse of Disability in Ancient Greece. – *The Classical World* Vol. 108, No. 4, Summer 2015, lk 499-523.

Pihlak, Jaak; Strauss, Mati; Krillo, Ain. Eesti Vabaduse Risti kavalerid. Viljandi: Vabadussõja Ajaloo Selts: Viljandi Muuseum, 2016.

Pironti, Pierluigi. Warfare to Welfare: World War I and the Development of Social Legislation in Italy. – *Historical Social Research*, Vol. 45, No. 2, 2020, lk 187-216.

Pool, Theodor. Maauuendus Eestis ja selle tulemusi. Toronto/Tartu: Üliõpilasselts Liivika, Toimetis nr 15, 1993.

Rahvaarv 1881-2000. Eesti Statistikaamet.

Reznick, Jeffrey S. Work-Therapy and the Disabled British Soldier in Great Britain in the First World War: The Case of Shepherd's Bush Military Hospital, London. – Disabled Veterans in history. Editor David A. Gerber. The University of Michigan Press, 2012, lk 185-203.

Saar, Ellu. Transitions to Tertiary Education in Belarus and the Baltic Countries. – European Sociological Review, Vol. 13, No. 2, 1997, lk 139-158.

Salvante, Martina. Italian Disabled Veterans between Representation and Experience. – Men After War. Ed. Nicola Cooper and Stephen McVeigh. New York: Routledge, 2013, lk 111-129.

Seadusi, määrusi ja korraldusi abiandmise kohta sõjainvaliididele ja nende perekondadele Eestis. Tartu: Vigastatud Sõjameeste Ühingu Tartu osakonna kirjastus, 1936.

Stone, David R. The Russian Army in The Great War. The Eastern Front, 1914-1917. Lawrence: University Press of Kansas, 2015.

Stone, Norman. Eastern Front 1914-1917. Penguin Books, 1998.

Šoštov, Andrei. Vigastatud sõjameeste sotsiaalhoolekandest aastatel 1918-1940. – Eesti ajaloo 19.-20. sajandil. Uurimusi historiograafiast, allikaõpetusest ja institutsioonidest. Koostanud Tõnu Tannberg. Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 19 (26). Tartu, 2012, lk 315-328.

Tannberg, Tõnu. Eesti mees Vene kroonus. Uurimusi Baltikumi ja Venemaa sõjaajaloost impeeriumi perioodil 1721-1917. Tartu: Ilmamaa, 2011.

The Great War and Veterans' Internationalism. Ed. by Julia Eichenberg and John Paul Newman. Palgrave Macmillan, 2013.

The Population of Poland. Warsaw: Polish Scientific Publishers, 1975.

Thomas, Gregory M. Treating the Trauma of Great War. Soldiers, Civilians and Psychiatry in France 1914-1940. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2009.

Vabadussõja Invaliidide Koonduse avalik seletuskiri. Vabadussõja Invaliidide Koondus, 1930.

Veterans and War Victims in Eastern Europe during the 20th Century. A Comparison. Editors K. Boeckh, N. Stegmann. *Comparativ*, Heft 5, 2010.

Whalen, Robert W. Bitter Wounds. German Victims of the Great War, 1914-1939. Ithaca/New York: Cornell University Press, 1984.

Winter, Jay M. The Demographic Aftermath of the First World War. – The Great War and the British People. London: Palgrave Macmillan, 1985, lk 249-278.

Voigtmann, Mathias. The Baltikumer: Collective Violence and German Paramilitaries after 1918. – In the shadow of the Great War: physical violence in East-Central Europe, 1917–1923. Ed. by Jochen Böhrer, Ota Konrád and Rudolf Kučera. New York: Berghahn Books, 2021, lk 10-27.

Исаков, Сергей. Культура русской эмиграции в Эстонии 1918-1940. Статьи. Очерки. Архивные публикации. Редактор Т. К. Шор. Таллинн: Александра, 2011.

Исаков, Сергей. Очерки истории русской культуры в Эстонии. Таллинн: Александра, 2005.

Шор, Татьяна. Общественная жизнь. Русское национальное меньшинство в Эстонской Республик 1918-1940. Под редакцией С. Исакова. Тарту: Крипта, 2001.

Internetilehed

Alexander, Caroline. Faces of War. *Smithsonian Magazine*, no. February 2007.
<https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/faces-of-war-145799854/> [17.05.2021]

Conrad, Mark. The Russian Army, 1914.
<http://marksrussianmilitaryhistory.info/RUSS1914.html> [17.05.2021]

Eesti Kaitsevägi. Operatsioonid. <https://mil.ee/operatsioonid/> [17.05.2021]

Eesti Kaitsevägi. Vigastatud veteranid. <https://mil.ee/veteran/vigastatud-veteranid/>
[17.05.2021]

Sarah D. Phillips. „There Are No Invalids In The USSR!” A Missing Soviet Chapter In The New Disability History. – *Disability Studies Quarterly*, the first journal in the field of disability studies. Vol. 29, No. 3, 2009. <http://dsq-sds.org/article/view/936/1111> [17.05.2021]
Vabadussõja Invaliidide Koonduse põhikiri.

<https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/55200/utl15a005120.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [17.05.2021]

Vandenbroucke, Guillaume. On a demographic consequence of the First World War.

21.08.2012. <https://voxeu.org/article/demographic-consequence-first-world-war> [17.05.2021]

SUMMARY

Disabled soldiers' life and welfare in the 1920s and 1930s Republic of Estonia

Mankind's history contains an innumerable number of wars which have shaped our world view. But war has brought along with it the disabled. Disabled veterans as a phenomenon can be found in sources as far as ancient Greece and the Roman Republic. The basis of wider social care for disabled veterans was formed in the beginning of the 19th century due to the Napoleonic wars. The First World War threw the veteran social care system into disarray as the number of disabled soldiers needing care surpassed the capabilities of all participating nations.

The aim of this Master's thesis is to answer the following questions: How did the Estonian laws that formed the basis of disabled veterans' social care impact the post-war life of invalids? Which injuries were the most prevalent among disabled veterans? What impact did supplemental allowances and benefits have on the socioeconomic situation of disabled veterans? How did the general populace view disabled veterans? How did disabled veterans adapt to their post-war state? How similar was the Estonian disabled soldiers' situation to other nations? For comparison three nations (Great Britain, Germany and Poland) were chosen as examples.

The research is composed of an introduction, three chapters divided into sub-chapters, the conclusions and addendums. The first chapter focuses on the social care of disabled veterans, in particular the laws and regulations concerning pensions and support, and the organizations of disabled veterans' operating in Estonia. To describe the legal situation of disabled veterans I analysed the laws and regulations published in *Riigi Teataja* in the 1920s and 1930s. The second chapter focuses on an analysis of the situation in which the disabled veterans were, what their socioeconomic situation was like, and how relations developed between disabled veterans and their compatriots. In the EVSÜ Fund's 1652 sub-archives notice sheets of the disabled veterans of the Tallinn department can be found. The data contained in these sheets made it possible to describe the veterans' situation on greater detail. The last chapter compares the Estonian case with examples from Great Britain, Germany and Poland in order to evaluate the efficacy of national social care and to assess the livelihoods of disabled veterans.

The Estonian disabled veterans of the 1920s and 30s were composed of people with similar backgrounds. The analysis of the Tallinn department of the EVSÜ indicated that most of them were veterans of the War of Independence or WWI and only a small part of them were injured

in other wars or during peacetime duty. Most of them had primary education and worked as manual laborers and only a few of them had any assets, mostly comprised of furniture and movable properties. The reasons for their incapacity to work can generally be divided in two – bodily injuries or health complications as a result of falling sick. The first group was dominant – most bodily injuries were limb-related, especially to their hands. About a tenth of the disabled also had limb(s) amputated. Moving and using limb(s) was the main problem.

The social care of disabled veterans, which was administered by different laws and regulations, generated conflicting feelings among veterans. By law the disabled were divided into two groups. The veterans of the War of Independence were in a more privileged position, being given larger pensions. Veterans of the Russian era were left without a pension and were instead paid benefits five times lower value than the War of Independence pensions. The government was of the opinion that veterans who fought in the Russian Imperial Army should be paid pensions by the nation for which they fought.

Other national benefits, similarly to pensions, were distributed in favour of the War of Independence veteran. The difference between the pensions and benefits of the War of Independence veterans and the Imperial Russian veterans was remarkable and placed the former group in a more advantageous socioeconomic position. The schisms between these two groups were not limited to only this. The government offered concessions on tax payment, travel by train and medical services. This distinction is most acutely shown in education where the government assisted the War of Independence veterans' children through paying for half of or all their tuitions.

The main occurrence in different materials was the attitudes of compatriots regarding disabled veterans. The veterans from the War of Independence and the Imperial Russian era were treated differently by the general populace with the former group being more respected. Even though the veterans of the War of Independence had earned general respect it might have been limited to occasions related to anniversaries. In everyday life the veterans' compatriots were unable to differentiate them from regular disabled people which is why they were all treated with a certain disdain displayed through calling them by derogatory terms or ridiculing their injuries.

Such attitudes had a remarkable impact on disabled veterans adapting to post-war life. Oftentimes they were left alone with their problems and their injuries had robbed them of a lifestyle equivalent or reminiscent to their pre-war life. If they could not live independently,

they were forced to rely on the assistance of others. It was easier to accept the injuries when the general populace was sympathetic of their plight and showed gratitude on their part.

When comparing the Estonian social care system of the 1920s and 30s to that of other nations it can be said that a differently implemented support system was developed. In all viewed countries, social care of disabled veterans was based on pension payments. In Germany these were not considered enough since they did not offer veterans enough developmental opportunities, which began to be emphasized through an increased emphasis on working. In Estonia, Great Britain and Poland the governments tried to improve the employment of disabled veterans, but this could not be done at a level such as in Germany where the government directly intervened in private enterprises and obligated employers to employ disabled veterans. Despite these measures the disabled veterans of all these nations were disappointed in their social care as even though they offered support there was not enough attention given to mental rehabilitation. Disabled veterans everywhere felt that their contribution was not appreciated with the dignity it deserved. The German disabled veterans turned out to be the most discontent even though at the time they had the best veteran social care system in Europe at the time.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Karl Kask**

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Sõjainvaliidide elu ja hoolekanne Eesti Vabariigis 1920. ja 1930. aastatel,

mille juhendaja on **kaasprofessor Aigi Rahi-Tamm**

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Karl Kask

17.05.2021